ІНДЕКС 74330

НАУКА І СУСПІЛЬСТВО

11/12 2014

ДОРОГІ НАШІ ЧИТАЧІ, ВЕЛЬМИШАНОВНІ ПЕРЕДПЛАТНИКИ!

Напередодні Нового року, зазвичай, підводять підсумки зробленого, складають плани на майбутнє. Рік був дуже складний, зовсім неоднозначний. Революція гідності, кривавий Майдан, анексія Криму, зрештою, війна на Донбасі. І саме ці події пробудили до життя наше громадянське суспільство, яке народжується в тяжких муках і яке вже не дозволить принижувати і топтати людську гідність. Хоча не все так просто у нашому домі...

Але дуже хочеться сподіватися, що, як та мати, яка щойно народила дитину, вже забула про болі і страждання і світиться посмішкою до свого малюка, наша ненька-Україна вистоїть у тяжкій боротьбі, викине ворога геть зі своєї землі, і потроху розвіються хмари, вигляне сонечко, і почнуть посміхатися люди, діти перестануть боятися вибухів і стрілянини, і в тяжких потугах народиться справжня щаслива, міцна, процвітаюча Українська держава. Ми обов'язково будемо жити заможно і щасливо, радіти своїм дітям і внукам, подорожувати світом. Може не так швидко, як хотілося б, але вірмо, друзі, в свої сили, в силу нашого народу і в нашу державу!

З наступаючим 2015 Новим роком! І щиро віримо, що з новим Щастям!

Від імені редакції
«Науки і суспільства»
Головний редактор
Д.Єсипенко

НАУКА І СУСПІЛЬСТВО

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ РАКУРС

ЛИСТОПАД-ГРУДЕНЬ 2014

Щомісячний науково-популярний
і літературно-художній ілюстрований журнал

ЗАСНОВАНО У СЕРПНІ 1923 РОКУ
ЗАСНОВНИК: ПРАВЛІННЯ
ТОВАРИСТВА «ЗНАННЯ» УКРАЇНИ
ВИДАВЕЦЬ: УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР
ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ

© журнал «Наука і суспільство» , 2014

У НОМЕРІ:

2 УКРАЇНСЬКА ІСТОРІЯ: ПОДІЇ. ПОСТАТІ. РОЗДУМИ
СКИБИЦЬКА Ю., КУКАЛО М., КОЗУБ Т.
Євромайдан: рік по тому

4 ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНЕ ОСЯГНЕННЯ СВІТУ І МІСЦЯ ЛЮДИНИ В НЬОМУ
ЙОСИПЕНКО С.
Європа як філософська тема і політична проблема

14 ЗНАННЯ: ОСОБИСТІСНИЙ І СУСПІЛЬНИЙ ВИМІРИ
КАДІЄВСЬКА І.
Сучасні підходи до проблем гуманізації та гуманітаризації освіти

19 ФІЛОСОФІЯ ПОЛІТИКИ ЯК НЕОБХІДНА ПЕРЕДУМОВА ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА
ГРИНІВ О.
До питання про ствердження української національної ідеї

24 ДО 200-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Т.Г. ШЕВЧЕНКА
КОНОНЕНКО А.
Зберегти і збагатити пам'ять про Т.Г. Шевченка

31 ПОСТАТІ
КРАСЮК С.
А свою хліборобську звитягу вони унаслідували ще з дідів-прадідів ...

35 **ПРОЦЕВ'ЯТ Г.**
Митець, який творив на целулоїді

37 **МІХНО О.**
Життя, віддане дітям

42 **ДУБОВ В., КОВАЛЕНКО В.**
Йому одного життя було мало

47 ВИЗНАЧНІ ПОСТАТІ РІДНОГО КРАЮ
ВЕЛИЧКО В.
Дорогами Шевченка йшов до України

50 **ДЕМЧЕНКО Л.**
Федір Стригун – людина-театр

53 КИЇВ ІСТОРИЧНИЙ
СУРГАЙ Л., СУРГАЙ О.
Мотрона Єгорова — засновниця Введенського жіночого монастиря на Печерську

56 МУЗИЧНА ВІТАЛЬНЯ
Першопроходець української опери
Мистецька акція в Миргороді

61 **БІЛАШ Н.**
«Раз добром зігріте серце, вік не охолоне»

64 НАРОДОЗНАВЧИЙ КУТОЧОК

66 НАШ КАЛЕНДАР

69 МИСТЕЦЬКА ПАНОРАМА
ЛАМОНОВА О.
Казки старого Києва: живопис Евеліни Бекетової
Перший ілюстратор Андерсена

Шановні друзі!

Триває передплата на журнал на І півріччя 2015 року. Нагадуємо шанувальникам «Науки і суспільства», що журнал можна передплатити у будь-якому найближчому до Вас відділенні зв'язку.

Крім того, оформити передплату можна, скориставшись послугою «Передплата on-line» на корпоративному сайті ДП «Преса» www.presa.ua.

Журнал «Наука і суспільство» і надалі намагатиметься бути цікавим, потрібним людям виданням, активно відповідатиме на всі читацькі запити й побажання (звичайно, листування тільки на його сторінках) щодо тематичного насичення та якості матеріалів.

Індекс видання
74330

ЄВРОМАЙДАН: РІК ПО ТОМУ

Ставлення до революції гідності і свободи, її наслідків у суспільстві до цього часу вкрай неоднозначне.

38 % жителів України вважають, що Майдан 2013–2014 років був «усвідомленою боротьбою громадян, що об'єдналися для захисту своїх прав». А ось 31 % вважають Євромайдан державним переворотом. Ще 17 % оцінили його як стихійний протест. Такі цифри напередодні річниці Майдану, оприлюднили фонд «Демократичні ініціативи» і Київський міжнародний інститут соціології. При цьому на заході України Майдан вважають свідомою боротьбою 70 % опитаних, а в Донбасі 71 % каже, що це – державний переворот.

Ставлення до цієї надто важливої події новітньої історії країни вкрай неоднозначне до цього часу. Особливо з урахуванням того, що відбувається нині: зменшилися розміри української держави, на сході – війна, в країні бушує економічна криза, держава підвищує тарифи на комуналку, заморожує пенсії і зарплати (а то і зменшує їх, скорочуючи соцвиплати), а реальне набрання чинності Угоди про асоціацію з ЄС відтерміноване на кінець 2015 року. І це на додачу до всіх проблем, що були і за колишньої влади: корупція, тиск на ЗМІ, фальсифікації на виборах.

У принципі, наявність цих проблем ніхто в країні і не заперечує – ні прибічники Майдану, ні його противники. Тільки останні говорять, що якби не було Майдану, то не було б ні анексії Криму, ні війни, ні кризи, ні девальвації, ні підвищення тарифів вкупі із заморожуванням зарплат (діяла б кредитна програма РФ на 15 млрд доларів і дешевий газ за угодами Путіна і Януковича від 17 грудня). А перші – що всі проблеми через війну і агресію Росії. Війна скінчиться – і проблеми почнуть вирішуватися. А наразі головне – перемогти. Хто правий, хто винуватий, розмірковувати не будемо. Дамо на суд читачів дві протилежні оцінки Майдану від відомих експертів.

За – Мирослав Попович, академік:

Мені ближче розглядати вплив Майдану не на економічну чи політичну ситуацію, а власне на свідомість людей. Які з'явилися нові вимоги, які нові складнощі. Звичайно, сказати однозначно, як вплинув Майдан, добре чи погано, неможна. Але позитивних моментів, безумовно, більше. Особливо вони позначилися на активній частині суспільства.

А ті економічні процеси, що відбуваються у нас зараз, – закономірні: створюється нова економіка, а будувати нове, зберігаючи старе, надто важко.

Одне з найголовніших завоювань революції: ми звільнилися від ілюзії всемогутності влади, що була, як єгипетська піраміда, рівна, монолітна і здавалася безкінечною. Це звільнення надалі може стати запорукою успішності всієї нашої історії. Люди звільнилися від рабської психології, адже не дарма це – Революція гідності. У нас тепер не тільки з'явилася свобода і почуття відповідальності – у нас з'явилася і постійна потреба цієї свободи. Ми тепер уже не можемо мовчати, терпіти чи миритися з чимось. Ми зрозуміли, що ми самі можемо щось змінювати. Важливо і те, що Майдан створив нове громадянське суспільство в Україні. Навіть якщо подивитися на війну в Донбасі, то ми бачимо, що люди самі допомагають солдатам, це не приватна ініціатива, а патріотичні і гуманістичні бажання людей допомогти нашим солдатам. Раніше такого єднання не було. Наразі люди самі творять державу. Всі умови для того, щоб ми жили добре, у нас є: це працелюбний народ, добрі зв'язки з іншими країнами і згуртоване, активне і свідоме суспільство, що не менш важливо. Важливо не впасти у безвладдя, як це зараз відбувається на сході, – така загроза також існує. Тому все залежить тільки від нас.

Проти – Кость Бондаренко, політолог:

Для мене ця річниця – аж ніяк не свято, я противник будь-яких революцій, прибічник мирного и поступального розвитку держави. Відповідно, будь-які потрясіння, що відбуваються в країні – чи то помаранчевий Майдан, чи європейський, не викликає моєї симпатії. Я на Майдані не був жодного разу. Розумію об'єктивність усіх факторів, що привели до організації руху протесту, до цього все йшло, і були надто серйозні умови, що поклали початок обуренню Західної і Центральної України. Але розумію й те, що

Майдан насправді не виправдав надій, що покладалися на нього. Якщо оцінювати його наслідки, постає питання: чи насправді заради того, що відбувається тепер, люди виходили протестувати у листопаді? І якби вони знали про наслідки своїх дій, чи був би цей рух таким гнівним? У спілкуванні з друзями, пам'ятаю, я тоді цитував російського барда Тимура Шаова: «Боюсь, закончится все не интеллигентно». Час показав, що бард мав рацію.

По-перше, Майдан привів до поглиблення розколу країни, що і викликало трагічні події на сході. Саме з Майдану пішов поділ українських громадян на правильних і неправильних. Майдан показав, що можна з допомогою насильства домагатися своєї мети. Що можна не дотримуючись ні Конституції, ні норм законів, просто поміняти владу, натиснувши на неї. А далі – як у грі доміно: одна нелегітимність породжує другу. У Майдану так і не було плану дій на майбутнє, він не зміг створити свою програму, так і залившись стихійною хвилею і рухом без чітких орієнтирів. Відповідно, не став він і тією силою, що знищила б систему. Олігархи так і залишилися, причому підсилили свій вплив. Усі корупційні схеми лишились, змінивши лише своїх хазяїв. Приблизно, все як і було при Януковичі, тільки втратили Крим, на війні загинули вже тисячі людей, зруйнований цілий регіон, а долар уже – по 15–16.

Юліана Скибицька,
Максим Кукало, Тарас Козуб

Сергій ЙОСИПЕНКО, заввідділом інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, доктор філософських наук

ЄВРОПА ЯК ФІЛОСОФСЬКА ТЕМА І ПОЛІТИЧНА ПРОБЛЕМА

Формула «Європа як філософська тема» може видатися перебільшенням, оскільки європейське питання вочевидь не належить до проблем, що притягували до себе увагу філософів різних часів, культур і напрямів. Сама назва засвідчує просторову і культурну локалізацію європейського питання, тоді як історики ідей мають всі підстави відносити його теперішнє формулювання до ранньої європейської модерності. Однак сучасні дискусії про Європу та «європейськість» вкотре демонструють, що європейське питання «знаходить вияв у антиномія і парадоксах» так само, як і ті «наскрізні філософські проблеми, що непокоїли людство від самого початку цивілізації», які на думку Мирослава Поповича є основою філософських тем [Попович, 2006: с. 23], і що європейське питання у якості наскрізної теми модерної політичної філософії також є одним із головних чинників «живучості» останньої. Водночас європейське питання є не лише однією з тем модерної європейської філософії, воно також є політичною проблемою, розв'язанню якої сприяють як теоретики, так і «практики» – політичні діячі найрізноманітнішого штибу, від очільників країн та урядів до пересічних громадян європейських держав. Тому філософські дискусії 1990–2000-х років з приводу європейського питання є своєрідним показником чутливості філософів до актуальних проблем життя громади (національної чи універсальної), оскільки це питання набуло особливої ваги та значення саме впродовж останніх двадцяти років (термін зовсім незначний порівняно з давністю філософії і порівнюваний з тривалістю однієї зміни поколінь в науці), коли спільні європейські інституції, які раніше виглядали як об'єднання Західної Європи перед обличчям загрози з боку комуністичного Сходу, почали ставати справді загальноєвропейськими. Завдяки цьому Європа отримала шанс перетворитися з суто географічного поняття на поняття політичне, а з суто духовного – на поняття культурне, втілившись у реальних спільних політичних і культурних практиках; можливість такого перетворення є і стимулом, і предметом згаданих дискусій.

Поєднання практичного і теоретичного виміру європейського питання завжди визначало його своєрідність як філософської теми, перетворюючи водночас цю тему на одну з найважливіших для модерної політичної філософії. Сьогоднішнє практичне розв'язання європейського питання у вигляді європейської будови, зокрема включення до неї (чи виключення з неї) тих чи інших

європейців, що відбувається з використанням і в ім'я тих чи інших сформульованих у філософських термінах (ідентичність, культура, цивілізація, духовність тощо) принципів, становить виклик для філософії так само, як і попередні – актуальні чи віртуальні його розв'язання, оскільки зачіпає саму природу філософського мислення, випробовуючи здатність філософії розв'язувати проблеми, поставлені чи сформульовані нею самою. Водночас Європа, як філософська тема, не тотожна політичній проблемі Європи, адже, як зазначає Філіп Рейно, філософам «йдеться звичайно не про те, щоб запропонувати «філософське» розв'язання проблем, поставлених євробудовою. Просто в європейській історії концепт чи, краще, *Ідея* Європи не може бути навіть визначена без звернення до історії філософських розробок. Європа є не просто частиною землі, де народилася філософія, це також частина землі, де тривалий час утілювався проект раціоналізації людського існування, що позначилося на масивній присутності в «реальній» політиці універсальних чи, щонайменше, універсалізабельних вимог» [Raynaud, 1990: p. 375]. З огляду на цю обставину, численні теоретичні пропозиції розв'язання європейського питання невіддільні від проблем їх запроваджуваності та життєздатності – того, наскільки вони здатні відкрити тим, кому адресовані (окремим європейським націям чи Європі в цілому) прийнятну і продуктивну перспективу. Відтак європейське питання у якості філософської теми демонструє одночасно минущість політичних імплікацій та непозбутність їх філософських засад, філософську обумовленість логіки політичного життя та певну свободу політичного життя від будь-якої логіки, вкоріненість окремих тем філософії в окремих культурах та цивілізаціях (що напевне стосується не лише теми Європи) та універсальність самої філософії, яка долає межі окремих культур і цивілізацій.

Предметом цієї статті буде аналіз філософських аспектів сьогоднішніх дискусій з приводу європейського питання в перспективі становлення європейської модерності. На мою думку, ці дискусії точаться довкола двох принципових аспектів європейського питання: зв'язку універсального та партикулярного в концепті чи ідеї Європи (універсальності Європи для самих європейців, які є європейцями лише в якості французів, українців, португальців тощо – з одного боку, та універсальності Європи і європейських цінностей для решти людськості – з іншого) та способів і можливості реалізації цього зв'язку в політичному порядкові. Сформульований таким чином предмет розгляду потребує кількох уточнень. Передусім, європейське питання не є питанням облаштування Європи як окремого куточка світу (який сьогодні здається зовсім невеликим і не таким уже й значним). Враховуючи особливий зв'язок Європи та філософії, Європи та раціональності, тобто визначений філософією універсальний характер Європи[1], можна твердити, що європейське питання є моделлю тих проблем, на які ми натикаємося у світовому порядку, що стало особливо очевидним сьогодні, коли після падіння комуністичної системи спроби підтримання чи встановлення світового порядку наражаються на ті самі перешкоди, що й «внутрішньоєвропейська» політика. Через це європейське питання непорівнюване з суто політичними

1 П'єр Манан зауважує з цього приводу, що «європейці … мають прийняти, що універсальне, саме тому, що воно універсальне, не може бути їхньою власністю. Китаєць може вважати, ніби китайська цивілізація, вищість якої стосовно інших цивілізацій є для нього очевидною, тотожна Серединній імперії, і не впадати при цьому у суперечність. Європеєць не може вважати, що універсальне тотожне Європі, бо в цей самий момент універсальне перестане бути універсальним…» [Манан, 2009: с. 110]

чи суто економічними проблемами інших об'єднань – американських, азійських африканських чи євразійських, симптомом чого є, зокрема, суперечливість поширених на пострадянському просторі закликів на кшталт «Європа об'єднується, а ми?».

Другою, не менш важливою обставиною аналізу європейського питання є те, що воно засадничо передбачає різні підходи до нього всередині Європи, які апелюють до інтелектуальних та політичних досвідів і традицій, що набувають національного характеру або ж намагаються заперечувати такий. На думку П. Манана, «громадська думка з приводу Європи не ділиться на тих, хто «за» Європу і тих, хто «проти» Європи. Набагато ближчою до істини буде думка, що майже усі є «за» Європу, однак по-різному» [Manent, 2007: p. 207]. Ця обставина важлива з огляду на те, що саме відмінності в підходах тих, хто «за» Європу, найчастіше призводять до «євроскептицизму». Ці відмінності є чимось більшим за партикулярний інтерес окремих націй: скажімо Чехія довго не підписувала Лісабонську угоду – у неї був свій інтерес, і як тільки його задовольнили, справу було вирішено, тоді як французьке «ні» Конституційній угоді на референдумі 2005 року мало глибші причини і набагато серйозніші наслідки. П. Манан окреслює три перспективи об'єднання Європи з урахуванням різних досвідів і традицій: першою є «чиста універсалістська перспектива: європейська будова є першою спробою та локомотивом об'єднання усієї людськості» [Manent, 2007: p. 207–208]. Другою – «англійська перспектива чи, якщо хочеться, узагальнення англійської перспективи. Часто кажуть, що англійці ворожі до Європи. Це, безперечно, справедливо у певному сенсі, але, з іншого боку, Європа, що будується, наразі є англійською Європою. Вона є синонімом поширення англійських чи англосаксонських звичаїв включно з англійською мовою, з *corporate governance*, з підтимкою націй такими, якими вони є. І це найважливіше. Системна сила англійської пропозиції в тому, що вона є найлегшим компромісом між національними спадками та новими спокусами об'єднання людськості» [Manent, 2007: p. 208]. Третьою і, згідно з П. Мананом, єдино можливою перспективою є «федералістська» – з огляду на інтелектуальний та політичний досвід, до якого вона апелює, її можна назвати загальноєвропейською або ж, напротивагу англійській перспективі, – континентальною[2]. І, зрештою, торкаючись відмінностей підходів до європейського питання, не можна оминути ще однієї перспективи, яка наразі залишиться за межами нашого розгляду – американської перспективи. За формальними ознаками її важко назвати національним підходом до європейського питання, однак її аналіз є одним із важливих елементів розуміння як європейського універсалізму, так і тієї ролі, яку США відігравали у XX столітті і відіграють сьогодні в європейській та світовій політиці.

Культура та політика

Те, що європейське питання не зводиться до проблем облаштування Європи як окремого куточка світу та до архітектури спільної європейської будови, і стосується, передусім, політичної життєздатності Європи як універсальної спільноти та її позиціонування стосовно європейських націй та решти світу, демонструє сама історія Європи, яка має

2 Вона, безперечно, пов'язана з французьким інтелектуальним та політичним досвідом; детальніше це див.: [Йосипенко, 2009: с. 383–387]. Те, що П. Манан є прихильником саме цієї перспективи, свідчить також і пафос нашої з ним розмови, що публікується в № 1 «Філософської думки» за 2010; відмінність «федералістської» перспективи від «англійської» (яка також є федералістською у звичному для нас сенсі слова) проходить через розумінням зв'язку культури та політики, який розглядається нижче.

тривалий досвід єдності, однак кожного разу іншого рівня й характеру; саме цей вже наявний досвід єдності значною мірою обумовив постання європейського питання. На думку Кшиштофа Помяна, перше об'єднання Європи відбувається ще у XII столітті, коли «Європа стає єдиною реальністю, коекстенсивною латинському християнству. Однак її щойно створена єдність не є політичною. Латинський простір залишається *patchwork* різновимірних сутностей, підпорядкованих владам різного статусу, згрупованих чи розмежованих випадковостями диснастичних стратегій, взаємний зв'язок яких не зводиться до жодної загальної формули» [Помян, 2003: фр. 51].

Уособленням «другого об'єднання Європи» К. Помян вважає *La République des Lettres* (Республіка учених), яка, звичайно, є спадкоємницею гуманістичної *Respublica Litteraria*, однак помітно відрізняється від неї – якщо остання була заснована на ієрархії та авторитеті (античної культури, класичних авторів тощо), то «Республіка учених» розглядається її ідеологами, зокрема П'єром Бейлем, як «суспільство раціональних істот … які є засадничо рівними незалежно від їх реального соціального статусу: єдина ієрархія, яка тут визнається, визначається рівнем вкладу кожного індивіда у спільну справу. Вступаючи в *Республіку учених,* залишають ззовні конфесійну належність так само, як вірність своїй країні, своєму народові і навіть своїй сім'ї, оскільки вони є чимось акцидентальним, партикулярним чи локальним стосовно того, що визначає людське буття як таке, стосовно розуму, який один уособлює універсальне, необхідне та глобальне. … Таке бачення *Республіки учених* не відповідає жодному реальному суспільству. Це ідеал: водночас і програма, і мрія. Однак вона викликає у тих, хто в неї вірить, відчуття належності до цієї наддержавної та надконфесійної спільноти, якою є Європа як форма інтелектуального життя» [Помян, 2003: фр. 93–94]. Безперечно, саме тут, у просвітницькій «програмі та мрії» Європи як форми організації не лише інтелектуального життя, а й усіх форм життя разом, слід шукати витоки європейського питання та обумовлених ним проблем. Ф. Рейно вбачає в ній перший з двох головних складників європейського питання – «космополітичний концепт» Європи: «Європа Канта – Європа просвітників, є … випередженням єдиної людськості, і саме це робить проблематичним її конституювання в автономну та єдину політичну сутність. Цей космополітичний вимір є, так би мовити, засадничим у концепті Європи…» [Raynaud, 1990: p. 378].

Відтак просвітницька «програма і мрія» ставить перед її прихильниками два порядки проблем. Перший, теоретичний порядок проблем, стосується різноманітності людськості – не лише відмінностей між європейцями, а й відмінностей між європейцями та усіма іншими. Передусім різноманітності «неакцидентального характеру», якщо скористатися виразом К. Помяна, тобто відмінностей людей, безпосередньо пов'язаних з розумом: різноманітності мов та релігійних вірувань. Адже якщо наявність різних, так би мовити, «ґенетичних», спільнот є справді акцидентальним фактом, яким можна нехтувати (людина не вибирає, де їй народжуватися), то наявність різних духовних спільнот – релігійних та мовних, є скандально несумісною з «універсальністю, необхідністю та глобальністю розуму». У «Географіях розуму» Марк Крепон констатує[3], що в ранньомодерну добу «різноманітність мов, звичаїв

3 М. Крепон присвячує темі філософського осмислення людської різноманітності свою докторську дисертацію (яка згодом була опублікована під назвою «Географії розуму. Дослідження характеристик народів від Ляйбніца до Ґеґеля»), тоді як «Європейські іншості» є підсумком наступного етапу його досліджень, присвяченому становленню та самоусвідомленню європейських мовних спільнот.

та релігій сприймається як нещастя, символом якого залишається руйнування Вавилонської вежі. Цей факт ставить під сумнів передусім здоровий глузд (sens commun), оскільки різноманітність мов є перешкодою для комунікації між народами, а співіснування різних релігій породжує нетолерантність та фанатизм. … Філософія не стоїть осторонь цієї проблеми. Незалежно від того, набувають філософські розмірковування форми проекту універсальної мови, чи трактату про толерантність, їх першим кроком є висловлювання з приводу цього нещастя. Воно є більшим від того, що єдність людськості не є для філософа таким же предметом, як інші. Вона нерозривно пов'язана з двома питаннями надзвичайної ваги… Перше стосується свободи духу, друге – універсальності розуму. Одне не можна мислити без іншого» [Crépon, 1996: p. 18–19].

Поль Азар, автор програмної праці, яка запропонувала модель розуміння європейської ранньомодерної інтелектуальної історії, зокрема й ґенези просвітництва – «Кризи європейської свідомості» (1936), так описує контекст, в якому це «нещастя» переживається особливо гостро: наприкінці XVII століття, «після Ренесансу та Реформи, цих великих авантюр, прийшла доба заспокоєння; політику, релігію, суспільство, мистецтво оберігають від нескінченних дискусій та від завжди незадоволеної критики; бідний корабель людськості, зрештою, знайшов свій порт – так хочеться, щоб він залишився тут надовго, щоб він залишився тут назавжди!» [Hazard, 1961: p. 3]. Впродовж короткого періоду цього тимчасового заспокоєння (Азар присвячує свою книгу добі кульмінації класицизму – 1680–1715 рокам) філософська, теологічна і наукова думка сприймає неминучі дилеми руху й нерухомості, єдності й різноманітності як виклик своїм власним претензіям на всеосяжність, тотальність і беззаперечність. Саме в цих універсальних характеристиках, невід'ємних від самого розуму, міститься надія на можливе примирення людства на єдиних засадах – емблематичною фігурою цього часу є Ляйбніц, автор проекту універсальної мови та проекту примирення релігій[4]. Тому проблема єдності та різноманітності роду людського, єдності та різноманітності всередині Європи та стосовно Європи, зачіпає саме єство філософії; М. Крепон так формулює запитання, яке постає перед ранньомодерними філософами, які звертаються до цієї теми: «який сенс має філософія, якщо вона не здатна кориґувати поширені уявлення про людську відмінність, що циркулюють з країни в країну та відтворюються в кожну добу?» [Crépon, 1996: p. 15]. Драматичність цього запитання пов'язана з тим, що проекти універсальної мови чи універсального примирення релігій зазнають поразки в галузі, яка є власною галуззю філософії – в галузі теорій людськості, які вона виявляється «нездатною кориґувати». Однак на практиці – в політичному житті Європи, процес універсального примирення був успішнішим.

Політична реалізація примирення мовних та релігійних спільнот пов'язана з другим порядком вищезгаданих проблем – з практичним запровадженням розумного та універсального у реальному житті разом. Цей ряд проблем, який на думку Ф. Рейно стосується другого головного складника європейського питання – «європейського концепту політики», пов'язаний з тривалою перспективою становлення християнської

4 Емблематичною не лише в сенсі надії на ці проекти, а й у сенсі їх еволюції, характерними є розділи, присвячені Ляйбніцу цитованими авторами: «Ляйбніц та поразка об'єднання релігій» [Hazard, 1961 : 199-220] та «Ляйбніц: від духовної єдності людства до гідності німецької мови» [Crépon, 1996: 195-219]; з приводу ранньомодерної еволюції проблеми толерантності та моделей ранньомодерної європейської інтелектуальної історії див. також: [Йосипенко С., 2008: с. 160-191; 310-339].

Європи, та із запропонованими в ранній модерності розв'язаннями теолого-політичної проблеми [Йосипенко, 2008: с. 136–143]. Не випадково саме за результатами релігійних воєн та конфронтацій були зроблені перші кроки до політичного примирення релігій – Ауґзбурзька (1555) та Вестфальська (1648) мирні угоди, які визначили засади європейської політики практично до Першої світової війни, а також встановили політичні рамки, в яких розвивається держава модерного типу – держава-нація, яка зрештою «розв'язує подвійну проблему партикуляризації універсального (адже індивід не визнає себе безпосередньо в людськості) та синтезу свободи й могутності (бо суб'єктивне право має потребу бути ґарантованим» [Raynaud, 1990: p. 380] і встановлює таким чином компроміс між універсальним та партикулярним, розумним та акцидентальним. Цей другий складник європейського питання не є другорядним, передусім тому, що в історичній перспективі держави-нації не є простим оформленням вже сформованих націй, вони є справжнім формотворчим чинником, який творить партикулярні спільноти вже не «акцидентального», а духовного характеру, які позиціонуються на універсальному горизонті європейської людськості. Саме еволюція держав-націй впродовж XIX–XX століть веде до того, що сьогодні називають «постнаціональною» політикою, та до перетворення «людини прав людини» на головного суб'єкта та об'єкта політики.

Подібне акцентування ролі держави здається несумісним з традиційним ліберальним прагненням до зменшення ролі держави та з виходом на перший політичний план національних і культурних ідентичностей, які відверто переважають вже не модний сьогодні державний патріотизм. Однак в перспективі становлення європейської модерності, держава та громадянське суспільство, політична та культурна ідентичність нерозривно пов'язані. Продовжуючи своє міркування щодо перспектив об'єднання Європи, П. Манан звертається до культурної перспективи, яка сьогодні «є скоріше перспективою історика чи антрополога – теоретичною перспективою, а не перспективою практичною та політичною; однак, намагаючись визначити «спільну культуру» Європи, хіба не звертаються до того, «що є спільним»? Хіба політика не є розмірковуванням про спільні речі? Зрозуміло, що культурний параметр в розумінні історика чи антрополога є чимось якісно іншим, аніж політичне «спільне» [Manent, 2007: p. 212]. Він нагадує, що поняття «культури» було розроблене ранньомодерною ліберальною політичною наукою, зокрема Монтеск'є, під назвою «загального духу» (esprit général): «чим є у розумінні останнього «загальний дух нації»? … Це завжди певна суміш, своєрідна та унікальна суміш параметрів людського життя. Це певний синтез. Але що є синтезатором? Політична форма. Для Монтеск'є — це нація, він говорить про «загальний дух» нації. … «Загальний дух», а отже, «культура», це «результат» синтетичної операції, здійснюваної політичним тілом» [Manent, 2007: p. 212]. Внаслідок цього, «той, хто розглядає поняття культури поза будь-яким політичним тілом, хто намагається побудувати на цьому понятті нове політичне тіло, здійснює фатальне обертання причинного порядку. … Культура, відокремлена від її політичної матриці, є навіть не запахом у порожній вазі, а запахом у розбитій вазі» [Manent, 2007: p. 213].

Нації та цивілізація

Втілення культур в окремих, партикулярних політичних тілах не виключає взаємного зв'язку і позиціонування цих політичних тіл, заснованого вже не на партикулярних, а на універсальних елементах культури, які передбачає поняття цивілізації. Як і у наведеному П. Мананом

прикладі з культурою, ми знову зустрічаємося тут з відмінністю ранньомодерного та сучасного розумінь цього поняття, яка також є розумінням політичної філософії та відмінністю розуміння позитивних наук про людину. Останні вживають сьогодні термін «цивілізація» в релятивному (і релятивістському) значенні, це завжди цивілізації у множині, або *одна з* цивілізацій, *якась* (європейська, східна, давня) цивілізація, тоді як для тих, хто дав життя цьому термінові у XVIII столітті, йшлося про універсальну, а отже, єдину Цивілізацію. Окрім того, критика «європоцентризму» та «етноцентризму» у XX столітті посприяла вилученню терміна Цивілізація з позитивного словника респектабельних політиків, а разом з цим – і з наукового інструментарію, хоча цей термін залишається необхідним для аналізу наступного періоду європейської єдності доби зрілої модерності – періоду єдності націй в межах цивілізації. На думку Марселя Ґоше, «європейська проблема є проблемою зв'язку між націями та Цивілізацією (*la* civilisation). Цивілізація є спільним продуктом націй, вона їх трансцендує; вона є їх універсальним горизонтом. … З іншого боку, Цивілізація не може існувати в самій собі та сама для себе незалежно від націй; вона має потребу в їх підтримці, вона їх передбачає як своїх аґентів, як вектори свого розвитку. Проблема полягає в тому, щоб знайти точну рівновагу між цими двома порядками. Нації, що забувають те, на що вони націлені разом, заперечують себе; Цивілізація, яка хоче існувати у своїй універсальності без окремих політичних спільнот, які мали б її розвивати, знищує себе» [Gauchet, 2005: p. 468–469].

Така формула визначає динаміку європейської політики XIX–XX століть і проблеми, спричинені нею. М. Ґоше говорить про «три головні конфігурації європейської проблеми», визначені цією динамікою. Першою є «*Цивілізація через національності*, яка передбачає природну гармонію між двома елементами. Ця формула кульмінує в середині XIX століття» [Gauchet, 2005: p. 469]. У політичній галузі кульмінація цієї формули супроводжується своєрідним національним романтизмом, коли у новостворюваних державах-націях бачать дієве підкріплення цивілізації – цей романтизм, зокрема, пояснює ту легкість і навіть ентузіазм, з якою домінантні держави Європи XIX – початку XX століть «розкроюють» європейську карту відповідно до принципу «національностей»[5]. Другою конфігурацією є «*Націоналізми в ім'я цивілізації* і, насправді, проти цивілізації. Можна сказати інакше: цивілізація – жертва націй, які намагаються присвоїти її собі. Формула відповідає добі імперіалізмів, які розквітають біля 1900 року. Вона передбачає, що існує суперечність двох елементів» [Gauchet, 2005: p. 469–470]. Саме в межах цієї конфігурації відбуваються ті «три кризи західної цивілізації», про які говорить М. Попович: Перша світова війна, зіткнення комунізму і фашизму та зіткнення комунізму і демократії – холодна війна [Попович, 2005]. В перебігу цих трьох криз спочатку європейські нації, а потім і європейські політичні системи, які претендували на виняткове й універсально чинне уособлення європейської цивілізації, намагалися поширити власний політичний порядок на увесь світ. Особливе місце в цих спробах «присвоїти цивілізацію» посідає нацистський варіант «розв'язання європейського питання», який призводить до заперечення самої цивілізації. Поширене і сьогодні протиставлення культури та цивілізації,

5 Ця легкість та ентузіазм мали, звичайно, свої межі, точніше вони поширювалися лише на Центрально-Східну та Південну Європу; на внутрішню вразливість цього процесу вказує М. Попович, називаючи Ірландію «загрозою нації-державі» [Попович, 2005: с. 35–43].

німецької *Kultur* та «англо-французької» *Civilization/Civilisation* є крайнім, але показовим прикладом спроби підмінити універсальне партикулярним, з якої згодом виросте це заперечення[6]. Такі спроби характерні для періоду еволюції «від національностей до націоналізмів», в ході якої останні кидають виклик універсалізмові Європи.

Постаючи всупереч загальноєвропейському рухові (передусім, всупереч Просвітництву з його проектом єдиної Європи, заснованої на універсальних цінностях), але в його межах і на його засадах, європейські націоналізми стають провідниками обертання зв'язку універсального та партикулярного – якщо проблемою ранньої модерності був пошук єдності, то проблемою зрілої модерності стає леґітимація різноманітності. І якщо на початку модерної еволюції нації намагалися утверджуватися в універсальному горизонті цивілізації, то сьогодні часто спостерігається зворотній процес – цивілізацію намагаються мислити як націю, про що свідчить згадана релятивізація поняття «цивілізації у множині» та ті спроби визначення європейської ідентичності як ідентичності партикулярної, про які йдеться в «Європейських іншостях» М. Крепона. Внаслідок згаданого обертання універсалізм європейської цивілізації наражається на «три форми розколу, які впродовж минулого століття вражали і продовжують вражати універсальність європейського принципу. Першою є розкол, який полягає у виникненні всередині Європи тріщини між культурними та політичним просторами, відкритими універсальному покликанню та іншими просторами, що мають тенденцію до замикання на власній своєрідності (мова, традиція, «національна культура»). Другою є розкол, що бачить всередині Європи протистояння двох версій європейської раціональності: поміркованої та радикальної, яка є іншою назвою тоталітарної системи. Зрештою, третя є розколом, який зводить універсальне покликання Європи до домінування (імперіалістського, колоніалістського чи неоколоніалістського). … Націоналізм, тоталітаризм та імперіалізм є, таким чином, трьома випробуваннями, які «європейський принцип» повинен був і повинен буде надалі долати, якщо він хоче залишитися гідним довіри у своїй претензії на універсальність» [Crépon, 2006: p.].

Своєрідною зворотньою (і цілком логічною з огляду на еволюцію модерної європейської політики) реакцією на кризи європейської цивілізації в межах другої конфігурації, є перехід до третьої, якою, на думку М. Ґоше, є «*Цивілізація без націй*. Під цим мається на увазі подолання націй на користь цивілізацій. Це формула сьогоднішнього дня» [Gauchet, 2005: p. 469]. Здавалось би, ця формула проголошує тріумф так довго декларованого і жаданого проґресу в напрямі створення єдиної людськості (або ж, в радянському варіанті, тріумф «дружби народів»). Його симптомами є, зокрема, протести європейської громадськості проти утисків чи виселення еміґрантів (зокрема, нелегальних), що вже стали хорошим тоном для більшості європейських інтелектуалів, митців і значної частини середнього класу, які не забувають нагадувати, що «Європа є батьківщиною прав людини», а отже, будь-яка людина має на її території права. Така тенденція дедалі більше домінує у європейській громадській думці (роблячи будь-які заперечення «непристойними» чи «неполіткоректними»), яка відтепер, як і «поширені уявлення про людську відмінність» ранньомодерної доби, які досліджував у «Географіях розуму» М. Крепон, становить виклик для здатності сучасної філософії «кориґувати

6 Показовим є також те, що релятивізація поняття цивілізація та протиставлення понять культури і цивілізації відбуваються одночасно і нерозривно, як, наприклад, у «Занепаді Європи» Освальда Шпенґлера.

поширені уявлення». Ця потреба «коригувати» обумовлена тим, що «ситуація, на яку вказує ця конфігурація, насправді є не менш проблематичною, аніж попередня, оберненим варіантом якої вона є» [Gauchet, 2005: p. 470].

Проблематичність цієї конфігурації полягає передусім у тому, що вона паралізує власну політичну реалізацію, перетворюючи водночас традиційну для європейської модерності політичну форму держави-нації (і сам національний поділ, який передбачає такі неприємні речі як кордони, візи, митниці, несумісні законодавства і юрисдикції тощо) на застаріле і непотрібне в очах багатьох явище. Прив'язаність французів до власної національної держави (яка була головним мотивом французького «ні» Конституційній угоді у 2005 році) пояснюється передусім тим, що французька держава традиційно виконує функцію держави-покровительки, якої не виконуватими Єврокомісія, відтак французьке «ні» на тлі сучасної європейської громадської думки виглядає як вмотивоване партикулярним інтересом окремої нації. Однак національні особливості не здатні приховати загальної тенденції, яку П. Манан назвав «стиранням нації держави». Довгий час підставою існування держав-націй як політичної форми, констатує він у книзі «Підстава націй»[7], була їх здатність «поєднувати подібне та відмінне у особливо складний та тонкий спосіб. Ззовні кожна нація бачила в сусідній нації партнера та суперника, у якого вона повинна виграти у справі війни чи миру, які, зрештою, були спільними для усіх націй. Кожна нація робила свою пропозицію людськості в єдиному «європейському концерті». Всередині, класова боротьба розривала кожну націю, водночас породжуючи, часто в конвульсіях, її єдність. Коротше кажучи, саме завдяки відмінностям націй та класів ми шукали та реалізували нашу спільну людськість» [Manent, 2006: p. 14]. Сьогодні, коли і класова боротьба, і суперництво націй в межах Європи здавалось би відійшли в минуле, європейці бачать все менше підстав для існування держав-націй та й для існування політики взагалі.

Зв'язок універсального та партикулярного і проблема політичної реалізації цього зв'язку становлять серцевину європейського питання. Витворені їх поєднанням елементи – нації та цивілізація, культура та політика складають нерівноцінні, але нерозривні пари, взаємодія яких визначає динаміку європейської модерності і без урахування яких аналіз цієї динаміки буде безплідним. Спроби підпорядкувати один з елементів будь-якої з пар іншому елементові завжди оберталися негараздами європейської політики місцевого чи світового масштабу. Не є винятком і сучасна конфігурація європейського питання, яка робить проблематичним не лише процес «реалізації спільної людськості» у вигляді європейської будови (яка може бути або новою державою-нацією, або федерацією держав-націй; в обох випадках ця політична форма є необхідною), а й утвердження молодих європейських націй, зокрема української. Вона робить проблематичною саме визначення їх національної ідентичності, незважаючи навіть на помітну відмінність ставлення до останньої у «старій» та «молодій» Європі. Якщо, наприклад, французька думка XX століття головну свою увагу

7 Назва цієї книги – «La raison des nations» перегукується з наріжним модерним політичним поняттям «raison d'Etat», яке виникає одночасно з появою модерної держави та її теорії (книга Джованні Ботеро «Della ragion di Stato» вийшла в 1589 році) і вже з XVII століття входить в політичний дискурс; у межах цього дискурсу його можна перекладати як «державний інтерес», а у вужчому філософському контексті – як «підстави держави» в розумінні підстав, які визначають існування такої політичної сутності як «держава».

приділяє розгляду ідеї ідентичності, то східноєвропейці впродовж цього XX століття і особливо після падіння комунізму, головну увагу приділяють її розбудові. Проте, як влучно зауважив колись Віталій Коротич, в Україні всі говорять про незалежність, але одні мають на увазі під нею вступ до НАТО, інші – об'єднання з Росією.

Звичайно сьогодні (втім як і раніше) важко мислити незалежність, суверенітет без посилання на колективні структури розвитку та безпеки, а національну ідею – без посилання на цивілізацію. Однак як би ми не розуміли національну ідентичність, чи як те, що відрізняє нас від наших сусідів, чи як те, що єднає нас з ними, з огляду на характер зв'язків окреслених вище елементів, національна ідея не може зводитися до універсальних цінностей цивілізації так само, як цивілізаційна ідея – до національної особливості (незалежно від того, чи мислиться цивілізація як відмінність Європи від «не-Європи», чи як «союз трьох слов'янських народів»). Україну не можна мислити поза Європою, поза європейськими цінностями, однак для політичної реалізації України – для побудови суверенної української держави-нації, недостатньо асоціювати її з Європою, бо шляхи розв'язання європейського питання завжди мають партикулярний характер і завжди розгортаються в часі. Ці розв'язання спираються на історію, але можуть відкривати наступну історичну перспективу лише за умови, що вони стають предметом «свідомого та планомірного колективного втілення. Розквіт універсального цивілізації передбачає повністю самовладні політичні спільноти. Він не просто продовжується природним чином в демократії, відповідно до простої логіки прав людини, цей розквіт вимагає версії сильної демократії, де її колективні втілення стають предметом свідомої реалізації. Цивілізація не просувається сама – вона вимагає злагодженого урядування її продуктів» [Gauchet, 2005: p. 489–490] [8]. Для визначення національної ідентичності недостатньо мати національну історію та культуру, потрібно творити національно означену політику.

Література

Ґоше М., Йосипенко С. Про європейське майбутнє модерної України // Філософська думка. – 2007. – № 6.

Йосипенко С. До витоків української модерності: українська ранньомодерна духовна культура в європейському контексті. – К.: УЦДК, 2008.

Йосипенко С. Політична філософія сьогодні: випадок П'єра Манана // *Манан П.* Доступний виклад політичної філософії / пер. з фр. С. Йосипенка. – К. УЦДК, 2009.

Манан П. Доступний виклад політичної філософії / пер. з фр. С. Йосипенка. – К. УЦДК, 2009.

Помян К. Європа та її нації / пер. з фр. Я. Кравця. – Львів: Каменяр, 2003.

Попович М. Червоне століття. – К.: АртЕк, 2005.

Попович М. Що таке філософія? // Філософська думка. – 2006. – № 1.

Crépon M. Les Géographies de l'esprit. Enquête sur la caractérisation des peuples de Leibniz à Hegel. – Paris: Payot, 1996.

Crépon M. Altérités de l'Europe. – Paris: Galilée, 2006.

Gauchet M. Le problème européen // La condition politique. – Paris: Gallimard, 2005.

Hazard P. La crise de la conscience européenne, 1680–1715. – Paris: Fayard, 1961.

Manent P. La raison des nations. Réflexions sur la démocratie en Europe. – Paris: Gallimard, 2006.

Manent P. Frontière culturelles, frontières politiques // Enquête sur la démocratie. – Paris: Gallimard, 2007.

Raynaud Ph. De l'humanité européenne à l'Europe politique // Les Etudes philosophiques. – Juillet-septembre 1999.

8 Розвиток цієї думки М. Ґоше див.: [Ґоше М., Йосипенко С., 2007].

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМ ГУМАНІЗАЦІЇ ТА ГУМАНІТАРИЗАЦІЇ ОСВІТИ

Ірина Кадієвська, *завкафедри філософії, політології, психології та права ОДАБА, професор, доктор філософських наук*

Сучасній епосі притаманне значне прискорення історичного розвитку. Інтенсивність стає провідною рисою соціального прогресу нашого часу. Нам доводиться спостерігати два процеси – ринкове реформування та швидке розповсюдження інформаційних технологій. Сучасна культура проявляє деякі нові риси: поряд з її апріорними властивостями, такими як духовність, та функціями (гуманізація та гуманітаризація), з'являються екологізація або теологізація. Хочеться сподіватись, що майбутнє України буде пов'язане не з байдужим технотронним, а з людяним гуманістичним суспільством. Це має бути суспільство по-справжньому вільних, духовних та інтелектуальних людей. Можливо, це буде цивілізація нового типу соціального гуманізму. У цьому контексті можна пригадати слова В.С. Давидовича: «Знанням, під яким змогло б зібратись людство, може бути ідея глобального гуманізму. Мабуть, покоління, що починає свій історичний розвиток у XXI столітті, буде намагатись удосконалити цю ідею» [1]. Швидкі темпи зміни технологій обумовлюють необхідність корегування підходів у навчанні. Освіта в режимі «готового знання», який є властивим для традиційної освіти, поступово втрачає свою ефективність. Ринок праці вимагає не тільки високого рівня теоретичних знань потенційного працівника, але також його особистої відповідальності, комунікабельності та креативності. Тому якість підготовки спеціалістів потребує нових критеріїв оцінювання.

Як відомо, у сучасному світі відбувається глобалізація соціальних процесів. Якщо раніше людство являло собою сукупність окремих локальних цивілізацій, що проходили певний цикл розвитку від зародження до занепаду, то зараз людство перетворюється на нерозривну єдність. Цілісність людства обумовлена, між іншим, частковим зменшенням протистояння між світовими системами капіталізму та соціалізму. Відношення між народами та країнами починають вибудовуватись не на обмежених прошаркових цінностях, а на власне людських стосунках. У межах цих явищ відбувається гуманізація міжнародних відношень, головним принципом функціонування яких стає воля та повага людської гідності, незалежно від походження, соціального стану або віросповідання.

Тенденції глобалізації світу, такі як цілісність та гуманізація людських

стосунків, мають привести в кінцевому підсумку до нового типу соціалізації – соціального гуманізму. Соціальний гуманізм передбачає, насамперед, гуманістичні відношення не тільки у сфері культури, але й в інших сферах суспільного життя. Свого часу гуманізм епохи Відродження та інших, подібних історичних епох людства був лише приватним гуманізмом, лише тонким пластом, який подекуди приховував справжнє дикунство. У критичні моменти історії цей тонкий культурний пласт гуманізму надзвичайно швидко міг вибухнути під тиском вакханалії дикунства та жорстокості. Наповнені та напрацьовані гуманістичні досягнення зневажались антигуманними діями народу та його вождів. Відповідно, у майбутньому українському суспільстві буде необхідно розповсюджувати гуманістичні стосунки не тільки на сімейно-побутовому, але й на ідеологічному, соціально-політичному та економічному рівнях. Можливо тоді буде сформовано суспільство загальносоціального гуманізму, що не тільки формально проголошуватиме ідеї гуманізму. «Тому, хто заперечує гуманізм, – зазначав М. Хайдеггер, – залишається лише утверджувати нелюдяність» [2].

Що ж до шляхів переходу до гуманістичного суспільства, то можна побажати, аби це був шлях послідовних реформ, а не революції. Історично склалося так, що під час переходу від одного типу суспільства до іншого завжди з'являлась проблема, яким чином переходити до нової суспільної парадигми. Ті, хто підтримував революційні методи, вважали, що цей шлях є єдино вірним. В історії людства було багато соціальних революцій (Велика англійська, Велика французька, лютнева та жовтнева радянські та ін.). У своєму розвитку вони майже завжди призводили до банальної підміни початкових гасел та лозунгів. Завдання означених революцій могли бути досягнуті тільки шляхом соціальних катаклізмів, руйнування та жертв мільйонів людей. Безумовно, що шлях реформ буде кращим для народу.

В якості провідної мети майбутнього гуманістичного суспільства має бути формування цілісної креативної особистості. Особистість нового суспільства буде творчою індивідуальністю. Якщо виходити з думки про те, що людина породжена Всесвітом для її самопізнання, у цьому можна побачити навіть космічний сенс та призначення людини у світі.

Людина – це рефлективна «монада» Всесвіту. Як рефлективний «атом» світобудови вона наділена волею до пізнання, тобто підсвідомим та усвідомленим бажанням пізнавати світ.

Основою гуманістичного суспільства буде повне розкриття креативної сутності людини, оскільки людина від народження, передусім, є істота, що творить знання. Тому всі структури та сфери майбутнього суспільства мають бути перетвореними таким чином, аби у всіх сферах суспільства людина розвивалась як креативна особистість. У майбутньому суспільстві людина має бути не тільки вищою цінністю, вона має творити знання. Потрібно зазначити, що сутність гуманістичного суспільства розглядалась та зараз продовжує розглядатись багатьма вітчизняними та зарубіжними авторами. Так, академік В.Т. Пуляєв зазначає: «Що означає встановити гуманістичне суспільство? Це означає, що в суспільстві необхідно забезпечувати, насамперед, безумовне визнання людини як вищої соціальної цінності» [3].

Особлива цінність майбутнього суспільства має полягати в проголошенні свободи особистості. Людська гідність має бути покладена до центру нової освітньої парадигми. Гуманіст – це, між іншим, означає гідну людину, що прагне навчання та творчості. Гідність, знання, креативність, воля, справедливість

та людяність – ось головні складові справжньої гуманістичної особистості. Важливо розуміти, що неможливо реалізувати головні принципи гуманістичного суспільства, зневажаючи моральність та людяність. Принцип людяності завжди мав особливе значення в історії світових ідеологій. Так, давньокитайський гуманіст Конфуцій вважав, що нова гідна людина майбутньої ідеальної держави має передусім бути людяною, освіченою та творчою [4]. Майбутнє гуманістичне суспільство буде суспільством знання, «містом знання» на Землі та в Космосі. Глобальна гуманістична цивілізація на Землі буде свого роду сферою знань нашої планети. Свого часу, про це говорив В.І. Вернадський, називаючи її ноосферою. Ноосфера – це і є сфера знань, яка буде розповсюджуватись й на інші космічні сфери. У новому суспільстві має бути гармонійна відповідність між духовними та матеріальними цінностями, причому домінувати мають фундаментальні духовні цінності людського буття. Як відомо, засновник християнського вчення, говорячи про «блаженних жебраків», закликав відмовлятись від матеріального багатства на користь духовного розвитку особистості. У гуманістичному суспільстві має утверджуватись принцип гармонійного поєднання матеріального та духовного багатства особистості. Духовне багатство має стати основою матеріальної винагороди на базі механізму індивідуальної інтелектуальної власності. Таким чином, духовне багатство буде створювати матеріальне багатство особистості гуманістичного суспільства. Духовно багата, але матеріально бідна людина – це ідеал християнської ідеології. Якщо йдеться про ідеал гуманістичної ідеології – то це матеріально та духовно багата особистість.

Окрім матеріального та духовного багатства, особистість гуманістичного суспільства повинна також розвивати в собі фізичне багатство, фізичну досконалість, тобто особистість має бути морально та фізично здоровою. М.М. Моісеєв зазначав: «Людина – елемент біосфери та може розвиватись тільки в оточенні біосфери, яка також перебуває у стані розвитку» [5].

Коли йдеться про людину минулого, теперішнього та майбутнього, має сенс завжди враховувати присутність у ній боротьби доброго та злого начал. Міркуючи про бажані контури нашого майбутнього суспільства та розглядаючи процеси формування гуманістичної особистості, варто чітко та однозначно усвідомити, що пріоритетними є принципи добра, честі, гідності та справедливості. Егоїзм, злість та ненависть необхідно прагнути подолати культурними цінностями, якими людина оволоділа в процесі виховання та духовного самовдосконалення. Ми не можемо не розуміти, що абсолютно добрих або абсолютно злих людей не буває. Проблема в тому, що неосвічена, погано вихована та духовно бідна людина набагато частіше буває злою, аніж доброю. Саме тому роль культури та ідеології полягає в боротьбі зі злом та культивуванні доброго начала в людині. Високоморальна людина ніколи «не вчинить зле проти інших людей. В цілому ідеологічні цінності та норми моралі повинні формуватись згідно з біосоціальною, творчою сутністю людини, та, відповідно, біогенетичними формами поведінки індивідів. Зрозуміло, що прояви тваринного, біогенетичного «зла» мають долатись загальнозначимими цінностями культури. У майбутньому суспільстві має бути досягнута гармонія між генетично обумовленими та ідеологічними нормами поведінки індивіда, тобто має бути досягнута їх гармонійна узгодженість.

Гідність людини, її духовне багатство будуть виступати в майбутньому суспільстві основою подолання егоїзму та інших антигуманних устремлінь. Ніщо так не возвеличує людину, як почуття її власної гідності. У гуманістичному суспільстві має діяти принцип: «Якщо

ти поважаєш гідність людей, то й люди будуть поважати твою гідність». Повага гідності слабких та принижених має бути нормою милосердя особистості сучасного та майбутнього суспільств. Зневага гідності слабких та принижених має визначатись як найгірше зло, що буде жорстко покаране згідно з нормами справедливості. Таким чином, почуття власної гідності людини та повага гідності інших людей стане моральним орієнтиром, за допомогою якого буде трансформуватись суспільство зла в суспільство добра та справедливості.

Подолання в собі зла – це один із моральних принципів гуманізму. Якщо людина не навчиться долати в собі зло самостійно, суспільство буде змушене боротись із її злодіяннями спершу добром, а в разі непідкорення зла добру – насиллям [6]. Коли боротьба зі злом методами добра не призводить до покаяння, можна іншими методами досягати добра для суспільства. Добро має бути активним та справедливим. Крім цього, добро має захищати себе від зла, тобто не бути об'єктом приниження з боку зла. Той, хто знущається з людської гідності, має бути жорстко, але справедливо покараним. Гуманіст має відноситись доброзичливо до добрих та милосердних, водночас бути твердим у ставленні до злодіїв та шахраїв. Людина, як вже говорилось, є доброю та злою одночасно, але головне, які вчинки в неї переважають. Злочинець, який чинить антигуманно, стає «нелюдом», тому що він є небезпечним для інших людей. Саме тому система вищої освіти – це міцний фактор суспільного прогресу, адже вона покликана виховувати справжніх людей. У часи глобальних системних змін вища освіта визначає якість інтелектуального та духовного потенціалу, генерує нові ідеї, спрямовує процеси реформування, готує спеціалістів, які будуть здатними прокласти шлях до майбутнього цивілізаційного виміру. Освіта перетворюється на двигун зростання економіки, модернізації соціально-політичної сфери, глибоких змін у духовному житті суспільства. Проблеми освіти є невід'ємною складовою культури суспільства (соціокультури) – найбільш розроблена галузь вітчизняного гуманітарного знання. У реальному житті соціуму освіта у всіх своїх інституційних формах виступає як об'єктивний «адаптер» взаємозв'язку культури духовної та соціокультури. У вітчизняній науковій лексиці поняття «культура» найчастіше використовувалось у більш вузькому значенні: духовна, естетична або художня сфера життєдіяльності. Відповідно до цієї традиції був поступово сформований інститут освіти та закладались основи концепції вищої школи. Це започаткувало традицію насамперед актуалізувати гуманістичні, а не прагматичні сенси всіх наук. Гуманістична спрямованість освіти означає, що будь-яка діяльність має сприяти становленню культури в її духовному вираженні. Порівнюючи поняття «духовна культура» та «технічна цивілізація», можна помітити, що вони є взаємопов'язаними. Водночас, кожна історична епоха по-своєму корегує ці взаємозв'язки. У наш час можна говорити про яскраво виражену тенденцію гуманізації усіх сфер суспільного життя, зокрема, про гуманізацію освіти. Процес гуманізації проходить не менш швидко, ніж технічний прогрес. Це має прояви у збільшенні інтересу людей до соціальних проблем минулого, теперішнього та майбутнього, у зверненні до фундаментальних духовних цінностей. Гуманізація виявляє важливу закономірність: гуманітарні науки набувають особливу значимість у сфері людського пізнання.

Що ж до понять «гуманізація» та «гуманітаризація» освіти, то, безумовно, вони співвідносяться з категорією гуманізму, тобто за змістом або співпадають, або ототожнюються. Виходячи із цього, як гуманізацію освіти, зазвичай, розуміють, передусім, її олюднення

на базі запровадження великої кількості соціальних та культурологічних дисциплін та посилення соціальної спрямованості природничих та технічних дисциплін. Гуманітаризація освіти потребує створення нового покоління підручників та навчально-методичних посібників, орієнтованість на розвиток насамперед творчого та критичного, тобто гуманітарного мислення особистості. Гуманітаризація вимагає від освіти повернення до ціннісної картини світу, культури та людини: потребує формування гуманітарного світогляду як основи моральної відповідальності людини перед іншими людьми, суспільством та природою. Варварське ставлення до природи є одним із негативних наслідків технократичного мислення. Гуманітаризація освіти передбачає розвиток планетарної свідомості, тобто відношення до планети як до спільної оселі.

Водночас в історії культури можна зустріти й інше розуміння гуманізму. Так, римські письменники та мислителі Цицерон та Варрон використовували іменник «Numanitas» та прислівник «Numanus» для позначення високої освіченості та вченості. У часи пізньої античності гуманізм розумівся, насамперед, як духовно-інтелектуальний напрямок розвитку суспільства.

Гуманізація освіти передбачає розвиток активно-творчих здібностей людини, це максимальна індивідуалізація та диференціація освіти, тобто подолання головного недоліку традиційної освіти – її маргіналізації, це створення певної «культурної аури», це філософське усвідомлення предмета вивчення, вихід на екзистенціальний рівень буття. Гуманізація освіти покликана виявляти зв'язки між різними дисциплінами та загальнолюдською культурою, тобто виховувати в дусі гуманізму означає приводити тих, хто навчається, до усвідомлення високої цінності людської особистості та людської гідності. Причому виховання (як цілеспрямоване управління процесом розвитку особистості) проходить в межах освіти.

Варто зауважити, що формування та розвиток якостей, необхідних для досягнення успіху, було та залишається головним покликанням соціально-гуманітарної освіти. Тільки соціально-гуманітарна освіта може озброїти сучасного спеціаліста такими необхідними знаннями та навичками, як ділова риторика, іміджологія, психологія, соціологія, професійна етика. Ці знання, як відомо, складають основу механізмів соціальної та професійної адаптації та допомагають суттєво оптимізувати входження молодого спеціаліста до професійного та соціального життя. Та, зрештою, варто зазначити наявність міцних зв'язків між глобальними процесами гуманізації, гуманітаризації та демократизації освіти. Завдяки цим тенденціям можна розраховувати на принципове зменшення існуючої нерівності між групами з різними соціальними та демографічними характеристиками.

Література

1. Давидович В.Е. Человечество перед лицом глобальных проблем / В.Е. Давидович // Основы философии в вопросах и ответах. – Ростов н/Д, 1997. – С. 441.

2. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме / М. Хайдеггер // Проблема человека в западной философии. – М., 1988. – С. 341.

3. Пуляев В.Т. О гуманизме и социально-гуманитарном знании / В.Т. Пуляев // Социально-политический журнал (социально гуманитарные знания). – М., 1998. – № 3. – Сб.

4. Турен А. Социология: от систем к субъектам действия: лекция на 2-й сессии Симпозиума VI Конгресса ISA в Монреале, 26 июля – 1 августа, 1998.

5. Моисеев Н.Н. Сборник сочинений. – С. 175–176.

6. Ильин И.А. О сопротивлении злу силой / И.А. Ильин // Путь к очевидности. – М., 1993.

Олег Гринів,
професор,
доктор філософських наук

ДО ПИТАННЯ ПРО СТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

(*Роздуми над монографією В.Г. Кременя «Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум». – К.: Грамота, 2007. – 576 с.)*

Національна ідея знову повертається, щоб посісти належне місце серед проблем вітчизняної науки. Відсіч російській агресії підтверджує, що українська ідея нуртувала в глибинних шарах духовності навіть тих наших громадян, які на побутовому рівні користуються російською мовою. Попри такий парадокс вони визнають себе українцями і стають на захист Української держави.

У нинішніх умовах ще раз переконуємося, що національна ідея, як зазначає В. Кремень, «постає не у вигляді абстрактного, трансцендентного конструкту, а живим, конкретно-дієвим духовним утворенням», бо «духовність як основа національної ідеї – це та життєво необхідна складова для гідності й самодостатності людини, без якої **неможливо створити сучасну стабільну українську державу**» (с.16) (підкреслюю. – *О.Г.*).

У цьому актуальність фундаментальної праці В. Кременя, хоч від її виходу в світ минув уже певний час. Як філософ автор спирається на чіткі теоретико-методологічні засади, наголошує, що квінтесенцію національної ідеї становить філософія *людиноцентризму,* як «дійсний світ істини й добра, до якого прагнула й прагне особистість»(с.16). Додам, що людиноцентризм – це стрижень української «філософії серця».

Вчений з'ясовує джерела національної ідеї, відштовхуючись від ґенези національного поступу, становлення українського народу і ствердження української державності, розглядає національну ідею в дискурсах громадянського суспільства. Особливо зацікавлює та частина дослідження, в якій аналізуються засади національної ідеї. У монографії обґрунтовано періоди її становлення, системний характер, зв'язок з національною культурою та ідеалом. Порівняно з іншими дослідниками В. Кремень розглядає українську національну ідею динамічно, в контексті з національними ідеями інших народів, спираючись на взаємозв'язок категорій окремого, особливого і загального. У контексті запропонованої концепції наголошується на впливі на нашу національну ідею українського ренесансного антропоцентризму й національного бароко. Варто відзначити актуальність частини монографії під назвою «Інтенції національної свідомості у стратегіях мислення епохи модерну: Україна – Європа».

Ще одна перевага книги – обґрунтування безпосереднього виходу національної ідеї на практичний рівень. Йдеться про підхід до неї в контексті економіки, культури й освіти, зважившись нинішні процеси глобалізації.

Закінчується монографія розділом, в якому з'ясовується людиноцентризм як стрижень стратегії національної освіти. Прошу зважити: ще до захоплення владних важелів окупаційною компрадорсько-сімейною бандо-олігархією В. Кремень наголосив на тому, що завданням української освіти має бути утвердження національної ідеї. Мине два роки – й антиукраїнське керівництво просвітянського міністерства вимітатиме з народної освіти все, що пов'язане з українською національною гідністю, намагаючись манкуртизувати, а згодом яничаризувати нашу памолодь, позбавити українську націю майбутнього.

Заперечуючи антиукраїнську заяву про те, що начебто «українська національна ідея не спрацювала», В. Кремень вже на початку монографії ставить читача перед проблемою: «Чому саме національна ідея повинна виконувати конструктивну місію з розбудови нашої держави та її входження в європейську спільноту?» (с.7). Звісно, таке питання змушує задуматися над зв'язком української національної ідеї з євроінтеграцією нашої держави. Відтак дослідник формулює «низку важливих питань: яка доля чекає людину в глобалізованому світі? Чи не буде втрачена українська свобода, із такими потугами завойована в історичній боротьбі? Чи не буде індивідуальний національний розвиток віддано в жертву процесу злиття народів і націй в єдину загальнолюдську спільноту? А що станеться з духовністю, яка сьогодні перебуває під тиском прагматизму, раціоналізму й тотального наступу економічних чинників? Які цінності повинні стати пріоритетними для людини сучасного інформаційного суспільства?» (с.8).

В.Г. Кремень

Ці питання мають одне спільне: їх пронизує ідея людиноцентризму, цебто ідея, яку вчений вибрав за стрижень монографії. Вже перше питання про долю людини в глобалізованому світі спонукає до серйозних роздумів, адже воно стосується проблем сучасної освіти. Як повідомлялося в пресі, в Україні знецінена сама освіта: все купується – від оцінок у школі до дипломів і дисертацій. У глобальному масштабі наша держава посідає четверте місце за кількістю громадян з дипломами про вищу освіту. Цікаві порівняння кількості дипломів на душу населення: Україна (48 відсотків) значно випереджає середній рівень на нашому континенті (31 відсоток) і США (26 відсотків). Хто не засумнівається в якості такої освіти в нашій країні? Та не будемо вдаватися до огульного осуду: чимало випускників наших вишів успішно працює за кордоном, у передових західних країнах! Проте мушу відразу уточнити: чимало, але не всі! У тому наша біда, навіть треба сказати, національна біда.

Проте запитання В. Кременя про долю людини в нинішньому глобалізованому світі має ще одну сторону. Йдеться не лише про освітній рівень нашого дипломованого фахівця, а й про його виховання. Коли слухаю розмову студентів, жахаюся: що не речення, то «тіпа», а ще «короче», «блін», «то біш», не кажу вже про речення, «наснажені» брудною лайкою. Гадаю, якби керівником просвітянського міністерства працював шановний Василь Григорович, становище в наших вишах було б не таке. За його очільництва від міністерства надходили справді цікаві ідеї, які були занехаяні наступниками. Чого хотіти, коли «патріотичний» міністр рекомендував керівникам вишів відмовитися від викладаннях історії України та інших навчальних предметів гуманітарного циклу? До речі, у передових країнах на їх вивчення відводиться п'ята частина навчального часу!

Чи не варто задуматися над тим, щоб у вищій школі створити можливості для студентів вивчати як навчальний предмет *націологію,* в центрі якого має стояти *національна ідея*? Та й виховну роботу в наших вишах варто відновити. Може тоді серед нашої людності буде менше хамства і брудної лайки, починаючи від побуту і закінчуючи парламентськими засіданнями? Звісно, треба все зважити. З Болонським процесом наші університети вже наламали дров? Чого приховувати? Нинішні проекти реформи вищої школи також на межі утопії!

На з'ясування проблем нашого шкільництва, як найголовнішого рушія утвердження української національної освіти, націлена *філософія освіти*. Вчений зазначає: «Необхідність *філософії освіти* зумовлена статусом освіти – вчити й виховувати (в їхній безперервній взаємодії). Мета будь-якої освітньої системи полягає у формуванні такого практичного світогляду людини, який би щонайкраще поєднував її професійну діяльність із загальними цивілізаційними цінностями, закладеними в основу цієї системи»(с.481).

Наголосивши, що національна ідея має стати «*спільною для всього населення країни»,* В. Кремень підкреслює на доконечності переосмислити й переоцінити наш історичний досвід, бо в нинішніх умовах йдеться про *нову духовність*, без якої не може бути мови про особистість як суб'єкта соціально-культурного розвитку суспільства. Утвердження особистості передбачає її відповідну національну свідомість, на основі якої «виникає і функціонує національна ідея» (с. 8).

Коли наголошується на ролі культури в національному самоствердженні, то треба мати на увазі, що йдеться не про народну культуру, а про так звану «високу культуру», або культуру на академічному рівні, про унормування мови не лише у шкільництві, науці, виробництві, а й у бюрократичному апараті. «Не слід забувати, – застерігає вчений, – й про те, що культура є насамперед носієм загальновизнаних символів, особливостей менталітету та норм поведінки, що відрізняють саме її членів – «нас» від «інших», що за відсутності належного рівня політичної культури вже криє в собі певну загрозу деформації природного процесу переходу від етнічної нації до громадянської»(с.48). Процитоване положення дає зрозуміти, чому після проголошення незалежності України противники нашої державності не допустили навіть зміни назви парламенту, протидіють перейменуванню назв міст, вулиць і площ, в яких пробували увічнити ворогів українського народу. Хто не погодиться з В. Кременем, що низький рівень політичної культури населення ставить під загрозу реальне перетворення української етнічної нації в націю громадянську? Вчений застерігає від ще однієї крайності в підході до національної ідеї: «В умовах постмодерністської деконструкції потрібно потурбуватися за долю української ідеї. Її знову беруться вишукати або в мороці прадавніх міфів і переказів, або в доктринах соціальних утопій, ігноруючи той конкретний

людський фактор, із якого, власне, складається Україна і який визначає рівень її соціальної еволюції»(с.48).

Звісно, автор монографії не належить до тих дослідників, які недооцінюють особливостей існування народу, зумовлених нашою історією, його менталітетом, характером, інтелектуальним рівнем розвитку. Цілком доречно окремі розділи монографії присвячені становленню українського народу й історії нашої державності. Вчений прагне відповісти на «вічні питання»: «хто ми? звідкіля наш рід? ким ми були? ким ми є? до чого ми прагнемо?» (с. 88). Увага до таких питань не випадкова: вони дають змогу осмислити не лише походження нації, а й призначення національної спільноти у світовій історії, що «відкриває шлях до розуміння сутності вітчизняної духовності та української ідеї»(с.88). Відповісти правильно на ці питання можна лише тоді, коли вдасться уникнути упередженості і спрямовувати зусилля на пошук істини.

Дослідник звертає увагу на особливості формування проукраїнських і проросійських племен, зазначає, що «ідентифікувати історію України лише з осілим хліборобським населенням» (с. 105) попри наміри істориків минулого — недоречно. Водночас слід наголосити, що саме осіле хліборобське населення було основою української людності. Звідси – невипадковість концепції *селоцентризму* для української людності на початку минулого століття, яку висунув наш великий історик М. Грушевський.

Характеристика східних впливів на нашу давню людність у монографії неоднозначна. Йдеться не лише про ординський Степ, а й про християнську Візантію. На противагу їм «з XI-II ст. Русь дедалі тісніше зближається із Заходом», вплив якого «за сприятливіших обставин міг дати позитивніші результати»(с.105). Проте галицьким Романовичам вдалося лише тимчасово володіти Києвом. На заваді стала ординська навала, що змусило орієнтуватися на зовнішні сили.

З того часу в українській політиці переважив європейський вектор. На федеративних засадах значна частина українських земель увійшла до Великого князівська Литовського, в якому «суспільні відносини складалися відповідно до успадкованих традицій, станові перепони між верствами були досить умовними й відкритими, що забезпечувало соціальну мобільність»(с.111). Історія не знає умовного способу, тому не варто гадати про те, якою була б наша історія, якби Люблінський сейм не затвердив «політичної програми об'єднання двох держав – польської і руськолитовської»(с.112).

Для пересічного читача монографії буде несподіванкою характеристика Хмельниччини після такого риторичного запитання: «наскільки козацтво на чолі зі своїм вождем *Б. Хмельницьким* об'єктивно й суб'єктивно було підготовлене до організації українського суспільства в незалежну державу, яка б забезпечувала самовідтворення держави, не вдаючись до тієї чи іншої форми протекторату якоїсь із сусідніх держав?»(с.119). В. Кремень звертається до висновку М. Грушевського, який викристалізувався в його полеміці з істориком державницької школи В. Липинським. Наш великий історик уникає спрощеної однозначної оцінки, зазначаючи, що гетьман мав «занадто багато від Азії, від великих азійських завойовників-кочівників, фундаторів держав-Орд», хоч тоді стояло питання про «державне будівництво Нової Європи»(с.119). Гетьман намагався утвердити владу старшинської верстви «ціною страшних жертв мас». Як наслідок половина України запустіла. У наш тривожний час змушує задуматись таке твердження історика про гетьмана: «В нім просто вражає ця марнотратність українським людським матеріалом

в кампаніях і байдужість про захованнє території. В нім цілком не видно елементарної державної економіки, руки «державного хазяїна Української землі», як колись говорилось»(с.119).

Треба ще раз наголосити, що автор монографії не допускає підміни науки ідеологією, уникає політичної заангажованості. Вчений критично переосмислює висновки теоретиків протилежної орієнтації: лише такий підхід веде до пошуку істини.

Потрапивши в московську вузду, українська панівна верства вдруге відчужилася від свого народу. Московська орієнтація, як наголошували видатні українські вчені, зокрема М. Драгоманов, І. Франко і М. Грушевський, була (і залишається!) протиприродною для нашого народу. Тоді «суспільством заволодів глибокий *дух занепаду*» (с.131). Українська людність була вирвана із західної цивілізації, в яку вона почала укорінюватися, що засвідчила, зокрема, Берестейська унія. Відірвана від «вестернізації», Україна зазнала впливу «*візантійської моделі патримоніального суспільства* – монарх став розглядатися як монополіст творчості, єдине джерело позитивних інновацій», була повернена «в бік азіатського способу виробництва та візантійського *цезаропапізму* Росії» (с.132).

Прискіпливої уваги вимагає поставлене в монографії запитання: «Чи й справді роль синтезатора є історичним покликанням українського народу?»(с. 133). Вчений зазначає, що така *роль синтезатора* вела до утрати національної самоідентифікації. Як наслідок українці опинилися в числі «*неісторичних*»(за термінологією Г. Гегеля) чи «*плебейських*» (за визначенням М. Драгоманова) народів. Проте без України як синтезатора Сходу й Заходу Росія залишалася б і надалі в глибокому азіатському застою.

Після проголошення незалежності Україна стала «суб'єктом *нової геополітичної реальності» (с.52)*. Водночас, як зазначає дослідник, відсутність суспільного ідеалу, на який треба орієнтуватися, загрожувала дестабілізації суспільного життя. У таких умовах виникає питання про ідею, навколо якої має об'єднатися людність нашої держави. Звісно, можна відповісти, що об'єднуватися треба навколо національної ідеї, яка після проголошення незалежності стала *національно-державною*. Однак дослідник наголошує на складностях, пов'язаних з її утвердженням. Зважившись особливості перехідного періоду, він наголошує на продуктивності для України «*третього шляху*», що ґрунтується на багатоукладності економіки, яка неодмінно передбачає рівноправність усіх форм власності.

Особливе місце в монографії посідає розділ «Національна ідея в дискурсах громадянського суспільства»(с.153–206). Вже сам підхід заслуговує схвальної оцінки. Вчений обґрунтовує зв'язок громадянського суспільства з демократичними перетвореннями, наголошує на традиціях українського народоправства, тому солідаризується з тими вітчизняними вченими, які застерігають від простого перенесення на рідний ґрунт європейських стандартів, бездумного їх наслідування.

Аналізована монографія належить до фундаментальних праць, присвячених дослідженню української національної ідеї. Хоч не з усіма її положеннями можна беззастережно погодитися, вона має особливу цінність з трьох причин. По-перше, дає всебічне філософське обґрунтування національної ідеї, поставивши її на теоретичну основу людиноцентризму, чим спростовує примітивне тлумачення на рівні побутового світогляду. По-друге, монографія заперечує антиукраїнське твердження, що «національна ідея не спрацювала», наголошує на її конструктивній ролі в державотворенні. По-третє, автор дає приклад практичного втілення національної ідеї в галузі освіти, культури, а також економіки.

Редакція «Науки і суспільства» продовжує публікувати матеріали, присвячені ювілею Великого Кобзаря

Алла Кононенко,
науковий співробітник
Національного
НДІ українознавства

ЗБЕРЕГТИ І ЗБАГАТИТИ ПАМ'ЯТЬ ПРО Т.Г. ШЕВЧЕНКА

І день іде, і ніч іде,
І голову схопивши в руки,
Дивуєшся, чому не йде
Апостол правди і науки?
(5 ноября, 1860 г. С-Пб)

Музей – культурно-освітній та науково-дослідний осередок, що вивчає та зберігає пам'ятки духовної і духóвої культури… Зберігає пам'ять про події, особистості, формує історичну пам'ять народу.

У музеї Шевченка заходимо як до храму. Храм – це щось високе і величне, куди ходять не тільки зголоднівши, а як до нектару, як бджола до квітки. Хіба бджола летить за нектаром з голоду?

Храми-музеї можуть бути духовними, де зберігається душа – церква, будівлі наповнені експонатами з «душею» Шевченка. А можуть бути духóві музеї, світські, не плотські, та все ж величні.

1. **Музей історії Шевченка**

Міфотворчість у світогляді та творчій спадщині Т. Шевченка, або **Шевченківська історіософія**. Наскільки глибоко «копав» історію в ті часи? Адже тільки на поч. XIX ст. розпочалися перші кроки професійної історіографії. А в середині століття Шевченко вже відчув цю ходу історії: «Скомпонував ще я тут з нудьги одну штуку, поему «Неофіти» нібито з римської історії» (16 лютого 1858 р.). І вже за 4 доби (у Нижньому Новгороді!) написав основний варіант поеми, називаючи царів **Декія, Нерона** коли

Росії
Тоді й на світі не було,
Як у Італії росло
Мале дівча [1, с. 480].
…
Ублагала
Капітолійський той **синкліт** (синкліт – зібрання найвищих духовних осіб)
Щоб первенця її вітали
Святії ідоли [1, с. 481].
…
II
Фарисеї
І вся мерзенна Іудея
Заворушилась, заревла,
Неначе гадина в болоті.
І сина божія во плоті
На тій Голгофі розп'яла
Межі злодіями [1, с. 481].

III
Тоді ж ото її **Алкід,**
Та ще гетери молодії,
Та **козлоногий п'яний дід**…

І так аж до XIV

А **скіфи** сіроокі,
Погоничі, рабів раби,
Подумали – сестра **Морока**[1]
Із пекла вийшла проводжать
У пекло римлян [1, с. 490–491].

Всього я нарахувала понад 42 персонажі з римської історії. А ще міфи Стародавньої Греції… Наприклад, у «Музиканті» читаємо: «… я видел во сне известную картину Гольбейна «Танец смерти»… Раскрывши глаза, я увидел резвую стаю нимф,.. и мне волею-неволею пришлось разыграть роль нескромного **Актеона-пастуха**[2]». А на наступній сторінці цієї повісті вже інші знання: «Когда он исполнил арию **Прециозы** Вебера, я не утерпел, закричал «браво!». Знав Шевченко і про німецького скрипаля **Луї Шпора**.

Т.Г. Шевченко цінував і добре знав «Історію Русів»[3].

Навіть перебуваючи в солдатчині, не маючи доступу до джерел, він використовував-згадував Геродота, Плутарха, Тіт Лівія, істориків Джорджо Вазарі, Жозефа Франсуа Мішо, єгиптолога Жан-Франсуа Шампольйона, польського історика Йоахима Левеля, англійського – Едварда Гібсона. Читав він в Академії Миколу Карамзіна, Сергія Соловйова, Михайла Погодіна. Просить надіслати підручник з історії Миколи Устрялова.

З цього приводу читаємо згадування Олександра Афанасьєва-Чужбинського, як готувався Шевченко до написання поеми «Єретик»: «Шевченко рассказал мне, что прочел все источники о гуситах и эпохе, им предшествовавшей, какие только можно было достать…» [2].

У творчості Шевченка безліч історичних аналогій, які стосуються глибинної суті історіософії. Читаєш «Єретик», і раптом:

Розбойники, кати в тіарах
Все потопили, все взяли,
Мов у Московії татари,
І нам, сліпим, передали
Свої догмати!.. [1, с. 202].

Знав Шевченко «откуда пошла» Московія, створена татарами у 1272 р. з Ростово-суздальського князівства. Саме тому він не поділяв концепцій історії Московії (звернімо увагу, що у всіх його творах не вживається слово «Росія») таких, як Карамзін, Погодін чи Соловйов. Бо ж «А москалі і світ божий / В путо закували («Сліпий») [1, с. 222]. Я б навіть додала, що Шевченко не довіряв цим історикам, він відчував фальш. Як вони, так і він, не знали правди про «приєднання» України до Московії. Бо ж ніяких протоколів приєднання Хмельницький не підписував. Їх не було тоді, як і тепер. Тому його історична розвідка-вірш в кінці 1843 р. «Розрита могила» – це відчай-підозра. Звертаючись до Хмельницького,

… Ой Богдане!
Нерозумний сину!

1 Мо́рок = Моро́ка – у дохристиянських віруваннях – божество темряви (від старосл. *Мракь* – «темрява, темнота») на противагу Сонцю; божество підземного царства.

2 Актеон – мисливець, який з'явився в лісах Кіферона, де полюбляла бувати богиня Артеміда.

3 «Історія Русів» – твір української національно-політичної думки початку XIX ст., де подано яскраво, часом у художній формі, картину історичного розвитку України від найдавніших часів до 1769 р. «Історія Русів» має дві головні ідеї. По-перше, вона підкреслює історичну відмінність і протистояння між русами (Україною) та Московією. По-друге, вона наголошує історичну цілісність русів (українців) від середньовічної Київської Русі до недавньої тоді Козацької держави.

звинувачує в його образі і всіх наступних, навіть подумки не шукайте у варварах допомоги чи правди.

А найбільшим істориком України (за словами Пантелеймона Куліша та Івана Франка) Шевченко проявився в поемі «Іржавець», написаній в Орській фортеці у 1847 р. У радянські часи не раз вилучалась поема із зібрань Шевченківських творів. Бо ж у Московії історія ніколи не була і не є наукою, а засобом пропаганди.

У цій поемі Шевченко відобразив трагічні сторінки нашої історії після поразки гетьмана Івана Мазепи, коли Московія –

… її воєводи,
Петрові собаки,
Рвали, гризли… [1, с. 324].

Шевченківська історіософія найкраще вписується в сучасну течію історичної науки, яку іменують «історичною антропологією» (новою культурною історією).

2. **Музей-біографія**

1) Першу біографію Шевченка написав його приятель, співорганізатор похорону Т. Шевченка в Україні і промовець над домовиною в Києві під час перевезення тіла до Канева – Михайло Корнійович Чалий (1816–1907). Сам Тарас Григорович писав, що «История моей жизни составляет часть истории моей родины» (з листа до редактора «Народного чтения»).

«Коротка автобіографія Тараса Григоровича має для нас більш внутрішнє, психологічне значення; що ж до зовнішнього, фактичного боку її, то в ній пропущено багато дуже цікавих подробиць, необхідних для повного розуміння симпатичної особистості поета…

«Сестра Ярина розповіла нам один характерний факт із того ж неясного періоду Тарасового життя. У квартиранта-солдата вкрадено два з полтиною асигнаціями. Той, певна річ, зчинив страшенний галас, ледь не вигнав усіх із хати. На кого ж тут звалити вину? Звичайно, на бідолашного сироту. Щоб уникнути покарання, за однією лише підозрою мачухи, хлопець пішов з двору і сховався у далекому городі, в кущах калини. Там він просидів чотири доби. Сестра Ярина, побоюючись за брата, старанно замовчувала від домашніх його схованку і потай носила йому їсти, до того ж забавляла його всілякими іграшками. Тарас влаштував собі в кущах калини курінь, поробив біля нього стежки й посипав їх піском… намалювавши на дереві щось подібне до мішені, він вправлявся у стрільбі в ціль з бузинової пуколки. На п'ятий день Тарасова схованка була викрита. Його взяли на допит. Головним слідчим у цій справі був рідний Тарасів дядько – Павло, за словами Ярини, «великий катюга». Мордування тривало майже три дні. Не витримавши його, хлопчик, та й то на прохання сестри, під різками зізнався, нарешті, у злочині, якого не вчиняв. Гроші, як виявилося згодом, вкрав мачушин син і сховав їх у дуплі старої верби. Турбота, яку виявила сестра про хлопчика, що безневинно терпів, її гаряча до нього прихильність та її власна гірка доля пояснюють нам, за що Тарас так палко любив сестру до останньої хвилини свого життя. Помираючи, він просив своїх друзів не забувати сестри Ярини…

«Парафіяльний дячок часто морив його голодом. Сліпа Тарасова сестра сховає, було, за обідом кусень хліба і покладе на умовлене місце в саду. Вибравши вільну хвилину, хлопчик поза огорожею пробирався у сад і, схопивши хліб, тікав у школу, боячись потрапити на очі лютій мачусі…

«Тарас не одразу від брата потрапив у козачки. Це було не так. Новому панові потрібні були різні дворові, котрих він, як справжній аристократ, хотів спеціально підготувати для всіляких надвірних посад: кучера, форейтора, кухаря, лакея, конторника, кімнатного живописця і т. ін. Головному управителю К… му було наказано набрати з селянських дітей близько дюжини хлопчиків,

придатних на ці посади, і приставити їх у Варшаву (за розповідями інших – у Вільно) …

«… привезли у центральний маєток поміщика, в містечко Вільшану. Перед тим, як відправити до пана, їх для перевірки розподілили на панському дворі за різними посадами. Наш Тарас потрапив у кухарчуки, під команду головного кухаря-артиста: почав чистити каструлі, носити на кухню дрова, виносити помиї тощо… Тим часом пристрасть до малюнків і книжок не полишала хлопчика ні на хвилину. При нагоді він купував за перший-ліпший гріш якийсь витвір суздальської школи у мандрівного коробейника… Придбавши досить значну колекцію подібних картинок, він ховався з нею від численної двірні в саду. В гущавині, далі від будинку, він влаштував собі щось подібне до галереї, наклеївши на дерева свої малюнки. Тарас ходив туди співати пісень, розглядати і копіювати якогось Солов'я-розбійника чи Кутузова. За таке ухиляння від служби йому не раз перепадало від кухаря…

«Коли скінчилася перевірка майбутніх дворових, склали список із зазначенням здібностей і вдачі кожного хлопчика. Тарас у цьому списку був записаний як придатний на «кімнатного живописця». Цю перелікову відомість у вигляді накладної, яку звичайно дають візникові, котрий доставляє товари в різні місця Російської імперії, відправили до пана разом з його рухомою власністю.

Але, як нам відомо, атестація управителя не врятувала Тараса від тикової куртки: з якихось своїх міркувань пан повернув його в кімнатні козачки. На щастя, і ця нова посада була лише тимчасовим випробуванням; і на цьому новому для нього місці, як і на кухні у Вільшаній, його не покидала пристрасть до живопису, завдавши йому чимало горя. Кочівне життя пана по ярмарках різних західних міст і містечок мало не як ремонтера закінчилось, мабуть, у зв'язку з підвищенням у чині, і Тараса було віддано в науку до кімнатного живописця у Варшаві. Хазяїн, помітивши у свого учня незвичайні здібності до живопису і не спромігшись навчити його нічого путнього, крім розмальовування стель і стін, а іноді й парканів, був такий добросовісний, що, як тільки минув рік, він, прийшовши до пана за домовленою платою, прямо висловив йому, якої він думки про молодого кріпака. За порадою цього доброго маляра Тараса віддали до відомого тоді в місті портретиста, нащадка знаменитого дамського живописця катеринінських часів – Лампі[4]. Дбаючи про свої інтереси, поміщик розрахував, що від здібного кріпака можна з часом мати ще більшу вигоду, якщо він стане непоганим живописцем, і тому пішов на угоду з Лампі, який не взяв учня до себе в дім, а погодився на те, щоб той приходив. Тараса трохи причепурили і наказали ходити на уроки…

Про знайомство з Іваном Максимовичем Сошенком розповів сам Сошенко: «Довідавшись про моє бажання познайомитися із земляком, Тарас другого ж дня, у неділю, розшукав мою квартиру на 4-й лінії і прийшов до мене у такому вигляді: одягнений у засмальцьований тиковий халат, сорочка і штани з грубого полотна, заляпані фарбою, босий, розхристаний і без шапки. Він був похмурий і сором'язливий. З першого ж дня нашого з ним знайомства я помітив у нього велике бажання вчитися живопису. Він почав бувати в мене у свята, тому що в звичайні дні й мені було ніколи, і його хазяїн не відпускав. Під час цих відвідин Тарас уривками розповідав мені деякі епізоди зі свого минулого і майже завжди закінчував свої розповіді наріканнями

4 Йоганн Баптист Лампі Старший (1751-1830) – австрійський художник, італієць за походженням. У 1792 р. на запрошення князя Григорія Потьомкіна переїхав до Петербурга. З 1800 Й.Лампі очолював раду Академії мистецтв.

на долю… У цей час я був добре знайомий з відомим малоросійським письменником Євгеном Гребінкою. От з ним я насамперед і порадився, як же допомогти нашому землякові. Гребінка щиро поставився до моєї пропозиції, почав часто запрошувати Тараса до себе, давав йому читати книжки, переказував різні відомості і т. ін. Потім уже я представив Тараса конференц-секретареві Академії мистецтв В.І. Григоровичу з великим проханням визволити його з жалюгідного становища.

З Гребінкою Тарас почав іноді бувати у придворного живописця Венеціанова, який, разом із Григоровичем, познайомив його з В.А. Жуковським» (І.М. Сошенко).

«Знайомство з такими людьми не могло не вплинути на розвиток юнака. Розмови, почуті у них в домі, книжки, одержувані від Гребінки, швидко розвинули його. Пробувши цілий день на роботі, узятій хазяїном з підряду (вона включала фарбування вікон, стель, а іноді й парканів), – уночі, забравшись на горище, він завжди читав усе, що потрапляло йому під руки. А пам'ять в нього була чудова…».

Одержавши волю, Шевченко, окрім малярства, розпочав писати вірші… «Познайомившись через Брюллова з кращими петербурзькими домами, він часто їздив на вечори, гарно вдягався, навіть із претензією на comme il faut'nics (елегантність). Одне слово, на деякий час у нього вселився світський біс. Досадно мені й боляче було дивитися на його безладне життя, не властиве нашому братові художнику, для якого все життя в мистецтві. «Отак, – думав я собі, – зрозумів він волю, що коштувала йому такої боротьби, таких страшенних зусиль?» Не раз я починав умовляти його, щоб він покинув довільне життя пустих людей і серйозно взявся за живопис. «Ей, Тарасе, схаменись! Чом ти діла не робиш? Чого тебе нечистая носить по тим гостям? Маєш таку протекцію, такого учителя». Куди тобі! Шуба єнотова, цепочки не цепочки, шалі та дзигарі, та візники-лихачі… Закурив же мій Тарас, не буде з нього нічого доброго!..

Щоправда, часом він сидів і вдома, але все-таки ділом не займався: то співає, то пише собі щось, та все до мене пристає: «А послухай, Соха, чи воно так добре буде?» Та й почне читати свою «Катерину» (він тоді писав її). «Та одчепись ти, – кажу, – з своїми віршами! Чому ти діла не робиш?» (І.М. Сошенко). Згодом живописець Сошенко скаже: «А хто ж його знав, що з нього буде такий великий поет? А все-таки я стою на своєму: що якби він покинув свої вірші, то був би ще більшим живописцем» [3].

2) Найкоротшу біографію написав сказав великий письменник і вчений Іван Якович Франко навесні ювілейного 1914 р. від імені всього українського народу:

«Він був сином мужика і став володарем у царстві духа.

Він був кріпаком і став велетнем у царстві людської культури.

Він був самоуком і вказав нові, світлі і вільні шляхи професорам і книжним ученим.

Десять літ він томився під вагою російської[5] солдатської муштри, а для

5 Заувага. з приводу писання українською «Россія», «россіянин», «российське» тощо з двома «с» пов'язане з історією, яку читаємо в Переяславському договорі, який був складений в 3-х різних за формою актах. Оригінали актів були виготовлені в Москві в Посольському приказі спочатку тодішньою мовою, потім перекладені на білоруську (!) (так Москва називала українську мову, а українців – черкасами або черкаським народом).

В договірних актах українська сторона називала себе руськими або російськими. Після привласнення (1721 р.) царем Петром І щодо переназви своєї імперії з Московії на Россію, ми маємо не плутати себе російських (руських) з їхніми «россіянами». В XIX ст.

волі Россії зробив більше, ніж десять переможних армій.

Доля переслідувала його в житті скільки могла, та вона не зуміла перетворити золота його душі на іржу, ані його любові до людей на ненависть і погорду…

Доля не шкодувала йому страждань, але й не пожаліла втіх, що били із здорового джерела життя.

Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті –невмирущу славу і всерозквітаючу радість, яку в мільйоні людських сердець все наново збуджуватимуть його твори.

Отакий був і є для нас, українців, Тарас Шевченко» [4].

3) Біографія в цифрах. Шевченко-митець «залишив величезний малярський спадок: 835 різних за жанром картин, з яких більше сотні – портрети. 278 робіт, відомих із листів, щоденника, згадок сучасників, не знайдено.

Ось уже півтора століття Шевченко залишається найбільш шанованим українцем на Батьківщині й у світі… Йому споруджено понад 1100 пам'ятників на всіх п'яти заселених континентах. Мабуть, немає міста чи села в Україні, де б не було Шевченкової вулиці. Такою славою вшановуємо поета через те, що саме він став фундатором нової української літератури, рідної літературної мови, … ще закликав:

Свою Україну любіть,
Любіть її… во время люте,
В остатню, тяжкую мінуту
За неї Господа моліть» (Василь Пахаренко). (5, с. 9)

3. **Музей монет**

До 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка. Срібні монети номіналом 50 грн. та 5 грн. Над створенням монет працювали художники Володимир Таран, Олександр Харук і Сергій Харук, а також скульптори Анатолій Дем'яненко (аверс обох монет), Володимир Дем'яненко (реверс монети номіналом 50 гривень) та Святослав Іваненко (реверс монети номіналом 5 гривень).

Із серії «Видатні особистості України» введена в обіг 12 березня 1997 р. золота монета номіналом 200 грн.

Національний банк України 12 травня 2011 р. ввів в обіг пам'ятні монети: «50-річчя Національної премії України імені Тараса Шевченка» номіналом 5 грн; «Останній шлях Кобзаря (до 150-річчя перезахоронення Т.Г. Шевченка)» присвячена 150-річчю з дня смерті Т.Г. Шевченка і перезахоронення його в Україні.

У 2009 р. Національний банк України ввів в обіг ювілейну монету «60 років Національному музею Т.Г. Шевченка» номіналом 5 грн.

У 2004 р. випущена срібна монета на честь 190-ї річниці з дня народження поета і створена за мотивами його творів з написом: «Не вмирає душа наша, не вмирає воля». Номіналом 20 грн.

У далекі радянські часи – 175 років (1989 р.) з дня народження Т.Г. Шевченка номіналом «1 рубль».

Т. Шевченко був мрійником від дитинства. Перша мрія малого Тараса була фантастичною. Він наслухався про заховані гайдамаками скарби і свято вірив, що колись ті скарби знайде. Принесе до села, роздасть людям, щоб не бідували… Ця мрія, видається, не полишала його до кінця життя.

в Москві було видано «Полное собрание Законов Російской Имперії». Якщо перекладемо українською за теперішньою орфографією, то про чию імперію йтиме мова? Московську чи Київську? І для самих россіян буде зрозуміліше. Вони знають про Київську Русь і думають «что это Киевская Россия» і щиросердечно вважають (багато хто) нас кровними братами. Наприклад, в «Государственном гимне СССР» читаємо: «Союз нерушимый республик свободных / Сплотила навеки Великая Русь»!

4. **Музей «Кобзарик»**

Малюнки-ілюстрації дітей за «Кобзарем». Діти своїм малюнком тлумачать текст, даючи можливість читачеві *по-новому* зрозуміти і відчути цінність літературного змісту і форми. Дитячі ілюстрації допомагають зорієнтуватись у змісті книжки, спонукають її прочитати та допомагають засвоїти зміст тексту. І ось вийшов новий «Кобзарик», «є багато видань книги «Кобзар» – духовного скарбу українського народу. Унікальність цього видання в тому, що юні земляки Поета і Художника, прочитавши й осмисливши його твори, мистецькими засобами передають своє розуміння творчості Генія українського народу» (Людмила Шевченко). [5, с. 5].

5. **Музей календарів та календариків**

Серед рішень, ухвалених на 37-й сесії Генеральної конференції Організації Об`єднаних Націй (ООН) з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) у 2013 р., велике значення для України має затвердження пропозиції нашої держави включити до Календаря пам'ятних дат ЮНЕСКО 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка.

Календарі можуть випускати і учні, як, наприклад, зробили у 2011 р. студенти Київського Національного університету ім. Т.Г. Шевченка – випустили календар для президента Януковича. Вони просять відповісти на 12 оформлених у вигляді фото календаря запитань. «Ми сподіваємося отримати відповіді на ці питання… Я думаю, найкращим показником роботи влади, зокрема Президента, на наступний рік буде відповідь кожного місяця на одне з наших запитань», – сказав студент університету Шевченка Олександр Клімашевський.

У календарі, починаючи з січня, слідують питання: «Коли буде доступне житло для молодих родин?», «Що робити з Президентом, який не виконує свої обов'язки?», «Коли Виші почнуть давати практичні знання?», «Коли чиновники почнуть нести відповідальність за хабарі?», «Смерть Ігоря Індила: службова халатність?», «Де інфраструктури до Євро-2012?», «Як забезпечити чесний вступ до вузів?», «Чому Україна впала в рейтингу свободи преси на 131 місце?», «Хто вбив Георгія Ґонґадзе?», «Скільки ще ми будемо знущатися над Конституцією?», «Чи залишиться українська мова єдиною державною?», «Журналістика – не проституція. Правда?».

На кожній сторінці календаря зображені студентки університету Шевченка з символікою, що відповідає запитанню. Так, на сторінці з питанням про вбивство журналіста Георгія Ґонґадзе зображена дівчина, що тримає в руках аркуш із силуетом журналіста, а на сторінці з питанням про смерть у Шевченківському районному управлінні студента Ігоря Індила зображена дівчина в наручниках.

За словами Клімашевського, календар був відправлений рекомендованим листом на адресу Адміністрації Президента.

Усього випущено 3 копії календаря.

Отакі зарисовки-музеї висвітлюють Шевченка різними гранями і стає зрозуміліше, чому він такий **сучасний і сьогодні**, коли запитує: «… чому не йде Апостол правди і науки?».

Використані джерела

1. Шевченко Т. Кобзар. – К.: Державне видво художньої літератури, 1956.

2. Чужбинский А. Воспоминания о Т.Г. Шевченке / А. Чужбинский. – С. – Пб, 1861. – С. 13.

3. Чалий М.К. Нові матеріали для біографії Т.Г. Шевченка / М.К. Чалий //Спогади про Тараса Шевченка. – К.: Дніпро, 1982. – С. 47–59.

4. Франко І.Я. Зібрання творів: в 50 т. – К., 1983. – Т. 39. – С 255.

5. Шевченко Т. Кобзарик. «За сонцем хмаронька пливе…» / Упоряд. Олена Пугачевська, Інна Косенко, Василь Пахаренко. – Черкаси: Брама-країнаґ, 2014. – 104 с.

А СВОЮ ХЛІБОРОБСЬКУ ЗВИТЯГУ ВОНИ УНАСЛІДУВАЛИ ЩЕ З ДІДІВ-ПРАДІДІВ ...

Про наступного героя нашої розвідки можна розповідати й писати цілі біографічні талмуди: завідувач кафедри загальної та невідкладної хірургії у НМАПО ім. П. Л. Шупика, автор понад півсотні монографій, член президії Українського фонду культури, президент Товариства «Україна – Хорватія», лауреат Державної премії України та іменних Міжнародних премій, заслужений діяч науки і техніки України, заслужений художник України, академік УАН, доктор медичних наук, професор!.. Та все ж для початку буде справедливим навести про мого героя щирі і задушевні рядки, сказані про нього колишнім послом Хорватії Джуро Відмаровичем:

Анатолій Радзіховський

«З *паном Радзіховським я познайомився, щойно приступивши тут до виконання своєї посольської місії. Вразили інтелектуальні обрії доктора Радзіховського, який яскраво поєднав у своїй особі медичну науку і мистецтво. Незважаючи на всі службові та й суто громадські обов'язки, позначені невтомною повсякденною працею, пан Анатолій всіляко старався розвивати і свій художній талант. Він став чудовим живописцем, графіком, книжковим ілюстратором – особливо ж враховуючи те, як зримо етичний зміст медицини втілено у структурі його картин. Причому здебільшого це стосується портретів, в яких він об'єднує добре всім нам знайомі принципи реалізму з експресією власної душі. Його художні твори були представлені громадськості столиці Хорватії і справили на критиків та мистецтвознавців дуже приємне враження*».

Отже, наш сьогоднішій гість – чинний президент товариства «Україна – Хорватія», академік УАН Анатолій Радзіховський.

– Після обрання у 1995 році на такий високий громадський пост я, цілком зрозуміло, постарався якомога більше дізнатися про Хорватію – незалежну слов'янську республіку з 5-мільйонним населенням. Чудові курорти, розвинена промисловість, багатюща древня культура, пам'ятки, що дійшли до нас із глибини віків, виняткові за красою міста Загреб,

Спліт, Рієка – усе це і є Хорватія. У Рієці, приміром, займався викладацькою діяльністю геній сучасної фізики – предтеча й фактичний винахідник рентгенівського випромінювання Іван Пулюй. А Загреб добре пам'ятає Миколу Булгакова, брата видатного письменника, котрий здобував тут вищу освіту. Більш того, після закінчення Загребського університету він був залишений асистентом при кафедрі бактеріології. У 1929 році удостоївся докторського ступеня, спеціалізуючись (під орудою хорватського професора Владимира Сертича) на бактеріофагах. На його праці звернув увагу першовідкривач «пожирателів бактерій» Фелікс д'Ерелль, запросивши відтак працювати у Париж.Панорама Загреба навіть і дотепер стоїть у мене перед очима. Наважуся стверджувати, що це європейське місто, як і Париж, заслуговує на щиру благоговійну месу. Ошатні вулички, будинки, сусідство старовини й модерну, безліч захоплюючих нашу уяву різноманітних музеїв, сучасно обладнаний аеропорт, залізничний та авто-термінали, багатющі мистецькі колекції у стінах тутешніх картинних галерей!.. Й, окрім того, царственно розлога річка Сава, на якій стоїть хорватська столиця, у повноводдя теж справляє неабияке емоційне враження.

А втім, не менш здатний зачарувати й славнозвісний середземноморський курорт Дубровник з його численними історико-культурними, художніми та лікувально-оздоровчими принадами!

І знову ніби підсвідомо спливають нові й нові імена… Імена, освячені часом і діяннями самих людей, що прикрашають цю воістину благодатну землю. Від легендарних архітекторів епохи раннього Ренесансу (Юрія Долматинця, Миколи Флорентійця) – до всесвітньо відомих майстрів сучасності (Іштвана Мештровича, Івана Лацковича). Усе це теж Хорватія – з її неповторним, ні з чим більш не сплутуваним обличчям!

Звідси й стає цілком зрозумілим, з якою радістю прийняв я у перший же рік свого головування пропозицію облаштувати тут свою персональну виставку. Попервах, зізнаюся, надзвичайно хвилювався, прекрасно усвідомлюючи відповідальність довіреної мені місії представляти тут рідну землю. Тому підготовка велася з особливою ретельністю. Адже разом з живописом я мав намір винести на суд місцевої вимогливої публіки і деякі свої власноруч проілюстровані книжки.

Так, власне кажучи, й вийшло, тобто медицина та живопис були представлені тут пліч-о-пліч. І, напевно, саме тому цю виставку залюбки відвідали не тільки парламентарі (а презентувалася вона у стінах хорватського Сабору), а й численні представники наукової, дипломатичної та культурно-мистецької еліти загалом: останій міністр закордонних справ у федеральному уряді Й. Броз-Тито, завше жвавий і нестаріючий Івіца Трнокоп, справжній духовний світоч сучасної Хорватії художник Іван Лацкович, лауреати Шевченківської премії Роман Лубківський та Дмитро Павличко, народні депутати Богдан та Михайло Горині та ін.

Втім, не буду приховувати: для мене це було заманливо ще й завдяки додатковій можливості поспілкуватися з деякими уславленими колегами із Загребського університету – чи не найбільшого і найавторитетнішого учбового закладу Східної Європи! Адже з-посеред інших факультетів до його складу входить також і надзвичайно потужний медично-дослідницький центр (в якому, до речі, перебуваючи в еміграції, працював видатний київський невропатолог Михайло Лапинський). Ось чому зустріти на своїй виставці чимало зацікавлених студентів і викладачів університету було для мене більш, ніж відрадно. Так що вважаю, що все це з любов'ю презентоване мистецьке дійство, зрештоюотаки, вдалося, як-то кажуть, на славу!

Наступного разу мені випала честь відвідати ці гостинні землі під час державних урочистостей з нагоди вікового ювілею добровільного масового переселення українців до Хорватії. Проходили вони

впродовж майже всього 2000 року, однак на вищому офіційному рівні (за участю, зокрема, міністрів освіти та культури України В.Г. Кременя та Б.С. Ступки, а також представників нашого посольства) саме в період з 15 по 17 вересня. Більш того, в Загребському греко-католицькому храмі святих рівноапостольних Кирила й Мефодія на заздравній літургії був присутній навіть тодішній президент Хорватії Стефан Месич. Втім, епіцентром ювілейних подій стала Посавина: адже саме сюди заманювали зубожілих галицьких селян хитромудрі австріяки на рубежі століть, наділяючи їх тут дебелими клаптями неораного грунту (який, щоправда, зовні куди більш нагадує звичайнісіньку малопридатну для обробітку спресовану глину). До речі, хронологію освоєння посавської «цілини» можна при бажанні прослідкувати за старими могильними надгробками, чим ми з моїм колегою І. Трнокопом, власне кажучи, й займалися у вільний від офіціозу час. Водночас, допомогаючи впорядковувати дещо вже занедбані цвинтарі в таких україномовних селах, як Липовляни, Каніжа, Петрівці, Шумече, Міклушевці та ін. Принагідно мушу констатувати, що тривалість життя більшості галичанських переселенців, якщо вірити цим потьмянілим від негоди табличкам, на добрий десяток років перевищує аналогічні показники нашого бунтівного вітчизняного сьогодення. Не меншим чином особисто мене вразила й чистота культурних традицій, виняткове хліборобське працелюбство, дбайливе ставлення до сімейних та релігійних цінностей, майже не змінена під впливом сусідніх народів мова!.. До речі, трохи згодом я навіть створив цілу серію експресивних олійних полотен, де сповна відображалося кипуче трудове життя наших побратимів на тлі по-хазяйськи доглянутих і щедро випестуваних теплим сонечком приморських угідь.

Будучи головою товариства і практикуючим хірургом водночас, приділяв я неабияку увагу і вивченню системи охорони здоров'я в Хорватії. Особливо ж, зокрема, врізалося в пам'ять рідкісне вміння тамтешніх медиків нашвидкоруч розгортати в екстремальних умовах польові мобільні шпиталі (десь приблизно на сотню ліжок). Гадаю, що якраз під час теперішніх тривожних подій на сході нашої держави цей воістину безцінний досвід міг би стати всім нам у великій пригоді! Довелось мені побувати і на знаменитому фармацевтичному гіганті «Пліва», розташованому на околицях Загреба; та й, скориставшись люб'язністю хорватських колег, виступити в якості поручителя, одержувача і вантажника в одній особі при відправці декількох тюків з ліками для найбільш нужденних пацієнтів рідного Медмістечка. Загалом же, вся економіка цієї квітучої адріатичної країни побудована на прогресивній німецькій моделі господарювання. І медицина тут, як ви й самі вже здогадалися, зовсім не виняток! Ось чому, вважаю, нам у хорватських братів по крові таки є що корисного запозичити!..

Занотував розповідь академіка
Сергій КРАСЮК

ДОЛЯ УКРАЇНИ

Споконвіку Україна
дарувала світу
синів славних, дочок гарних,
як буяння цвіту.
Козаків і хліборобів,
гетьманів, сірому,
славних лицарів, що сікли
зайд, немов солому.
Музикантів і поетів,
малярів і зодчих.
Чому ж нині стільки родить
на чуже охочих?
Президенти і прем'єри,
можні депутати –
все гребуть без перебору
до своєї хати.
Хитромудрі олігархи,
бандюків обранці,

все ніяк не нажеруться,
щоб їх з'їли пранці.
І міністри, й прокурори,
торгаші і судді –
наче биричі князівські
в хащах на полюдді.
А копійку на освіту
чи на медицину
треба жебрати уклінно
в можних біля тину.
Що з тобою поробили,
Україно-мати?
В злиднях жити і терпіти,
тихо вимирати?
Хто ж повинен нести кару
і відповідати.
Научились не давати,
а в народу брати.
Народився – дай на лапу,
пошануй чинушу.
А помреш – не відспівають
без копійки й душу.
Горопахи пересічні
у злиднях гарують.
А чинуші та бандити
палаци мурують.
Схожі стали на руїни
села невеселі.
То невже нам доведеться
жити у пустелі?
А були ж ми козаками,
брали вражі мури.
То невже нам поміняли
ДНК структури?
І тепер нас запрягають
в ярма яничари
та ще й знайди інородці
посівають чари.
Де наш Гоголь, де Шевченко,
де славні ватаги?..
Думав я, що поніміли
наші думи й саги.
Та коріння й гени, браття,
проросли, як спори.
І здвигнулись, Україно,
твої доли й гори.
На Майдані, на Майдані
цвіт твого народу,
славна молодь молодиста
з Заходу і Сходу.
Загула козацька Рада,
вільна , величава.
Слава, слава Україні!
І героям слава!
Підлі вбивці яничари,
слуги шапкокрада,
все зробили, щоб розбіглась
із-під куль громада.
Тільки хто убити зможе
вікову свободу?
Хто проб'є гаряче серце
вільного народу?
Він сказав:
– Терпіти годі,
банду до розплати!
І метнулись лихоманці,
хто куди тікати.
Обібрали Україну
до нитки, до латки,
Тепер тратять на убивців
накрадені статки.
Та у Кремлі паханові
заглядають в рота.
А тому всю Україну
прихопить охота.
Мало Криму стражденного –
ллє кров у Донбасі,
Бо всі такі недоріки
до чужого ласі...
Та з небес слова Тараса
понад світом линуть:
«Діла добрих оновляться,
діла злих загинуть»...
Дочекалися добра ми
від «старшого брата»,
тепер знаємо, чого то
Московщина варта.
Тож не даймо історію
знову нам забути,
аби знов не повторились
муравйовські Крути.

І шануймось та єднаймось
та плекаймо згоду
задля тебе, Україно,
й козацького роду.

Анатолій РАДЗІХОВСЬКИЙ

25 листопада – день смерті О.П. Довженка

МИТЕЦЬ, ЯКИЙ ТВОРИВ НА ЦЕЛУЛОЇДІ

«Я страстно мечтал о добре, о служении народу. Мне казалось, что я родился для того, чтобы принести людям много добра. Я верил, что осуществляю это в кино, как наиболее массовом искусстве: мне казалось еще тогда, что я мог бы писать и управлять городами и полями, перестраивая их и совершенствуя. Мое видение казалось мне огромным, не дававшим ни днем, ни ночью мне покоя, оно искало себе выхода в кинематографии, искусстве динамическом»

О.П. Довженко

Галина Процев'ят, заввідділом кіно Музею театрального, музичного та кіномистецтва України

Десятого вересня 2014 виповнилося 120 років від дня народження Олександра Петровича Довженка – всесвітньо відомого українського митця. Унікальний кінорежисер-новатор був одним з фундаторів українського, радянського, європейського кінематографа. Водночас, він був надзвичайно самобутнім прозаїком і драматургом, однаково вільно володіючи особливостями гостро гротескового стилю, тонкий лірик і поет екрана, художник, мислитель, публіцист, трибун української духовності й національної мудрості.

Олександр Довженко, обравши кіно як найдивовижніше мистецтво своєї доби, збагатив його своїм неповторним світоглядом, майстерністю, своїми героями, яким – як і їх творцеві – судилося безсмертя. Довженко, єдиний по-справжньому український народний художник, який розкрив душу своїх земляків і разом з М. Гоголем і Т. Шевченком змусив світ полюбити Україну та її народ. Адже дума про Україну була в нього всепоглинаюча, дума на все життя. Закономірно, що світові кіношедеври: «Земля», «Звенигора», «Арсенал» та інші кінострічки, створені режисером «на нашому українському матеріалі».

Його фільми українські за змістом і європейські за формою, цікаві сучасній молоді та продовжують виховувати і збагачувати духовно нові покоління українців і сьогодні. Довженко вже тоді розумів, що національний кінематограф потрібен українцям як дзеркало самоідентифікації. Він далекоглядно передбачав, що саме кіномистецтво стане одним з потужних засобів формування національної ідеї держави. А сьогодні, як ніколи, українське кіно необхідне звичайному українцю, який стояв на Майдані, чи не стояв, аби він зміг себе ідентифікувати в тому дзеркалі, в якому ще недостатньо відображені доленосно-трагічні, історичні та героїчні події, що відбуваються в Україні, у дзеркалі, яким для нас сьогодні є кінематограф. Смію нагадати теперішнім і майбутнім кінотворцям, що, на переконання Довженка, у мистецтво приходять тільки для того, щоб створити

прекрасні твори. Геніальний кінорежисер шукав для своїх творів не «дійових осіб», а справжніх героїв, людей, здатних на подвиги та героїчні вчинки. А сьогоднішні трагічні події в Україні народжують кожного дня нових українських героїв. «Народ обирає генералів, щоб вони виграли битви, а не програвали їх. Поганий фільм – рівнозначний програній битві. У мистецтві приходять тільки для того, щоб створити прекрасні фільми». (…) «Художник повинен уміти заглядати на роки вперед і жити своєю мрією». (…) «На українських ланах селах в огні і полум'ї рішається доля людства, рішається велетенська проблема світової гегемонії, рішається доля людства на нашій недолі. Така нещаслива земля наша. Така наша доля нещаслива». Це цитати з щоденника О.П. Довженка, останній запис зроблений у трагічні для українського народу роки – у квітні 1942 року. «Пам'ятайте, на яких би фронтах ми не билися, (…) – ми б'ємося за Україну! Ось вона димить перед нами в пожарах, наша мученица, рідна земля! …. Ми б'ємось за те, чому нема ціни у світі, – за Україну!….За чесний український народ!». Олександр Довженко не міг не писати у кіноповісті «Україна в огні» 1943-го про долю свого українського народу під час другої світової війни, хоча він розумів, що Сталін міг його знищити. Так воно і трапилося. Лише знищили його не фізично, а духовно, ізолювавши від своєї рідної України: «Важко мені жити. Роками дивитися, як закопують мене живим у землю» – писав митець. І все це через те, що він інакше не міг. Довженко належав до «найвищої партії – партії художників» і володів винятковою зброєю – мистецтвотворенням, і як справжній син України подбав, аби вона дістала від нього тільки істинне, художньо повноцінне, наснажене душею, адже він мав за ідеал свою «Землю» – святу Україну.

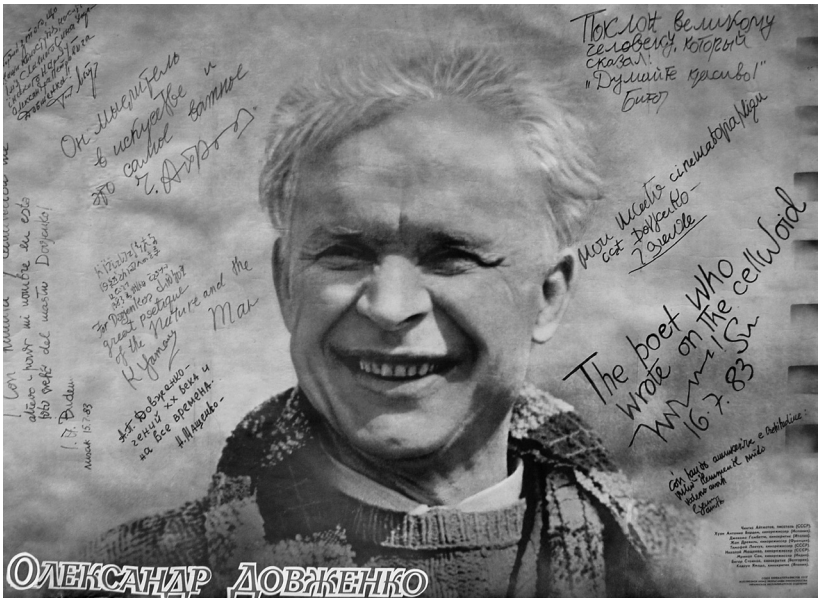

Сьогодні надзвичайно актуально читаються побажання мудрого учителя О. Довженка майбутнім творцям кіномистецтва, які, ми віримо, «на нашому історичному розвороті подій» створять нові кіношедеври, що здивують увесь світ. «Надо одно для себя учесть: высокую ответственность за произведение, за его смысл, философию, назначение, за его высоту, полезность народу; ему ты служишь, для этого ты родился, для него ты должен в любое время отдать все свои силы, все свое лучшее. Как вместить в фильме все то, что так любит народ, как подать ему это в наиболее благородной возвышающей его сознание форме. У меня желание одно – чтобы вы были лучшими режиссерами, чем мы. Так по закону и должно быть».

ЖИТТЯ, ВІДДАНЕ ДІТЯМ

(роздуми-екскурсія виставкою у Педагогічному музеї України,присвяченою Василю Сухомлинському)

Олександр Міхно,
директор Педагогічного музею України,
кандидат педагогічних наук

Людство зобов'язане своїми найбільшими відкриттями і загалом своєму поступу сміливим, розумним, відчайдушним людям, чиї погляди на навколишній світ відрізняються від загальноприйнятих, і які, як мовиться, випереджають свій час. Такою людиною, без сумніву, був і Василь Олександрович Сухомлинський (1918–1970).

Наприкінці вересня 2014 року в Педагогічному музеї Національної академії педагогічних наук України відбулося урочисте відкриття виставки «Василь Сухомлинський захищає дисертацію», що присвячена 96-й річниці від дня народження видатного педагога.

Постать Сухомлинського-педагога надзвичайно багатогранна, творча спадщина воістину невичерпна, тож у межах невеликої музейної експозиції адекватно висвітлити її у всій повноті, звісно ж, неможливо. Тому темою виставки обрано один із етапів життєвого шляху і, відповідно, один із аспектів науково-педагогічної спадщини Василя Олександровича, а саме – захист кандидатської і підготовка до захисту докторської дисертації.

Структурно виставка складається з п'яти розділів. У першому з них музейними засобами висвітлено процес написання та захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: представлено автореферат дисертації «Директор школи – керівник навчально-виховної роботи» (1955) з особистого архіву В. Сухомлинського, інформацію про наукового керівника дисертації – Боришпольця Григорія Михайловича, заввідділом педагогіки Українського науково-дослідного інституту педагогіки (УНДІП), кандидата педагогічних наук, доцента, та офіційних опонентів – Чавдарова Сави Христофоровича, члена-кореспондента АПН РРФСР, професора і завідувача кафедри педагогіки Київського університету ім. Т. Шевченка, директора УНДІПу (1944–1956), Борисової Олександри Іванівни, доцента Київського університету ім. Т. Шевченка, кандидата педагогічних наук. Окрім того, експонуються три статті за темою дисертації з семи опублікованих і відзначених у авторефераті. Загалом же до захисту дисертації В. Сухомлинський мав тридцять опублікованих праць у фахових педагогічних журналах, зокрема, дві статті – у зарубіжних виданнях. З-поміж цінних експонатів цього розділу варто відзначити також «Нотатник директора Павлиської середньої школи про хід екзаменів 1953 р.» (з особистого архіву В. Сухомлинського). До речі, як зазначено у авторефераті, Василь Олександрович спостерігав і опрацював матеріали аналізу понад 5300 уроків, зокрема, 2300 уроків у Павлиській середній школі (1948–1954 рр.) та 700 уроків – в Увинській середній школі Удмуртської АРСР (1942–1944 рр.), де він працював директором. Тут же можна побачити рукопис

аналізу уроку, відвіданого В. Сухомлинським 1948 р. (копія з Педагогічно-меморіального музею В. Сухомлинського у с. Павлиш Онуфріївського району Кіровоградської області), інформацію про структуру дисертації, яка складалася зі вступу, передмови, п'яти глав, висновків, додатків та бібліографії. Глави дисертації розкривають зміст роботи директора школи: «Директор – організатор навчально-виховної роботи», «Керівництво навчально-виховною роботою», «Участь директора у роботі комсомольської та піонерської організацій і керівництво учнівською організацією», «Керівництво методичною роботою», «Керівництво роботою з батьками». Доповнюють зазначені експонати фото В. Сухомлинського 1950–1960-х років та книга «Научно-исследовательский институт педагогики УССР», видана до 50-річчя інституту (1976). Саме в цьому інституті педагог писав дисертацію, а далі, до кінця життя співпрацював із ним. Щодо процедури підготовки і захисту дисертації відомо, що спочатку дисертант має скласти три кандидатські іспити. Василь Олександрович складав діалектичний та історичний матеріалізм, німецьку мову та історію педагогіки. Серед додаткових запитань на останньому іспиті були досить неординарні, наприклад, процитувати повну назву «Великої дидактики» Я. – А. Коменського і назвати роки життя Гельвеція. Мабуть, не кожен кандидат чи доктор наук відповість на ці питання. Нагадаємо, що повна назва «Великої дидактики» (1638) в урочистому стилі тієї епохи сповіщає про її головні цілі: «Велика дидактика», яка містить універсальне мистецтво вчити всіх усьому, або вірний і ретельно продуманий спосіб створювати в усіх громадах, містах і селах кожної християнської держави такі школи, у яких би все юнацтво тієї чи іншої статі, без усякого, де б то не було винятку, могло навчатися наук, удосконалюватися в норовах, наповнюватися благочестям і таким чином у роки юності навчитися всього, що потрібно для справжнього й майбутнього життя… Керівною основою нашої дидактики нехай буде: дослідження і відкриття методу, за яким, хто вчить, менше б учили, учні більше б училися; у школах було б менше одуріння, даремної праці, а більше дозвілля, радості та ґрунтовного успіху». Клод Адріан Гельвецій народився 1715 року, помер 1771.

Задум написати дисертацію виник у В. Сухомлинського ще до війни. Але лише на початку 1950-х, у грудні 1951 року, на засіданні вченої ради УНДІПу було затверджено тему дисертації у такому формулюванні: «Керівництво навчально-виховною роботою директором школи». Менш ніж за три роки – 6 квітня 1954 року – вже готову дисертацію було рекомендовано до захисту. Написано її насамперед на основі власного досвіду, що зазначено у відгуках на автореферат. Сам же захист відбувся 21 лютого 1955 року о 10 годині ранку в 315-й аудиторії Київського державного університету ім. Т. Шевченка. На жаль, на захисті не було наукового керівника: Григорій Боришполець помер за півроку до цієї події – 6 вересня 1954 р.

Другий розділ присвячено джерелам дисертації. Особливість представлених у ньому матеріалів полягає у тому, що їх відібрано строго відповідно до бібліографії, складеної В. Сухомлинським: експонуються книги саме тих років видання, якими користувався автор у процесі написання дисертації. Відвідувачі можуть побачити видання «Великої дидактики» Я. – А. Коменського 1893 року, вибрані педагогічні праці М. Пирогова (1952), К. Ушинського (1948) та ін. Розміщено книги в експозиції відповідно до усталених у середині 1950-х років вимог складання бібліографії дисертації: спочатку твори класиків марксизму-ленінізму, далі – постанови Комуністичної партії та уряду, керівні матеріали ВЛКСМ (Всесоюзної ленінської комуністичної спілки молоді) про роботу комсомольських і піонерських організацій в школі,

праці керівників партії і уряду, лише потім – праці класиків педагогіки, твори радянських педагогів (Н. Крупської та А. Макаренка) і тільки наприкінці – ті джерела, які безпосередньо стосувалися теми дисертації: загальні питання управління і керівництва школою, керівництво методичною і позакласною роботою, роботою учнівських організацій, роботою з батьками. Звісно, у розділі представлено далеко не всі джерела, адже бібліографічний список кандидатської дисертації В. Сухомлинського містить понад 200 видань.

Наступний розділ – це дві невеликі інсталяції, основним елементом яких є збільшені копії фото 1960-х років розміром 130х80 см, на яких зображено Василя Олександровича у творчому процесі написання та редагування своїх праць у кабінеті директора та учительській Павлиської школи. Поруч із однією з фотографій – настільна лампа цього ж періоду та друкарська машинка 1950-х років з українською розкладкою. Дисертації тоді друкувалися саме на таких друкарських машинках, що вимагало значних затрат часу. Між інсталяціями – плазмовий екран, на якому у формі мультимедійної презентації можна побачити рукопис кандидатської дисертації В. Сухомлинського, що зберігається в Державному архіві вищих органів влади і управління України (загалом відомо про п'ять редакцій дисертації, одна з яких містила близько 800 аркушів, решта – 300–350 аркушів). Біля іншої фотографії – живі квіти та п'ятитомне зібрання творів В. Сухомлинського (1976–1977 рр.). Саме у першому томі цього видання у 1976 році вперше опубліковано працю «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», яка була написана Василем Олександровичем у квітні 1970 року, всього за кілька місяців до передчасної смерті, як доповідь про сукупність друкованих праць, наданих до захисту на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. Сукупність робіт складають 14

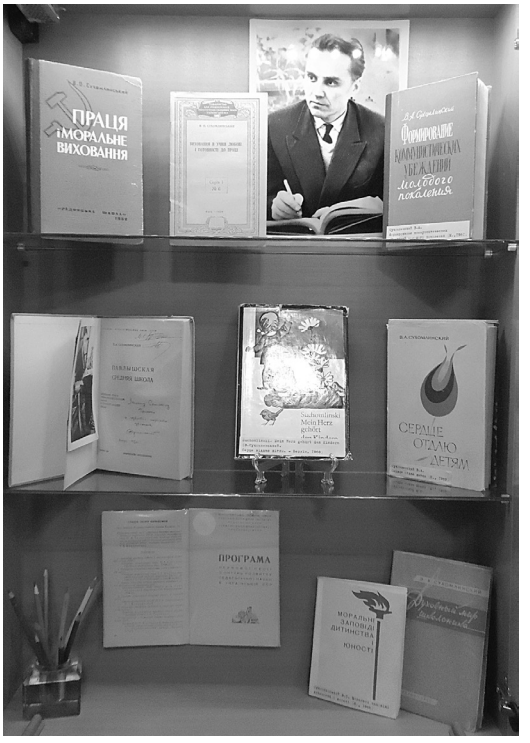

книг. виданих протягом 1956–1969 років. До них додано 21 рецензію на ці роботи, а також список праць цього ж періоду у кількості 16, які не включені у сукупність.

Деякі з цих праць представлено у четвертому розділі виставки, де експонуються прижиттєві видання книг В. Сухомлинського: «Система роботи директора школи» (Київ, 1959, з автографом автора), «Павлышская средняя школа» (Москва, 1969, також з автографом), «Праця і моральне виховання» (Київ, 1962), перше видання книги «Серце віддаю дітям», що вийшло в Берліні німецькою мовою у 1968 році та ін. В. Сухомлинський був дослідником із великим серцем. Про це свідчить кожен рядок його творів, що дихають любов'ю і натхненням, оскільки написані вони проникливим художнім стилем. І ось тут варто наголосити: мабуть, саме в цьому сухомлинівському стилі і полягає один із секретів незгасаючої популярності його праць, адже існує аргументована думка, що стиль автора важливіший за зміст, тому що в кінцевому

підсумку завжди його (зміст) і формує. Поруч із книгами – цікавий документ: оригінал листа-відповіді В. Сухомлинського на прохання виступити у Київському держуніверситеті перед слухачами педагогічного гуртка. Це ще один доказ того, що Василь Олександрович не був кабінетним ученим, охоче ділився власним досвідом, намагався усіма способами поширювати його. Про це свідчить і розміщене в експозиції унікальне фото виступу В. Сухомлинського у виправно-трудовій установі м. Кіровограда (1968).

Завершує експозицію розділ, де представлено фахову педагогічну періодику 1953–1970 рр. з публікаціями В. Сухомлинського. Після захисту кандидатської дисертації Василем Олександровичем було опубліковано близько 150 статей в українських, загальносоюзних педагогічних журналах та журналах республік колишнього СРСР, а також понад 60 статей у зарубіжних педагогічних журналах. Зрозуміло, що показати всі ці публікації неможливо, тому для експонування поруч із такими відомими журналами, як «Радянська школа» і «Советская педагогика», обрано і менш відомі, але цікаві та популярні у 1950–1960х рр. журнали «Вожатый», «Школа и производство», «Политехническое образование» та ін. Цікаво, що у процесі підготовки виставки було зроблено невелике бібліографічне відкриття: знайдено публікацію В. Сухомлинського «О чем рассказывают тетради» у журналі «Вожатый» (1953, № 2), яка наразі не відображена у бібліографічних покажчиках праць педагога.

Повертаючись до доповіді «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», варто зазначити, що у список доданих до доповіді публікацій були включені практично всі значні роботи педагога. Отже, цю проблему В. Сухомлинський розглядав як головну у своїй творчості. Пропоноване ним визначення всебічно розвиненої особистості досить містке і водночас лаконічне, а до того ж – настільки актуальне, що викликає непідробне захоплення феноменальною педагогічною проникливістю. Вслухаймось у слова Василя Олександровича і подивуймось, настільки вони суголосні сьогоденню: «Всебічно розвинена людина – це громадянин-патріот Вітчизни, мужній захисник рідної землі, чесний, умілий, закоханий у свою справу трудівник, культурна особистість, якій не чужі живі, повнокровні радощі й пристрасті людські, вірний батько і чоловік, любляча мати і дружина». Як же виховати таку людину? Що є серцевиною гармонійно розвиненої особистості? В. Сухомлинський пропонує глибоко оригінальне, а головне – життєве рішення цієї найскладнішої проблеми. Перед нею безпорадно зупинялися найбільші теоретики педагогіки. Логіка В. Сухомлинського проста й переконлива. Завдання полягає в тому, говорить Василь Олександрович, щоб «відкрити буквально перед кожним… ті сфери розвитку його духу, де він може досягти вершини». Така постановка питання наштовхується на єдино правильну відповідь: «Провідним, визначальним компонентом у цій гармонії є моральність… Тут жодній людині не закрита

дорога до вершин, тут справжня і безмежна рівність, тут кожен може бути великим і неповторним».

Хоча ідея виховання всебічно розвиненої особистості сягає ще античної філософії, саме В. Сухомлинський перший в історії педагогіки зробив спробу подати її у вигляді розгорнутої концепції, яка, з одного боку, є фундаментом усієї його педагогічної системи, а з іншого – отримала в досвіді Павлиської школи практичне втілення.

Одним із найголовніших і найефективніших засобів формування моральності В. Сухомлинський вважав музику. У головній книзі свого життя «Серце віддаю дітям» він пише: «Музика є найчудодійнішим, найтоншим засобом залучення до добра, краси, людяності. Слухаючи музику, людина пізнає себе, і пізнає, насамперед, що вона, людина, прекрасна, народжена для того, щоб бути прекрасною». Саме тому в експозиційній залі лунає музика, адже споглядання виставки під музику, що звучить лише для тебе, – це дуже особиста, дуже інтимна історія, у якій відчуття набувають незвичного і несподіваного звучання, переконуючи відвідувача у чудодійній силі музики і у справедливості тверджень В. Сухомлинського. В цьому переконалися і почесні гості та відвідувачі музею, які завітали на урочисте відкриття виставки: О. Сухомлинська, академік-секретар Відділення загальної педагогіки і філософії освіти Національної академії педагогічних наук (НАПН) України, О. Савченко, голова Всеукраїнської асоціації імені Василя Сухомлинського, Л. Мельник, директор Київського міського будинку вчителя, а також співробітники підвідомчих установ НАПН України та члени історико-педагогічних студій, що функціонують на кафедрі педагогіки і психології Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка (керівники студій: О. Венгловська, А. Січкар).

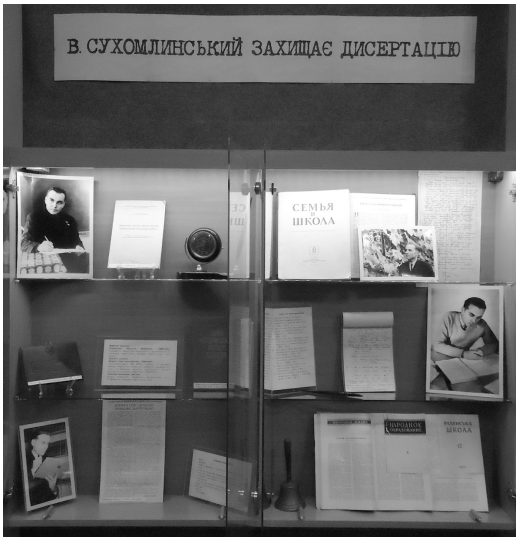

Ліричною окрасою урочистого відкриття виставки став авторський вірш «Посвята Сухомлинському» у виконанні Марічки Берізко, студентки ІІІ курсу напряму підготовки «Початкова освіта».

ПОСВЯТА СУХОМЛИНСЬКОМУ

Велике серце, що горить любов'ю
Для тих маленьких щирих оченят,
Які не творять шани гострослов'ю
І не дають оманливих порад.
У педагога, що росте із сонцем,
В якого стіни мають свій етюд,
Від краю неба крізь думок віконце
До малюків доносить вищу суть.
Це так не просто – завжди віддавати
Частинку серця для малих дітей,
Бо тут не можна по́милки зазнати,
Потрібно добре знати суть речей.
Та й вчителів, залишених без слова,
Не покидає без своїх порад.
Із Сухомлинським лине їхня мова,
Цвіте і пахне, як вишневий сад.
Усю майстерність, досвід із роками
В своїх казках народу передав,
Зв'язавши все духовності нитками,
У світлих душах істину заклав.

Виставка «Василь Сухомлинський захищає дисертацію» працюватиме у Педагогічному музеї України протягом двох місяців, тож усі охочі зможуть відвідати її до кінця осені 2014 року.

ЙОМУ ОДНОГО ЖИТТЯ БУЛО МАЛО

Вольт Дубов, публіцист

Василь Коваленко, віце-президент асоціації «Нафтохімік України»

Рік тому пішов з життя великий будівничий та незмінний керівник однієї з найважливіших галузей промисловості, член Ради Міністрів Української РСР, депутат Верховної Ради УРСР Григорій Омелянович Лісничий.

Галузь, яка дуже потрібна Україні

Серед потужної індустрії, що дісталася у спадок від УРСР незалежній Україні, була могутня нафтопереробна і нафтохімічна промисловість, яка була створена, по суті, на пустому місці, у 1965–1985 роках швидко розвивалася, досягла значних обсягів виробництва.

Побудовані одні з найбільших в СРСР та Європі Кременчуцький і Лисичанський нафтопереробні заводи (НПЗ), Дніпропетровський і два Білоцерківських шинні заводи, Лисичанський, Сумський і Білоцерківський заводи гумовотехнічних виробів, Кременчуцький і Стахановський заводи технічного вуглецю, Чернівецький, Стрийський і Горлівський – гумового взуття, Білоцерківські заводи асбестотехнічних виробів та механічний. Реконструйовані із збільшенням потужності НПЗ в Надвірній, Львові, Дрогобичі, Одесі, Херсоні, Бердянський дослідний нафтомаслозавод, підриємства з виробництва гумовотехнічних виробів у Києві, Бердянську, Запоріжжі, Донецьку, Дашавський сажевий завод тощо.

Ця стратегічна галузь України, яка досягла європейського рівня, свого часу зіграла величезну роль в економіці, в індустріалізації і технічному розвитку народного господарства, зміцненні енергетичної безпеки не тільки республіки, а й всього Радянського Союзу. І в цьому одна з головних заслуг належить Григорію Лісничому, державній людині, талановитому інженеру, якого по праву вважають її родоначальником. Він стояв біля самих джерел цієї величезної за масштабами державної справи, був її душею і безпосереднім організатором та керівником.

Родом з Кіровоградщини

Звертаючи свої думки до років безтурботного дитинства, він з вдячністю згадував чудовий Єлисаветградський край (Кіровоградщина), відкіля були його батьки, село Рівне, де народився 22 квітня 1919 року. Проте доля їхньої родини не була безхмарною. Батько Омелян Степанович увійшов у Російську революцію 1917 р., став більшовиком, учасник штурму Зимового палацу в Петрограді та громадянської війни. Згодом – партійний і радянський діяч. У 1938 році він, голова Старобельського окружного виконкому, підпав під хвилю сталінських репресій і був страчений. Сім'я – мати і двоє хлопців, залишились без житла і засобів

існування. Клеймо «син ворога народу» довгий час, як Дамоклів меч, висіло над Григорієм, пригноблювало морально, прирікало на злидні і приниження. Тільки у 1956 році, під час хрущовської відлиги, його необґрунтовано звинувачений батько був реабілітований посмертно за відсутністю складу злочину. Увесь той скрутний час сім'я вистояла, витримала моральний і матеріальний іспит завдяки мужності, силі волі, мудрості матері Олени Іванівні. Григорій одержав від своїх батьків перші життєві уроки наполегливості і безкорисливості, високої моральності, поваги до людей.

Іспит війною

Школярем мріяв стати істориком, проте у 1939 р. виникла нагода поступити до Рубіжанського хіміко-технологічного інституту. У 1941 р. війна перервала навчання. Брав участь у складі саперних частин в обороні Донбасу, на Північному Кавказі, спізнав всю гіркоту і трагедію відступу радянських військ углиб країни. Неодноразово опинявся у таких бойових ситуаціях, що, здавалося, загибель невідворотня. Проте доля зберегла йому життя. Сержант Лісничий за героїзм, проявлений під час форсування р. Кубань, та зразкове виконання завдань командування одержав першу урядову нагороду – медаль «За бойові заслуги», став інженером стрілецького полку і старшим лейтенантом. У діючій армії він був прийнятий до лав КПРС, політрук вважав, що син за батька не повинен відповідати, хоча в житті було інакше. Коли його як перспективного полкового інженера направили в Москву до Інженерної академії, одержав відмову через таку «пляму» в біографії. Після демобілізації у 1946 р. повернувся до міста Рубіжного і продовжив навчання в інституті.

Загартування працею

Трудовий шлях розпочав вже сімейною людиною у 1949 р. на Кадіївському сажевому заводі (згодом Стахановський завод технічного вуглецю), де пройшов добру школу від початку будівництва до пуску і освоєння потужності. Розповідав, що у нього було велике бажання працювати на повну силу, випробувати себе у справжній справі, спробувати власні сили, самоствердитися. Працював інженером, начальником цеху, головним інженером, водночас був обраний парторгом заводу. Його запросили на роботу до Луганського обкому партії, але туди не пройшов з тієї ж причини, що і в Академію. Як бачимо, військова і партійна кар'єра несклалася.

Кадіївський сажевий завод споруджувався за постановою уряду СРСР. Жорсткі терміни будівництва, пуску і освоєння нового величезного виробництва вимагали від нього колосальних зусиль і нервової напруги, йому доводилось місяцями не покидати підприємство, спати по декілька годин на добу прямо на робочому місці, терміново вирішувати безліч виробничих питань. За десять років роботи на заводі Лісничий придбав цінний досвід керування великим колективом, відчув, що таке відповідальність за доручену справу, навчився ставити перед собою і підлеглими найважчі завдання і успішно їх виконувати. Він згадував: «Навчив мене завод працювати на совість, не жалкуючи сил. Те, що я робив, для мене завжди було очищувальною для душі роботою. Від неї я одержував задоволення. Моє самолюбство і почуття власної гідності ніколи не дозволяли виконувати роботу погано, або задовольнятися посередніми її результатами».

Республіканський масштаб

З 1959 р. працює в Луганському раднаргоспі, а через рік – заступником начальника Головного управління хімічної промисловості Укрраднаргоспу в Києві. Перед Григорієм Лісничим постали важливі завдання республіканського масштабу, і він з притаманою йому енергією та ентузіазмом почав їх виконувати. Перший іспит на новій посаді витримав

з честю на Дніпропетровському шинному заводі, пуск в дію якого і освоєння за два роки проектної потужності 4 млн шин на рік були першим важливим кроком до забезпечення республіки шинами власного виробництва. Багато уваги приділяв технічному переоснащенню лакофарбових підприємств, нарощуванню виробництва хімічних волокон. Він пишався й тим, що його називали «батьком» української побутової хімії, яка набула за його керівництва значного прогресу і розвитку.

У 1964 р. в Укрраднаргоспі було створено Головне управління нафтопереробної та нафтохімічної промисловості, яке очолив Г.О. Лісничий. З того часу він багато уваги приділяв цій галузі, був безпосереднім учасником складання і втілення в життя схеми розміщення НПЗ в Україні з наближенням їх до місць споживання нафтопродуктів.

Керівник галузі

Лісничий вважав, поряд з позитивними сторонами, головним недоліком територіальної системи управління промисловістю через раднаргоспи є те, що було важко здійснювати єдину технічну політику на підприємствах галузі, розташованих в різних економічних районах. Тому підтримав чергову реорганізацію управління за галузевим принципом у 1965 році. Створюється союзно-республіканське Міністерство нафтопереробної і нафтохімічної промисловості СРСР, а в республіці центральний орган – відповідне Головне управління при Раді Міністрів УРСР на чолі з Г.О. Лісничим. Було розроблено і затверджено урядом УРСР державну стратегію прискореного розвитку галузі, створено умови для успішної її реалізації.

Григорій Омелянович мав неабиякий дар налагоджувати контакти. Він їде до Москви, зустрічається з міністром В.С. Федоровим, розповідає про плани розвитку галузі, переконує його у необхідності їх здійснення. Згодом писав, що вдячний Віктору Степановичу за його великий внесок у справу створення за 15–20 років потужної нафтопереробної і нафтохімічної промисловості в Україні. Союзний міністр йшов назустріч проханням республіки і не шкодував коштів, бо бачив, що тут порівняно з іншими регіонами країни більш успішно здійснюється капітальне будівництво і реконструкція, з випередженням освоюються проектні потужності. Міністр згодом пропонував Григорію Омеляновичу перейти працювати в Москву його заступником, але бажання виправдити довіру в республіці, почуття патріотизму утримали його від такого кроку.

Лісничий добре розумів важливість дорученої йому справи та всю глибину відповідальності. Швидко, як і все, що він робив, організовує штаб галузі, хоча довелося починати з нуля, укомплектовує досвідченими спеціалістами, зміцнює керівні кадри підприємств. Визначили головним напрямком роботи будівництво нових заводів і виробництв та реконструкція і переозброєння всіх діючих підприємств, досягнення сучасного технічного рівня і високої якості продукції, підвищення на цій базі продуктивності праці та ефективності виробництва.

Правильно вибрана стратегія і належна організація виконання забезпечили небувало швидкий розвиток галузі. Вже за восьму п'ятирічку (1966–1970) загальний обсяг продукції збільшився у 2,3 рази і в 1970 р. складав 878 млн крб, обсяг первинної переробки нафти – у 2,2–16 млн т., середньорічне зростання товарів народного споживання склало 15.4 %, освоєно випуск багатьох нових виробів. У цей же час закладено міцний фундамент для формування в Україні сучасної шинної, гумотехнічної і гумовзуттєвої промисловості. Григорій Омельянович згадував, що на засіданні Ради Міністрів УРСР її голова В. Щербицький назвав нас молодцями, дякував і підкреслив, що забезпечити такі результати могла тільки правильна організація роботи і хороше управління. А таке від нього не часто

доводилось чути. У 1971 р. Лісничого було введено до складу РМ УРСР.

Член уряду

У зв'язку із зростанням обсягів виробництва галузі у 1975 р. республіка звернулась до союзних органів влади щодо утворення в Україні відповідного міністерства, але одержала відмову. Тоді управління було перетворене на Головне управління Української РСР з нафтопереробної і нафтохімічної промисловості з правами міністерства. Розпорядженням РМ СРСР посаду Лісничого прирівняно до посади республіканського міністра. Членом уряду він залишався 17 років, аж до виходу на пенсію.

Голова РМ УРСР у 1972–1987 роках О.П. Ляшко високо цінував досвід та організаторські здібності Григорія Омеляновича. Жодна галузь в Україні не розвивалась такими високими темпами, як нафтопереробка і нафтохімія. За 1965–1985 роки основні виробничо-промислові фонди зросли у 13,7 раза, а товарна продукція – у 8,3 раза і склала 3,4 млрд крб. Первинну переробку нафти збільшено з 7 до 60 млн т. у 1991 році. Заповітна мрія Лісничого була переробляти в Україні 100 млн т. нафти. Друга його амбітна мета – створити сучасну шинну і гумотехнічну промисловість, яка так само повністю забезпечувала б потребу республіки в стратегічно важливих виробах.

Обличчям до людей

Григорій Омелянович здійснював активну громадську діяльність. Вважав, що досягти високих результатів можливо, коли поряд із забезпеченням ефективної роботи на виробництві, впровадженням досягнень науки і техніки та нових технологій, створюються гідні умови для роботи, життя і відпочинку працівників, для їх освітнього і культурного розвитку.

На соціальне будівництво направлялися великі ресурси. Виникли цілі житлові мікрорайони у Білій Церкві, Кременчуці, Лисичанську, Бердянську та в інших містах з необхідною інфраструктурою, комунальним і транспортним обслуговуванням, закладами охорони здоров'я, освіти, культури, спорту тощо. Григорій Омелянович, визначальною рисою характеру якого було уважне ставлення і піклування про людей, вважав непорушним

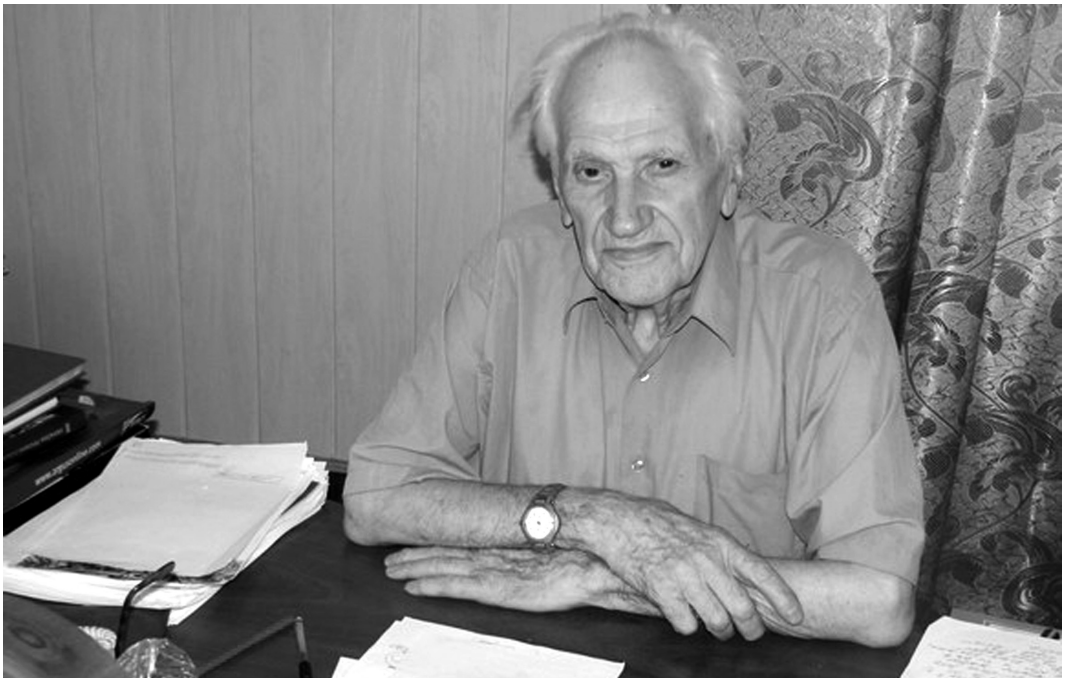

Григорій Лісничий

правилом, щоб ці об'єкти були забезпечені фінансуванням і матеріальними ресурсами та своєчасно вводилися в експлуатацію. Він без вагань прийняв рішення побудувати лікувальні корпуси в Києві для інституту М.М. Амосова, коли той звернувся по допомогу. Була збудована також чудова лікарня для працівників галузі. Значні кошти передавалися місцевим органам влади на розвиток міст.

Він приділяв велику увагу підбору і розстановці кадрів, дуже уважно ставився до досвідчених керівників, водночас сміливо висував на керівні посади молодих перспективних працівників, турбувався про укомплектування підприємств робітничими кадрами, їх професійною підготовкою. Враховував, що успіх на виробництві залежить не тільки від морального заохочення, казав: «Матеріальний стимул – це важіль, який повинен дати поштовх, змінити настрій і мобілізувати колектив». Згадував досвід Дніпропетровського шинного заводу в 1962 році. У той час державне завдання щодо своєчасного введеня в експлуатацію підприємства вдалося виконати завдяки не тільки організаційним заходам. На його прохання до Голови Ради Міністрів УРСР В. Щербицького, постановою уряду було виділено один млн карб. (то були великі гроші) на преміювання змін і бригад, і таким чином вдалося вийти з критичного стану, в якому опинився колектив. Де б Григорій Омелянович не перебував – у себе в кабінеті, на підприємствах і будовах, в містах чи селах – всюди намагався спілкуватися з людьми, вислуховував їх, допомагав у вирішенні як виробничих, так й життєвих питань. Його активна суспільно-соціальна робота була невід'ємною складовою діяльності з керівництва галуззю, сприяла підвищенню її ефективності.

Заслуговує на добру пам'ять

Наденергійна і невгамовна натура Лісничого не дозволяла йому після виходу на пенсію у 1988 р. залишитись без діла. Намагався відстоювати інтереси рідної галузі, не міг змиритися з тим, що вона поступово втрачала свою міць, а незалежна Україна свою енергетичну безпеку і обороноздатність. Він вважав, що необмежений, безконтрольний імпорт нафтопродуктів став згубною політикою. Йому важко і дуже болісно було бачити, як руйнується справа, заради якої жив і працював. За його ініціативи створюється Всеукраїнська асоціація працівників і ветеранів нафтопереробної і нафтохімічної промисловості, яку й очолював понад 15 років. Звертався до президентів України, Кабміну, Верховної Ради, РНБО, писав про причини кризи, вносив пропозиції щодо шляхів виходу з неї. На жаль, не вистачило часу, щоб домогтися певного результату. Його життя обірвалося 26 листопада 2013 р. на 94 році життя. Григорій Омельянович залишив емоціональні і цікаві спогади, які так і називаються: «Коли одного життя мало», видані вже після його смерті сподвижниками і однодумцями.

Ми його добре знали і поважали за ділові та людські якості. Розумне, вольове і красиве обличчя, інтелігентний вигляд, добрий, водночас допитливий і чіпкий погляд, стрімка хода, життєва скромність, у критично небезпечних ситуаціях – витримка, холодна розсудливість та блискавична реакція при прийнятті рішення. Г. Лісничий належав до до того типу керівників, які менш за все думають про особисте благополуччя і для яких моральні принципи є найважливішими. Він любив рідну землю, беззавітно був відданий Україні та своїй справі. Таким запам'ятався нам і всім, хто з ним працював, хто його знав. Така людина заслуговує на вдячну пам'ять нащадків.

Нам відомо про наміри місцевої ради та громадськості села Рівне на Кіровоградщині увіковічнити пам'ять видатного земляка. Сподіваємось зроблять це і в Білій Церкві, Лисичанську та в інших містах, у розвиток яких вніс визначний вклад Григорій Омелянович Лісничий, людина і керівник великого таланту, енергії і сили, справжній патріот України.

ДОРОГАМИ ШЕВЧЕНКА ЙШОВ ДО УКРАЇНИ

26 жовтня — 100 років від дня народження письменника, шевченкознавця, перекладача, журналіста П.В. Жура (26.10.1914–17.09.2002)

Валентина Величко, бібліотекар відділу краєзнавчої літератури та бібліографії Черкаської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Т.Г. Шевченка

… Рідній моєму серцю
черкаській землі присвятив
я свої праці про Тараса Григоровича…
П. Жур

Його знають в Росії і в Україні як прискіпливого дослідника життя і творчості великого Кобзаря, автора художньо-документальних книг, в яких використані нові матеріали про Т.Г. Шевченка. Читачів завжди захоплює спокійна, ґрунтовна розповідь письменника, вміння ввести в безмежний світ геніального поета.

Йдеться про відомого російського і українського літературознавця Петра Володимировича Жура.

Народився Петро Володимирович у с. Гарбузині Корсунь-Шевченківського району в родині слюсаря-залізничника.

І хоча минуло багато часу з появи на світ Тараса Шевченка, рідне Петрові село Гарбузин жило живими спогадами про геніального поета. Мов зачарований, слухав малий Петрик розповіді своєї бабусі про Т.Г. Шевченка, з яким їй довелося бачитися в Корсуні.

Хвилюючі слова про славного сина України проростали зернами любові в дитячому серці.

Ставши учнем Корсунської залізничної школи, він зачитувався Шевченковою поезією. Згодом його батька перевели на роботу в Коростень. Закінчивши семирічку, Петро Володимирович навчався в Київському торфовому технікумі, а по його закінченні працював начальником торфодобувної дільниці. Вечорами ж поглиблював знання про Шевченка, що й визначило його подальший шлях.

У 1935 році вступив до Ленінградського інституту історії, філософії, літератури й лінгвістики. Із завзяттям брався за науку, але завершити її не вдалося, тому що з другого курсу Петра Володимировича мобілізували до військової школи.

З 1939 по 1940 р. був учасником війни з білофінами. У грізний час Великої Вітчизняної війни воював з фашистами. Як політпрацівник, П. Жур брав участь в обороні Ленінграда, як офіцер, відзначився на Волховському фронті. Входив до складу 14-ї Повітряної армії. Звільнений у запас кавалером ордена Вітчизняної війни 1-го та 2-го ступенів, медаллю «За бойові заслуги», маючи звання підполковника.

Продовжував навчання і в 1950 році з відзнакою закінчив Ленінградський університет. Перед ним простелилася

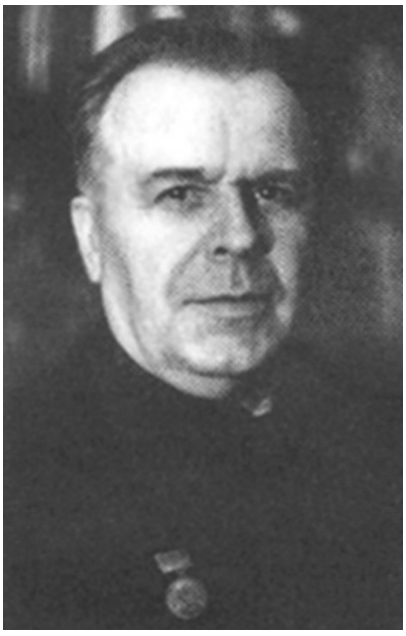

П. Жур

журналістська нива. Творчі плани міцно прив'язали його до міста на Неві. Спочатку Петро Жур був кореспондентом ТАРС, згодом – працівником газети «Ленинградская правда». Працював секретарем, а незабаром з 1955 – першим заступником головного редактора «Звезды», авторитетного літературно-художнього й громадсько-політичного журналу. У пресі він продовжував трудову діяльність три десятиліття (до 1987 р.).

І хоча більшу частину свого життя провів у Росії, ніколи не поривав живого зв'язку з рідним краєм.

Водночас протягом багатьох років трудиться над перекладами поезії Лесі Українки, П. Тичини, М. Терещенка, В. Сосюри, Д. Павличка, П. Воронька, А. Малишка, Янки Купали, Якуба Коласа та інших письменників з метою популяризації української літератури поза межами України.

Ще в дитячі роки проросла у П. Жура любов до безсмертного Кобзаря, а з часом викристалізувалась в життєву потребу нашого земляка: відкривати для читачів нові сторінки життя і творчості Т. Шевченка. У молоді роки за незмінної участі П. Жура відбувалися традиційні Шевченківські вечори та виставки в Петербурзі, зокрема, у стінах Академії мистецтв, де було створено меморіальну майстерню Шевченка. Петро Володимирович сам пише вірші, присвячені Кобзареві. Протягом десятиріч Петро Жур подорожує: то він мандрує шляхами Звенигородщини й Корсунь-Шевченківщини, то зустрічаєш його на Канівщині або на інших дорогах рідної Черкащини. А скільки Журових натхненних днів минає над архівами багатьох міст!

Від 1947 року Жур – у постійному пошуку фактів із життя і творчості Тараса Григоровича: «Геній, мов океан, – невичерпний. Уже стільки років пишуть про поета, а перед науковцями постають несподівані проблеми, відкриваються незнані горизонти…». Майже сорок років літературознавець досліджує Т. Шевченка. І оця подвижницька праця, помножена на невичерпну енергію, зігріта пристрастю невсипущого дослідника, знаходять свій вияв у неоціненних відкриттях нових і нових фактів з життя геніального поета.

З великою радістю і з нетерпінням зустрічали вихід з друку Журової книги «Шевченківський Петербург» (1964, 1972), яка відкрила нові сторінки біографії, творчої лабораторії Кобзаря України. Нові дати, уточнення й поправки до біографії Тараса Григоровича – все це високо піднесло першу книжку Жура.

Наступні роки досліджень і творчого неспокою для нашого земляка стали ще вагомішими. З-під пера вийшли книги: «Третя зустріч» (1970) – повість про останнє перебування поета в Україні, відвідання ним «нашої – не своєї землі…»; «Літо перше» (1979), у якій дослідник розповів про першу після звільнення з кріпацтва мандрівку Шевченка в Україну влітку 1843 року. Ці книги завершили трилогію про уславленого українського поета.

У 1985 році вийшла з друку ще одна Журова книга «Дума про огонь» – велика розповідь шевченкознавця про відвідини поетом України (1845–1847) після завершення навчання в Академії мистецтв

у Петербурзі. У творі йдеться про участь Т. Шевченка в Кирило-Мефодієвському товаристві, арешт поета, каземат.

П.В. Жур був одним з ініціаторів створення «Шевченківського словника», до якого ввійшло понад 70 його статтей. За цю натхненну працю в 1980 році його відзначено Національною премією України імені Т.Г. Шевченка.

Недовгим, але дуже насиченим київським рокам Кобзаря присвячено книгу «Шевченківський Київ» (1991), розповіді про зустріч з великим українським містом, спілкування з земляками-українцями.

Петро Жур мріяв про створення шевченківського «П'ятикнижжя», а став автором «Шестикнижжя». Шоста книга є справжнім дослідницьким творчим подвигом і підсумком тривалих біографічних пошуків – «Труди і дні Кобзаря» (1996). Перший варіант документального твору (російською мовою) надрукував у Люберцях, що в Підмосков'ї. Довго працював над перекладом праці з російської на українську. Йому допомагала донька Ніна Петрівна зі своїм чоловіком. Книжку було надруковано в Києві 2003 року, коли її автора уже не було серед нас…

Дослідник устиг надрукувати книжку «Лесин Петербург» (2002), присвячену світлій пам'яті його дружини Єлизавети Михайлівни.

Праця «Шевченківський Корсунь» (2003) вийшла посмертно.

У 90-х роках XX століття П. Жур залишив Петербург, оселився в Підмосков'ї, поблизу Люберців, і щороку навідувався до улюбленої доньки в Україну.

15 вересня 2002 року в затінку дерев, у садибі дочки, що в Києві, на вулиці Мічуріна, 29, працював, турбуючись про останню працю «Шестикнижжя», про Шевченка, так хотів погортати її, та не судилося. А 17 вересня, попрощавшись із рідними людьми, відійшов літературознавець в інші світи. Похований великий трудівник у с. Вишеньках на Бориспільщині.

Спадщину Жура, всі рукописні матеріали, донька передала до Національного музею Т.Г. Шевченка.

В.П. Жур завжди був вірним сином України, присвятив їй увесь свій письменницький і дослідницький талант. Його праці назавжди залишаться в духовній скарбниці нашого народу, як світлий образ незабутнього шевченкознавця, про якого дальні нащадки скажуть: «До Батьківщини йшов дорогами Шевченка».

«Шестикнижжя» Петра Жура

ФЕДІР СТРИГУН – ЛЮДИНА-ТЕАТР

1 листопада – 75 років від дня народження актора і режисера Ф.М. Стригуна (01.11.1939)

Людмила Демченко,
заввідділом краєзнавчої літератури
та бібліографії Черкаської обласної універсальної наукової бібліотеки
ім. Т.Г. Шевченка

Стригун – людина-театр. Героїчна «козацька» зовнішність, ураганний темперамент, поетична натура – ідеальний «коктейль» для українського національного театру. Понад двісті ролей в театрі… Читати про нього – невдячна справа. Його треба бачити, його треба слухати. Інтерв'ю він не дає, він його грає, артистично інтонованими словами «малюючи» живі картинки біографії хлопчика з села Томашівки на Черкащині.
Наталія Космолінська

У листопаді святкує своє 75-річчя український режисер, народний артист України, художній керівник Львівського Національного академічного українського драматичного театру імені Марії Заньковецької Федір Стригун, наш славетний земляк.

Народився Федір Миколайович у с. Томашівці Уманського району 1 листопада 1939 року. У своїх спогадах дитинства завжди з теплотою розповідає про батьків-колгоспників. «Самі працювали до сьомого поту, – каже митець, – але не хотіли, щоб і діти прожили життя у такій важкій роботі… Я не пам'ятаю тієї хвилини, коли полюбив театр. Мабуть, багато залежало від батька і мами, родини, сусідів, села… Моя родина була дуже співуча… Тато – капельмейстер духового оркестру в селі, тож я вже немовлям слухав духову музику, напевне, звідти у мене така надзвичайна любов до неї… Вперше вийшов на сцену у вісім років, у виставі «Дай серцю волю, заведе в неволю». Це був наш сільський самодіяльний театр, що по селах організовуються взимку… Ще добре пам'ятаю, як я – вже дорослий хлопець, 14 років, прочитав зі сцени на свята Тараса Григоровича Шевченка «Утоплену». Така тиша була в залі, всі слухали, жінки плакали. У мене самого душа тремтіла, мурашки по тілу бігали… Отоді, може, вперше відчув отой «дриг», оту насолоду творення. А той, хто це відчув, уже ніколи від нього не відмовиться…» Зворушливо звучать слова сивочолого актора й про те, як він у 15 років організував у селі театр, ставив у ньому вистави й навчав акторів грати.

До театрального вузу Федір Стригун вступав двічі, перший раз «засипався» на «Короткому курсі…», на якійсь забутій даті забутого з'їзду. Почав працювати в селі: спочатку місяць поштарем – не сподобалося, у жнива за комбайном ходив, а потім працював завклубом, адже грав на баяні і співав. Ця робота вже була до душі: грав танці на баяні, поставив

п'ять вистав, навіть їздив до Черкас, щоб подивитися професійний театр… Наступного року Федір Стригун вивчив «Короткий курс» напам'ять у прямому розумінні слова і з переможним настроєм поїхав вступати до Київського театрального інституту. Та з «Короткого курсу» нічого не спитали, попросили розповісти про своє село Томашівку Уманського району. Подивувались спостережливості й гумору абітурієнта, констатували «наявність багатого природного матеріалу» і прийняли.

«Чотири роки театрального інституту в Києві – найсвітліше, що було в моєму житті. Люблю страшенно цей вуз…», – згадує Федір Миколайович. Після закінчення акторського факультету (майстерня О. Неллі) працював у Запорізькому українському музично-драматичному театрі. Першою роллю була роль Сергія у п'єсі Ю. Мокрієва «Рідна мати моя» на сучасну морально-етичну тему про молодого хлопця, який шукав свого призначення в житті. З 1965 року Федір Миколайович з дружиною приїхали працювати у Львів, у Львівський український драматичний театр імені Марії Заньковецької, який став для Ф. Стригуна рідною домівкою і священним храмом. «Львів відіграв значну роль не лише в моєму особистому житті, а й у житті нашого театру… Я особисто шукав для себе театр, де б не заробляли гроші українською мовою, а розмовляли нею. Щоби це було природно», – згадував Федір Миколайович. – «Завдяки Львову наш театр піднявся на високий рівень. У ньому дуже приємно працювати, бо, як ніде, ти відчуваєш свій народ, любов до мови і культури, розуміння наших проблем».

Але й Федір Стригун багато віддав Львівському драматичному театрові імені М. Заньковецької. За 45 років творчої діяльності зіграв понад 200 ролей, у яких виявив себе актором рідкісного

Федір Стригун

обдарування. З 1987 року на посаді головного режисера здійснив понад 30 режисерських постановок. Нині Ф. Стригун є художнім керівником Національного академічного драматичного театру ім. М. Заньковецької. Завдяки його мистецьким зусиллям у репертуарній політиці, доборі акторів, створенні вистав театр набув статусу Національного і нині є провідним театральним колективом України.

Серед відзначених пресою і театральною громадськістю – такі акторські роботи: Дон Жуан («Камінний господар» Лесі Українки), Садовський («Марія Заньковецька» І. Рябокляча), Річард III і Отелло (за однойменними творами В. Шекспіра), Святослав («Сон князя Святослава» І. Франка), Богдан Хмельницький (за однойменним твором О. Корнійчука), Гонта («Гайдамаки» Т. Шевченка), Стаканчик («Народний Малахій» М. Куліша), Іван Барильченко («Житейське море» І. Карпенка-Карого) та інші.

Як режисер – здійснив постановку багатьох вистав, що по праву увійшли до історії сучасного українського театру: «Безталанна», «Хазяїн», «Суєта», «Житейське море» Карпенка-Карого, «Народний Малахій» М. Куліша, «Павло Полуботок» К. Буревія, «У неділю рано зілля копала» за О. Кобилянською, «Гамлет» В. Шекспіра та інші. Федір Стригун плідно працює на радіо, телебаченні та в кіно, має 16 кіноробіт. Фільми за його участю: «Пропала грамота», «І в звуках пам'ять відгукнеться», «Камінна душа» принесли йому славу кіноактора. «Це актор, покликаний небесами, – зауважує театральний критик Валентина Заболотна. – Україномовний від батька-матері, поетична душа. А скільки пісень знає!»

«Коли співає, його можна слухати годинами, – ніби продовжує її думку ще один провідний заньківчанин, народний артист України Богдан Козак. – Я – галичанин, народився у Львові, а Федір Миколайович – зі Східної України. Він приїхав до Львова у 1965-му й привіз широту українських степів».

Крім роботи в театрі та кіно, Ф. Стригун викладає на акторському відділенні Львівської консерваторії ім. М. Лисенка, а з 2005 року – очолює кафедру режисури Львівського національного університету ім. І. Франка. Автор наукових та навчально-методичних праць.

На запитання в одному з інтерв'ю, як би продовжити фразу «Театр для мене – це…» Ф.М. Стригун відповів: «Як у Карпенка-Карого: «Сцена – мій кумир, театр – священний храм». Тільки так. До театру ставлюся як до релігії. Вважаю, що в театрі є сповідь, очищення, пізнання життя, розуміння життя. Я ставлюся до театру не як до «искусства» – не в сенсі «искусственного», тобто штучного, а як до життя».

Нещодавно Федору Миколайовичу Стригуну було присвячено документальну картину «Федір Стригун. Абриси долі» – успішна спроба розкрити неординарну особистість через біографічні факти, події та розповіді тих, хто безпосередньо знайомий з героєм. А ще Ф. Стригун – народний артист України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, премії імені І. Котляревського, премії ім. М. Садовського, нагороджений орденом Ярослава Мудрого V ступеня. Поклавши на себе місію духовного відродження народу, артист послідовно здійснює її.

З останнього інтерв'ю Федора Стригуна: «… Одного разу мені випало півдня аналізувати своє життя. Причому сидів на тому ж самому місці, де сидів тоді, коли вперше потрапив до Києва. Світало, робити було нічого, дошкуляв холод, ось я й присів на сонечку. А тепер прийшов на те ж саме місце через 50 років. Просидів годин з п'ять, знову проаналізував своє життя і виявилося – мені ні за що не було соромно. Не можу докорити собі за нечесний вчинок, бо прийшов до людей із відкритим і чистим серцем…».

Людмила Сургай,
головний зберігач фондів
Музею історії м. Києва

МОТРОНА ЄГОРОВА — ЗАСНОВНИЦЯ ВВЕДЕНСЬКОГО ЖІНОЧОГО МОНАСТИРЯ НА ПЕЧЕРСЬКУ

Вулиця Московська, яка знаходиться в самому центрі Печерська, з'явилася ще на початку XVIII століття. У цей час починається спорудження Печерської фортеці, і саме завдяки цьому будівництву виникла вулиця.

Олександр Сургай,
провідний науковий
співробітник Музею
історії м. Києва

Назва вулиці не випадкова, адже вона вела до переправи через Дніпро і далі — на Москву. Колись вулиця була щільно забудована. Окрім житлових будинків, тут розміщувалися лавки, великі млагазини, майстерні, культові споруди. На жаль, від старої забудови майже нічого не залишилося, і серед тих будівель, які є свідками минулого, приваблюють споруди, які знаходяться на розі вул. Московської та Рибальської – церква Введення у храм Пресвятої Богородиці, два двоповерхових флігелі, двоповерховий з мезоніном особняк. Всі ці споруди пов'язані з історією Введенського монастиря, про його історію йтиметься далі.

Історія зберігає імена багатьох людей, що своїми добрими та корисними для суспільства справами виявили себе в різних сферах громадського життя. До таких діячів у сфері громадського життя належить Мотрона Єгорова, засновниця Введенської обітелі на вул. Московській. Феномен благодійності заслуговує особливої уваги як важливе явище в історії суспільства.

Саме в цій сфері виявили себе багато людей, здійснивши важливі для свого часу починання. Найбільшого розповсюдження благодійність досягає в другій половині XIX – на початку XX ст. З роками вона набула нових рис і форм діяльності. На теренах колишньої Російської імперії виникають загальнодоступні лікарні, їдальні, народні училища, притулки та громади.

Історичних джерел, які проливають світло на історію організації Введенської жіночої громади, досить мало. Серед них: Практический илюстрированный путеводитель по Киеву / сост. К. Свирский; изд.Ч.А Ящевского. – К., 1901; Адресная и Справочная Книга «Весь Киев» на 1904 г. / изд. Д.Н. Трахтенберга; Щероцкий К.В. Киев: путеводитель / К.В. Щероцкий. – К., 1917; Київ: провідник / за ред. Ф. Ернста. – К., 1930; Друг О. Вулицями старого Києва.

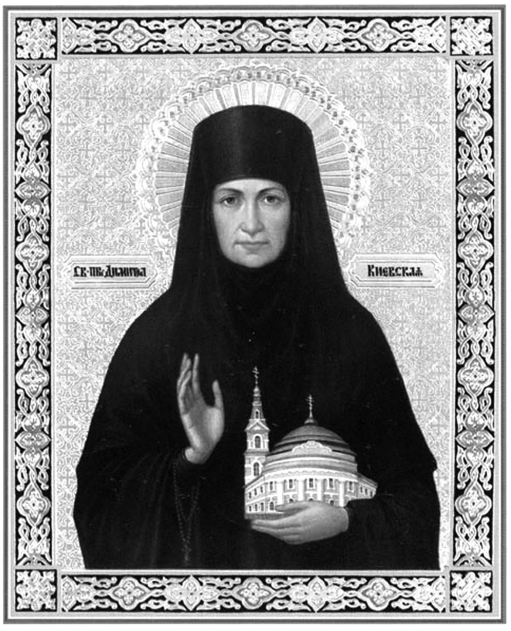

Димитра (Мотрона Єгорова)

Історичні місця України / О. Друг. – Львів: Світ, 2013.

На жаль, відомості, наведені тут, дуже обмежені. Трохи більше матеріалу про київську Введенську громаду вміщено у книзі М.М. Захарченка «Киев теперь и прежде» (К.,1888) та довіднику «Православные монастыри Российской империи»: полный список / сост. Л.И. Денисов. – М., 1908. Але й вони не висвітлюють історії створення та діяльності цього релігійного закладу.

Таким чином, головним джерелом вивченя історії Введенської общини можуть стати лише архівні матеріали, які зберігаються у Державному архіві м.Києва (ДАК) та Центральному державному історичному архіві України (ЦДІАК).

Всі архівні джерела, використані у статті, введені в науковий обіг вперше. Засновницею Введенської громади в Києві стала болгарка Мотрона Олександрівна Єгорова. Її чоловік, капітан медичної служби, був учасником Кримської війни (1853–1856), помер від поранень, отриманих на цій війні.

М.О. Єгорова оселилася в Києві у 1856 році. Вже після смерті чоловіка вона писала у своєму листі до Київського митрополита Філофея, що за своє життя бачила багато прикладів безрадісного життя немічних людей, і ця обставина спонукала її присвятити життя справі милосердя. Цей лист багато що нам пояснює. До кінця своїх днів (померла Єгорова в 1878 р.) вона займалася тим, що втілювала в життя свою мрію про створення благодійницької громади. Маючи значні кошти, М.О. Єгорова поступово скуповує земельні ділянки з будівлями на Печерську. Спершу вона купила садибу протоієрея Феодосієвської церкви Ремезова на вул. Рибальській (тепер на цьому місці знаходиться церква Введення в храм Пресвятої Богородиці. Потім придбала земельні ділянки і деякі будівлі у купця Смірнова на вул.Московській, 40-б у протоієрейші Д. Жданової (вул. Московська, 38), у купчихи Станкової, (вул. Московська, 36). Зараз у першому будинку знаходиться центр «Здоров'я», другий – житловий будинок комунальної власності.

Того року, коли було засновано жіночу громаду (березень, 1878 р.), у володінні М.О. Єгорової знаходилися: будинок з 4 флігелями на вул. Московській, будинок з 2 фогелями на вул. Рибальській. Загальна площа садиби складала 2388 кв. саженів і приносила прибутку 4245 карбованців. Крім того, благодійниця заповідала громаді капітал – 21 тисячу крб. [1].

Громада створювалася для 33 вдів похилого віку та сиріт православної віри. Члени громади забезпечувалися всім необхідним: харчуванням, одягом, житлом, медичним обслуговуванням. На чолі громади стояли начальниця та скарбнича, котрі затверджувались на посади митрополитом. Першими керівниками були призначені черниця Євфалія (начальниця) і Марія Іванова (скарбнича). Особливо відповідальні функції виконувала начальниця. У Статуті Введенської громади, що складався з 16 параграфів, було записано: «На начальнице лежит святой долг попечения, чтобы старицы Общины обеспеченные всем необходимым для жизни, вели себя мирно и благостно

и соблюдали церковные уставы, и для того, непосредственно добрыми советами, или в случае нужды, при помощи Духовного Отца, располагать их, чтобы во все посты исполняли долг исповеди и Св. Причастия. Соблюдали по возможности келейное молитвенное правило и помогали одна другой в домашних трудах и на пользу общую» [2].

З перших років свого існування громада проводила великі будівельні роботи. Вже в 1878 р. було завершене будівництво церкви Введення в храм Пресвятої Богородиці. Освячення храму відбулося 14 листопада 1878 р. напередодні храмового свята, що відзначалося 21 листопада [3].

Будівля Введенської церкви зведена у формах класицизму. Це двоповерхова споруда «в два света», перший поверх був обрамлений рустом. Центральна напівсферічна споруда «акцентована» тричетвертними колонами.

У 1878 р. начальниця громади черниця Євфалія та скарбнича Марія Іванова звернулися з поданням до Київського митрополита. У ньому йшлося про те, що засновниця громади мала бажання влаштувати церкву під Введенською церквою. Ще за життя М.О. Єгорова вела переговори про будівництво підземної церкви з інженер-полковником Рубіним, вирішила питання оплати. Інженер Рубін вже підготував необхідні плани. Цікаво, що всі витрати на будівництво підземної церкви мали відшкодовуватись за рахунок приватних пожертв. Від громади жодних витрат не вимагалось. Подання закінчувалося словами: «Желая исполнить богоугодное желание основательницы общины и находя таковое устройство весьма удобным и полезным для общины, нижайше испрашиваем святительного благословления вашего Высокопреосвященства на устройство под Введенской церковью в нижнем этаже церкви во имя Св. Великомученика Солунского…» [4].

У листопаді 1878 р. надійшов дозвіл на будівництво. Згодом, після завершення спорудження цієї церкви, у південній частині бокового вівтаря був влаштований склеп, де й похована засновниця Києво-Введенської жіночої громади М.О. Єгорова, яка після таємного чернечого постригу прийняла ім'я Диметри.

У 1901 році Києво-Введенську общину перетворено на Введенський жіночий монастир. У 1920 р. націоналізовано будинки, що належали монастирям, це стосувалося і будинків Введенського монастиря на вул. Московській, а вже 1930 року були виселені всі, хто проживав на вул. Рибальській, 2. Це рішення було прийняте Президією Київської міськради. «У будинку … по вул. Рибальській, 2, – говорилося у постанові, – виявлено 142 позбавлених прав, колишніх монашок, які зараз займаються спекуляцією…» [5]. У 1934 р. в колишній обителі влаштували робітничий гуртожиток, а черниці перейшли до Фролівського монастиря на Подолі. Про це свідчить «Список діючих і закритих церков православного релігійного культу по м. Києву і приміській зоні» [6]. У 1941 р. під час окупації Введенський жіночий монастир відновив свою діяльність, а у 1961 його закривають вдруге. Лише у 1992 р. у Введенській церкві після довгої перерви відслужили літургію. А з 1996 р парафіяльний храм перетворено на Свято-Введенський чоловічий монастир [7].

Джерела та література.

1. Центральний державний історичний архів України м. Київ. (ЦДІАК). Ф. 127., оп.779, спр.796, арк. 1–4.

2.Там само. Ф.127, оп. 779, спр. 796, арк. 1–4.

3. Там само. Ф.127, оп. 768, спр. 604, арк. 3.

4. Там само. Ф.127, оп. 779, спр. 796, арк. 1–4.

5. Державний архів м.Києва (ДАК). Ф, р. –1, оп. 1, спр.1654, арк. 4.

6. Там само. Ф, р. –1, оп 1, спр. 6837, арк.2.

7. Друг О.М. Вулицями старого Києва. Історичні місця України / О.М. Друг. – Львів: Світ, 2013.

ПЕРШОПРОХОДЕЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ОПЕРИ

От де, люде, наша слава –
слава України.
Т.Шевченко

С.С. Гулак-Артемовський

«Україно, рідний краю, Серцем я тебе бажаю…» – відомий заспів з фінальної сцени улюбленої опери С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм» стає сьогодні для українців дуже актуальним і найдорожчим. Та й сама опера народжує цілу гаму патріотичних почуттів та переживань! Бо мистецтво, особливо зараз, потрібне нам так, як і хліб.

Для багатьох поколінь українців – і не тільки українців – С. Гулак-Артемовський значить так багато, що сама собою створюється ілюзія, ніби ми все про нього знаємо, все в ньому розуміємо, захоплюємося ним, як славетним митцем, співаком, інженером. Та це лише ілюзія. С.С. Гулак-Артемовський як явище велике і вічне – невичерпний і нескінченний.

Але ж 2013 рік мав стати для українців пам'ятним «Роком С. Гулака-Артемовського» у зв'язку з потрійним ювілеєм: 200-річчям від дня народження (04.02.1813 р.), 140-річчя з дня смерті (06.04.1873) та 150-річчя від дня прем'єри опери «Запорожець за Дунаєм» (14.04.1863).

«Однак знаменний рік вітчизняного оперного першопрохідця минув в Україні тихо, ледь помітно і вирізняється переважно газетними та інернет-публікаціями…

На тлі велетенських силуетів двох головних музичних ювілярів цього року, оперних геніїв Джузеппе Верді та Ріхарда Вагнера, дещо губиться скромна постать третього – українського співака та композитора Семена Гулака-Артемовського. І даремно: адже останній у своєму національно-культурному вимірі є не менш масштабним та історично впливовим митцем», – так пише Олена Керчова у статті «Знайомий незнайомець» (журнал «Музика», 2013 р.).

Нам усім – виконавцям, музикознавцям, педагогам гостро не вистачає сьогодні власного здорового «культу» С.С. Гулака-Артемовського, у променях якого цей талановитий композитор і славетний співак віртуально з'явився б на історичній сцені в адекватному мистецькому амплуа істинного європейця, гідного сучасника оперних титанів, а головне – великого сина України, який так багато зробив для відродження її класичного культурного образу.

МИСТЕЦЬКА АКЦІЯ В МИРГОРОДІ

Сергій Панкратьєв, лауреат Міжнародної премії ім. С. Гулака-Артемовського

Семена Степановича Гулака-Артемовського знають і шанують не тільки в Україні, а й далеко за її межами. Його безсмертна опера «Запорожець за Дунаєм» не сходить з репертуару багатьох театрів, звучать й інші твори композитора. Нещодавно в місті Миргороді, що на Полтавщині, теж була нагода згадати видатного митця.

Річ у тім, що в 1996 році за ініціативою Української екологічної академії наук і провідних діячів культури і мистецтва іменем автора першої української опери було названо Міжнародну премію. І цього разу її вручення відбулося саме в літературному музеї міста Миргорода.

Особлива заслуга в заснуванні цієї відзнаки належить відомому композитору і піаністці, громадському діячеві міжнародного масштабу, академіку, президенту Дому Європи Л.Й. Височинській, якої, на жаль, вже давно немає з нами. Тож перед тим, як розповісти про вищеназвану премію і її нових лауреатів, не можу, бодай коротко, не згадати про основного її засновника. Творчим ентузіазмом Людмили Йосипівни захоплювались відомі й знані люди країни. Їй присвячував свої вірші видатний український поет Володимир Сосюра, а президент Української екологічної академії наук Сергій Іванович Дорогунцов, свого часу, писав: «*Л.Й.Височинська багато зусиль докладає збереженню, відновленню екології людської душі. Бо екологія, народившись у надрах біологічної науки, вийшла за її тісні межі. Ми сьогодні з повним правом говоримо про екологію людини і екологію культури, про чистоту тих видів мистецтва, яким багато років служить Людмила Височинська*».

Довгий час Людмила Йосипівна вивчала особисте і творче життя С.С. Гулака-Артемовського, написала про нього книгу і, звичайно ж, зробила все від неї залежне, щоб існувала відзнака, названа іменем композитора.

Міжнародна премія імені С. Гулака-Артемовського присуджується «*за відродження пісенної спадщини України, осягнення обширів як слов'янської, так і світової культури, здійснення культурних зв'язків в різних країнах світу, високу професійну майстерність, естетичне виховання творчої молоді, творчу діяльність, яка сприяє відродженню культурної спадщини України, інтеграції українського мистецтва у світову культуру*». За минулі роки премії удостоєні

Вдячні слова від директора музичної школи І. В. Кацарської Нонні Козловій (праворуч) і Тетяні Чайці після їх майстер-класу

художній керівник Національного українського народного хору ім. Г. Верьовки, композитор Анатолій Авдієвський, поет-фронтовик Георгій Кирєєв, художній керівник Національної філармонії Володимир Лукашев, диригент Національного Президентського оркестру України Сергій Золотарьов, аргентинський співак Освальдо Пероні, поет Йосип Фиштик та інші. У Миргороді ж мистецькою відзнакою було нагороджено засновників місцевого літературного музею Миколу Михайловича Губу і його дружину Марію Іванівну.

Микола Михайлович родом з села Помоклі Переяслав-Хмельницького району Київської області. Після отримання атестату про середню освіту закінчив Київське медичне училище № 2 з відзнакою, а згодом і Чернівецький медичний інститут. Трудову діяльність розпочав у 1971 році лікарем-терапевтом Оріхівської дільничної лікарні, що на Полтавщині, а з 1976 року перебував на посаді лікаря санаторію «Хорол» санаторно-курортного комплексу «Миргород».

За час роботи М. М. Губа багато уваги приділяв підвищенню своєї ділової кваліфікації, впровадженню нових методик обстеження та лікування хворих, зокрема, розробив двадцять п'ять науково-практичних робіт з проблем лікування захворювань органів травлення. Його праці увійшли в фундаментальний підручник «Мінеральні води України». А в 2007 року сам підготував і видав підручник для лікарів «Мануальна терапія в рамках 20-річного практичного досвіду».

Вільний від медичної роботи час Микола Михайлович присвячує поезії. На сьогоднішній день вже побачили світ 17 його збірок, серед яких «Зелена гілка України», «Проблеми довголіття», «Квітуча Полтавщина», «Від Полтави до Карпат», «Нескорені долі», «Крізь терни», «В обіймах долі», «До правди обличчям», «Політ орла», «Дзеркало життя» та інші. Крім того, Микола Губа вже понад сорок років займається громадською роботою. Він голова правління Миргородського відділення Дому Європи в Києві, голова місцевого відділення Українського фонду культури, член Міжнародної асоціації письменників соціально-художньої літератури, обраний академіком Міжнародної академії наук екології і безпеки життєдіяльності. Його нагороджено багатьма відзнаками.

Марія Іванівна Губа, як і її чоловік, закінчила медичний інститут у Чернівцях, і з 1971 року працює лікарем. У 2006 році вона разом з Миколою Михайловичем заснувала літературний музей у Миргороді, де проводить екскурсії для школярів. Нагороджена знаком «Відмінник курортів».

Президент Дому Европи у Києві Височинська Людмила Леонідівна вручає Диплом лауреата Міжнародної премії ім. С. Гулака-Артемовського Миколі Губі

Також, крім вищеназваних лауреатів, цього разу відзнаку отримав і автор цієї статті, за що щиро вдячний оргкомітету по преміях. Нагороду вручала нинішній президент Дому Європи в Києві Людмила Леонідівна Височинська – племінниця

Людмили Йосипівни, яка продовжує громадські справи рідної серцю людини.

З нагоди вручення премії в Миргородській дитячій музичній школі ім. А.П. Коломійця відбувся майстер-клас. Перед слухачами виступив відомий фортепіанний дует «Но-Та» у складі завідуючої фортепіанним відділом КДМШ № 2 при Управлінні культури та охорони культурної спадщини Святошинського району в місті Києві Нонни Козлової та викладачки цієї школи Тетяни Чайки. До речі, Нонна Олексіївна та Тетяна Олексіївна теж лауреати Міжнародної премії ім. С. Гулака-Артемовського за 2007 рік. У їхньому виконанні прозвучали твори С. Гулака-Артемовського, П. Чайковського, А. Хачатуряна, Г. Міллера, М. Жербіна.

«Високий рівень виконавства, майстерне володіння інструментом, цікавий репертуар, серед якого твори у власній обробці музикантів, справив яскраве враження на наших викладачів», – говориться в листі-подяці на адресу директора Київської дитячої музичної школи, де працює цей прекрасний фортепіанний дует.

Мені неодноразово доводилося слухати Н. Козлову і Т. Чайку в концертах, і кожного разу вони були справжньою прикрасою мистецьких програм. Це музиканти, виступи яких завдяки професіоналізму і майстерності ніколи не залишають байдужими шанувальників музики.

Хочеться сподіватися, що і в подальшому премія ім. С.С. Гулака-Артемовського буде знаходити людей достойних, талановитих, по-справжньому відданих благородній справі, яку вони втілюють в життя. Тих, чия творчість буде хвилювати і захоплювати все нові і нові покоління небайдужих до рідного мистецтва.

Майстри мистецтв

Рубрику про видатних майстрів мистецтв ми відкриваємо віршами київської поетеси, яка презентувала свої поетичні збірки у «Музичній вітальні» – Надії Полтавської:

«Джерело Світла й Доброти
Шукає нині Україна!
А що зробив для неї ти –
її кровиночка єдина?..»

Ми починаємо з імені виданого київського поета Леоніда Вишеславського, якому цього року, 18 березня, виповнилося 100 років.

«Сім перших років мого життя пройшли на околиці міста Миколаєва, на березі Інгулу, біля церкви святої Марії Магдалини, де правив службу Божу мій дідусь, отець Харлампій», – згадує Леонід Вишеславський у своїй книзі «Українська сповідь».

«Українське лагідне село,
наокіл занесене пісками,
у єдиний круг мені звело
всі скарби, злеліяні віками.
Це у ньому, як живу росу,
в барвах вишень, губ, стрічок дівочих
мови української красу
увібрав я, ніжну і урочу».

З перших днів війни у червні 1941 року добровольцем він іде на фронт. Після тяжкого поранення під м. П'ятигорськом – лі-

Композитор Людмила Височинська та поет Леонід Вишеславський

Леонід Вишеславський у визволеному Києві

кування у шпиталі, і тільки весною 1943 р. йому дозволили повернутися до лав військових кореспондентів.

Л. Вишеславський не просто повернувся до життя, у роки воєнного лихоліття він залишався повноцінним воїном. Разом з бійцями, що перейшли убрід Сіверський Донець, штурмом визволяв м. Зміїв, брав участь у форсуванні Дніпра і визволенні Києва. У складі Першої гвардійської армії Л. Вишеславський пройшов дорогами України, Польщі, Німеччини і закінчив війну в Чехословаччині, у Судетах. За бойові заслуги був нагороджений багатьма орденами і медалями, отримав звання гвардії капітана.

В немецком селе
Плющом от света отгорожены,
стоят дома старинной моды:
они из карт как будто сложены,
из красных карт одной колоды.
Я на село смотрю и думаю:
здесь, может, тот фашист родился,
с которым я в бою под Уманью
за смерть ребенка расплатился…
Ко мне рука за хлебом тянется,
и женщина с голодным взглядом
не устает шептать и кланяться…
Я не могу ее – прикладом!
Пускай борьба до бесконечности
мне злом испытывает душу –
нигде закона человечности
в борьбе за правду не нарушу.
Детей не брошу ради мщенья
в дыру колодезя сырую…
Не потому ль в конце сраженья
я здесь победу торжествую?!

Леонид ВЫШЕСЛАВСКИЙ

1945
Судеты

Нас познайомила Пісня, прем'єра якої відбулася в «Музичній вітальні» у 1998 році. Музику на вірш «Днепровские отмели» написала композитор Людмила Височинська.

«Композитору Людмиле Высочинской, написавшей музыку на многие мои стихи.

Рассветный луч, пролившись
в небе чистом,
припал к травинке, млеющей в соку, –
так музыка Людмилы Высочинской
ласкает светом каждую строку.
Живей дыханье
Отмелей Днепровских,
печаль Последней встречи горячей,
но сердцем сразу уловить не просто
всю полноту лирических ключей.
Она играет, мир моих созвучий
таинственным искусством углубя.
Прислушиваюсь к музыке…
И лучше я понимаю самого себя.

Леонид Вышеславский»

Ще багато чудових зустрічей було зі «світлим Лицарем» (так ми називали Л. Вишеславського). Завжди пам'ятатимемо його пісні – «Последняя звезда» (муз. Л. Височинської), «Санбаитас» – давня назва Києва (муз. О. Бахаревої), його чудові поетичні твори та прозу. У його вірші «Реквієм» є рядки, які можуть бути в певному сенсі переадресовані самому автору:

Твоє горіння пронесу в прийдешнє,
як юності повторення бентежне.
Залишиться навік в моїй судьбі
не скорбний відчай, не тривоги море,
а небо безкінечне, наче горе,
і світле, наче пам'ять по тобі!

Господині «Музичної вітальні»
Нонна Козлова і Тетяна Чайка

Наталія Білаш, заввідділом абонементу Кіровоградської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Д.І.Чижевського

«РАЗ ДОБРОМ ЗІГРІТЕ СЕРЦЕ, ВІК НЕ ОХОЛОНЕ»

(співпраця бібліотеки з організаціями-партнерами в роботі з людьми з обмеженими можливостями)

Останнім часом у суспільстві щораз більше уваги приділяється вирішенню соціальних проблем людей з обмеженими фізичними можливостями. Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. Чижевського, як соціальний інститут, надає вільний доступ до інформації та знань, бере активну участь у цьому процесі.

На сучасному етапі пріоритетними напрямками роботи книгозбірні з інвалідами є: соціальний, інформаційний, психологічний, дозвіллєвий, професійно-реабілітаційний. Цьому сприяє координація діяльності бібліотеки з органами місцевої влади, державними та громадськими організаціями, соціальними, юридичними, психологічними службами, центрами реабілітації, методичними та навчальними закладами, спортивними, молодіжними об'єднаннями, Товариством Червоного Хреста тощо. Не секрет, що в нашому суспільстві по-різному ставляться до людей з обмеженнями у життєдіяльності. Це варіюється від розуміння, жалю, співчуття, бажання допомогти – до неприйняття і байдужості. На бібліотекаря, який працює з такими користувачами, лягає висока моральна і психологічна відповідальність. Дуже важливо не лише принести необхідну книгу, а й підтримати бесіду, виявити не жалість, а розуміння, терпіння, адже ці люди позбавлені спілкування з ровесниками, не мають можливості проявити свій творчий потенціал та здібності.

Люди з особливими потребами навчаються все життя. І на їх шляху існують труднощі. Свій внесок у подоланні цих труднощів роблять працівники відділу абонементу ОУНБ ім. Д. Чижевського. Саме в цьому відділі четвертий рік функціонує Майданчик «ІнтерСвіт» для людей з вадами зору та незрячих.

А відвідують наш Майданчик громадяни різних соціальних та вікових категорій: діти (учні спецкласів школи-інтернату та вихованці Спеціального дошкільного навчального закладу № 46 «Краплинка»), люди середнього віку та літні люди, студенти й викладачі. Всі, хто мають певні проблеми з зором.

Одним із напрямків роботи Майданчика є проведення індивідуальних тренінгів. Користувачі «ІнтерСвіту» отримують консультації з питань спеціального програмного забезпечення. Під час тренінгів відвідувачі знайомляться з можливостями спеціалізованої програми для людей з вадами зору та незрячих JAWS, вчаться набору та редагуванню текстів, створенню та збереженню документів і папок; опановують пошук у мережі Інтернет.

Найменші відвідувачі Майданчика мають можливість попрацювати з тренажерами «Форма кольору і побудови», «Форма побудови», «Визначення предметів», що сприяють сенсорному розвитку слабозорих дошкільнят.

Кожному цікаво самостійно обрати та переглянути книгу за монітором – лупою, апаратом, який дає можливість людям з вадами зору читати тексти у традиційній друкованій формі. Під час занять враховуються особливості захворювання очей кожної дитини. А діти, котрі більше полюбляють слухати, ніж читати, обирають та прослуховують аудіо-казки за творами класиків, сучасних українських та зарубіжних авторів.

На Майданчику «ІнтерСвіт» можна обрати аудіокниги і для дітей, і для дорослих користувачів. Двічі на місяць диски можна обміняти у бібліотечному пункті, який функціонує в приміщенні кіровоградського учбово-виробничого підприємства УТОС. Наш медіа-фонд налічує понад 1000 одиниць.

Регулярно для користувачів з вадами зору проводимо масові заходи: презентації аудіо-книг та огляди нових надходжень; тематичні бесіди; виставки творчих робіт; майстер-класи. Так до Дня святого Валентина для членів УТОСу провели презентацію виставки книг та аудіо-книг «Моя любов – лише тобі», голосні читання ліричних творів українських та зарубіжних поетів.

Напередодні Міжнародного жіночого дня на Майданчику «ІнтерСвіт» було гамірно і весело. На майстер-клас «Привітаємо матусю» з виготовлення святкових витинанок завітали діти та їхні батьки. Малеча разом з мамами та бабусями з великим задоволенням робили витинанки янголят. Цікавим і корисним був огляд сучасних українських аудіо-книг «Сучасна українська література: аудіо-новинки», під час якого усі бажаючі ознайомилися з аудіо-книгами «Поклоніння ящірці», «Культ», «Архе» Любка Дереша, творами Тетяни Винокурової–Садиченко «Жарт. Із життя психів», «Жарт другий. Квіт папороті» та аудіо-книгами за творами Юрія Винничука «Мальва Ланда» та «Весняні ігри в осінніх садах».

«Валентин Гаюї та Луї Брайль: історія створення шрифтів для незрячих» – таку назву мала бесіда, яка була проведена в УТОСі до Міжнародного дня сліпих. З нагоди Міжнародного Дня інвалідів презентувалася виставка творчих робіт «Мои руки – не для скуки» незрячої дівчини Наталії Погрібної.

День білої тростини, Міжнародний День сліпих, Міжнародний День інвалідів – це свята чи пам'ятні дні? Що потрібно робити: святкувати, вітати, співчувати…? Кілька років тому я ще не знала, що робити в такій ситуації. А зараз сама переконана, та й іншим раджу: «Не бійтеся зігріти людині серце. Вам також від того буде тепло».

Зараз користувачі з обмеженими фізичними можливостями – одна з найулюбленіших моїх категорій. Це – розумні, талановиті, культурні люди. Вони щиро радіють з того, що ми їх любимо, поважаємо, навчаємо. Натомість бібліотекарі відчувають задоволення від того, що це відбувається саме в нашій бібліотеці.

За три роки роботи «ІнтерСвіту» користувачі за допомогою спеціальної програми для незрячих та слабозорих людей – JAWS, яка озвучує інформацію з екрана, навчилися працювати за комп'ютером. До їхніх послуг – тренажери, значний за обсягом медіа-фонд сучасних аудіокниг, монітор-лупа.

Тренінги з оволодіння шрифтом Брайля стали наступним кроком у роботі Майданчика «ІнтерСвіт». Цей шрифт дає можливість незрячим навчатися в спецшколах та інтегруватися у звичайні масові навчальні заклади, отримати вищу освіту і навіть працювати, адже серед людей, які користуються цим шрифтом – науковці, музиканти, юристи, викладачі тощо.

Шрифт Брайля також допомагає незрячим у побуті, його використовують при написанні меню у ресторанах, проспектів – у музеях, назв ліків – на упаковках. За його допомогою записують номери телефонів, роблять надписи кабінетів в установах, лікарнях, позначають товари широкого вжитку.

У вересні 2013 року для слабозорих та незрячих користувачів обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Д.І. Чижевського був проведений перший тренінг з оволодіння шрифтом Брайля. Такі тренінги проводилися щотижня у понеділок та середу. Група бажаючих освоїти брайлівський шрифт (13 осіб) складалася з членів УТОСу. Тренерську роботу на волонтерських засадах виконував Юрій Петрович Іванов, тифлопедагог, вчитель-дефектолог. Чому ж навчилися за цей час учасники тренінгів? Було вивчено український та частково російський алфавіт; цифровий знак і всі цифри; математичні дії та знаки; дробові числа. До того ж, учні опанували розділові знаки, латинський та грецький алфавіти. А на завершення навчилися писати та читати римську нумерацію та деякі хімічні формули. У процесі навчання учням допомагали нескладні вправи розвивати тактильні навички. Наприклад, пропонувалося розібрати суміш різних круп та горішків.

Новий рік на Майданчику «ІнтерСвіт» розпочався гучно й радісно. 2 січня 2014 року відбулися святкові зустрічі дітей обласної громадської організації матерів дітей-інвалідів та інвалідів «Серце матері», громадської організації «Кіровоградське обласне об'єднання батьків дітей з особливими потребами і інвалідів» з гостями з Ісландії.

Молодіжна Християнська Асоціація Ісландії вручила дітям подарунки, які були щиро зібрані для хлопчиків та дівчаток України. Протоієрей Євгеній розповів присутнім про невеличку країну Ісландію та традицію її жителів дарувати подарунки до Різдва. Діти отримали разом з подарунками щиру радість і любов. Діду Морозу та Снігуроньці малеча декламувала вірші, дарувала власні малюнки.

У травні вся навчальна група на належному рівні склала іспит – диктант шрифтом Брайля. Серед найкращих учнів можна назвати Марину Трусову та Олександра Бажухіна. Щоб закріпити знання, користувачі з вадами зору мають можливість читати книги брайлівським шрифтом, які можна взяти на певний термін додому у відділі абонементу бібліотеки. УТОСівці з нетерпінням чекали осені. Адже з вересня 2014 року розпочнеться наступний навчальний рік з оволодіння шрифтом Брайля.

Багато заходів для користувачів з обмеженими можливостями проводилося бібліотекою спільно з організаціями-партнерами: Територіальним центром соціального обслуговування; районною організацією Товариства Червоного Хреста України; обласною громадською організацією матерів дітей-інвалідів та інвалідів «Серце матері»; обласною організацією Українського товариства сліпих (УТОС) та Регіональним центром з фізичної культури та спорту інвалідів «Інваспорт».

Серед яскравих заходів – зустрічі «Якщо в твоєму серці – весна», «Яскраві кольори весняних свят»; «День білої тростини: історія і сьогодення», «Калейдоскоп добрих справ»; круглий стіл «Ми сильні, ми переможемо»; огляди літератури; екскурсії; тематичні бесіди тощо.

Мета цих заходів: привернути увагу громадськості до проблем інвалідів, захисту їхньої гідності, прав і благополуччя; зменшити соціально-психологічну ізоляцію та психологічний дискомфорт; сприяти підвищенню соціальної активності членів сімей, в яких є інваліди.

Пам'ятаймо: раз добром зігріте серце, вік не охолоне. Це стосується всіх і кожного!..

ЛИСТОПАД

Таке красиве ім'я у цього місяця, але навряд чи є ще у році більш сумна пора. Нема сонця, сутінки стискують все довкола. Земля віддала тепло і сумує, як одинока вдова. Бо на порозі вже зима…

А в лісових дібровах догоряє золота осінь. На городах і в садах пахне зів'яле листя, а між ним гордовито похитується остання квітка – хризантема.

Вже який день сіється дрібний надокучливий дощ. Кажуть, якщо він цієї пори у ямку крапає – незабаром зиму приведе. Коли температура сягне нижче нуля, на озерах і річках з'явиться перший тонкий льодок – отже, осінь перейшла у зиму.

4 листопада святкування Казанської ікони Божої Матері. Буває, на Казанську дощить зранку, а надвечір вже сніг лежить і «морозцям дорогу вказує». Сніг ліг на сиру землю – чекайте навесні ранніх пролісків.

На Дмитра (8 листопада) осінньо-зимові поминки предків. Цього дня пекли млинці, ходили на могилки померлих батьків. Перший млинець з медом ділили між членами сім'ї, промовляючи: «Пом'яни, Боже, чесних батьків».

21 листопада – Михайла Архистратига – покровителя Києва. Він також опікун мисливців. Цього дня вони ставили йому в церкві свічки. На Михайла запрошували в оселі домовика, виносили йому келех з пивом, пригощали гостей горілкою.

Оскільки наближалася Пилипівка (27 листопада – День святого апостола Пилипа, або Різдвяний піст), закінчувався сезон сватання, в селах грали останні весілля. Казали, хто не обвінчався до Пилипівки – молися Богу та чекай нового м'ясоїда.

Також святкували заговини – смачні обрядові вечері. За народним звичаєм, до батьків приходили дочки із зятями, котрі недавно побралися, а також куми і свати і вшановували сімейні свята.

У народі цю пору називали синичиним святом – на Україну прилітали зимові птахи: синиці, щиглі, снігурі, сойки. І знову оживала природа, радуючи нас міцним морозцем і білою порошею, даруючи людям бадьорість, красу і силу.

Бо природа, як писав Григорій Сковорода, – приємний наставник, і навіть не стільки приємний, скільки обережний і вірний.

У природі немає нічого безкорисного. Природа може все і все створює.

Диво-музика природи… Як жаль, що ми часто байдужі до неї. Треба навчитися слухати і розуміти природу, відчувати в душі її чудодійну гармонію. Відкриватись ще не пізнаному диву природи з дитинства, з найменших років. Тоді ця неповторна взаємність краси залишиться в людині на все життя.

Пам'ятаймо про це і бережімо природу, то наше найбільше, найцінніше багатство!

Прийшов куцень

За традицією згадаємо: новем – дев'ять, новембер – дев'ятий місяць у давньоримському календарі. Звідти й російське – ноябрь. Одвічна слов'янська назва – грудень від груда, тобто шматки змерзлої землі, побита колія на дорозі і застигла у такому вигляді. Слово листопад також має спільнослов'янську основу і вживається у шести споріднених мовах. У XX столітті ця назва закріпилася за 11 місяцем і в українській, хоча до того супроводжувала десятий.

Колись, та подекуди й нині, за короткі дні і холоди називали його куцень, безлиста зима, листовній, напівзимник, зніми одяг, роздягальник, присмерки року тощо.

Що корисно в листопаді

Попереду тривала і, може, вельми холодна зима. І якщо ваш організм виконав головне своє завдання – збагатитися сповна за літо вітамінами, мікроелементами – не страшні вам ні листопадові дощі, ні грудневі та січневі морози і снігові. Якщо ж ні, то ще не пізно. Цей шанс дає природа і в листопаді. Лимонник і фейхоа допоможуть при пониженій кислотності шлунка. Якщо до фейхоа додати петрушку, то можна налагодити роботу нирок. Гіпертонікам необхідний корінь петрушки,

який водночас полегшить роботу нирок, підлікує цистит, м'яко і без болю подрібнить і прожене пісок та камінці з нирок, печінки та жовчного міхура. Хворі на остеохондроз, артрит, поліартрит та ревматизм саме у цьому місяці повинні почати лікування рисом.

ГРУДЕНЬ

Грудень називають найпохмурішим місяцем року. Це тоді, коли немає снігу, і не світить сонечко. Дійсно, тривалість світлого часу доби у грудні найменша у всьому році, навколо – щільна похмура хмарність, через яку не пробитися променям сонця.

4 грудня – Введення до храму Пресвятої Богородиці. У народі це православне свято називають третьою Пречистою. Кажуть: «Введення прийшло – зиму принесло». Цього дня раніше робили пробні виїзди на санях, завершували утеплювати оселі. Якщо на Введення ламається крига і зима з Катерини (7 грудня) заплаче, тоді посилення морозів не буде до Варвари (17 грудня).

У перші дві декади зима має ще м'який характер: на деревах білий іній, часто бувають відлиги, тане сніг. А на дорогах ще й ожеледиці. Найбільше вони докучають Лівобережній Україні. Але наприкінці грудня зима вже показує свій жорстокий норов: температура повітря сягає 20 і навіть 30 градусів морозу.

19 грудня – День Миколи Чудотворця – найшановніше з усіх свят, бо Микола сидить праворуч від самого Бога. У західних областях України він і понині вважається новорічним Дідом Морозом: вночі приходить до дітей і кладе подарунки під подушку. Микола-угодник охороняє не тільки дітей, а й є захисником усіх бідних і знедолених.

У році є два Миколи: весняний (22 травня), він з травою, а зимовий – з морозом. На це свято в старовину у складчину варили брагу та пекли пироги, проводили ярмарки та базари. Якщо на Миколу великий іній на деревах, буде великий урожай хліба. Після Миколиного свята закінчується астрономічний рік. 22 грудня настає зимовий Сонцеворот. З цього часу день прибуває, а ніч іде на спад. А ще кажуть, що на Спиридона (25 грудня) сонце на літо, а зима на мороз повертає. Якщо цей день буде світлим, променистим, то Новий рік чекайте морозним, ясним, а коли на деревах повисне іній – то новорічний день буде теплим, але похмурим.

Отже, скоро Новий рік. Окрасою новорічного вечора, звичайно, стане ялинка. Але не обов'язково до цього свята іти до лісу і рубати зелену красуню. Пожалійте Матінку-природу, постарайтеся обмежитися кількома ялинковими або сосновими гілками і прикрасьте їх як вам до смаку. Буде красиво, затишно і радісно.

Залишимо за порогом зло, увійдемо в храм доброти з чистим серцем, з вірою і терпінням.

Побажаємо ж усьому живому, нашій вічній Матінці-Землі, добробуту і гармонії.

Щиро здоровимо вас, дорогі читачі, з Новим роком і Різдвом Христовим! Нехай пломеніє він квітучою радістю, любов'ю і щастям! Доброго вам здоров'я та усіляких успіхів на життєвому шляху!

Хмурень і студенець

У древніх римлян місяць називався децембер (від латинського децем – десять), тому що таким ішов по порядку. Звідси й російська калька – декабрь. А от слово грудень зустрічається вже на початку XV століття, наприклад, в Іпатіївському літопису. Воно свідчило про стан доріг, вказувало, що шляхи і путівці затверділи після листопадових дощів і відлиг, вкрилися грудками мерзлого ґрунту. Пізніше ця назва закріпилася і в українській мові.

Наші прапрадіди охрестили дванадцяте колесо возу року ще студен, студенець – земля одержує обмаль тепла, 60–70% сонячної енергії відбивається в навколишній простір. Хмурень – за непривітне свинцеве небо: у середній полосі трапляється лише 12–15 сонячних годин на місяць. Був він і підберихою – колись о цій вже далеко не ситій порі селянин починав підбирати по засіках те, що надбав за літо й осінь. А ще величали грудень молодою зимою, санною колією.

ЛИСТОПАД

2 – День працівника соціальної сфери

3 – День Інженерних військ

• День Ракетних військ і артилерії

4 – День Казанської ікони Божої Матері

• День залізничника

6 – Міжнародний день запобігання експлуатації навколишнього середовища під час війни та збройних конфліктів

8 – Міжнародний день якості

• День Святого Великомученика Димитрія Солунського, Мироточця

9 – День Преподобного Нестора Літописця Київського

• День української писемності та мови

У листопаді 1997 року був прийнятий указ Президента України «Про День української писемності та мови». У ньому сказано про те, що за ініціативи громадських організацій та з урахуванням важливої ролі української мови в консолідації українського суспільства встановлено в Україні День української писемності та мови, який відзначається щорічно 9 листопада в день вшанування пам'яті Нестора-Літописця.

Він прийшов до Києво-Печерської лаври сімнадцятилітнім юнаком і назавжди залишився тут, щоб стати не тільки монахом-чорноризцем, а й батьком української історії. Ще застав тут славетного Феодосія Печерського. Йому пощастило на розмови з великим старцем, і потім він залишив для нащадків образ цього мудрого і чистого чоловіка, який дбав про благо рідної землі і хотів щастя для кожної людини в ній.

11–125 років з дня народження ***Остапа Вишні*** (справж. – Губенко Павло Михайлович) (1889–1956), українського письменника-гумориста

Народився на хуторі Чечва на Полтавщині в багатодітній селянській родині. Навчався в Київській військово-фельдшерській школі. Працював у лікарні фельдшером. У 1917 р. екстерном

Остап Вишня

склав іспити в приватній гімназії і вступив на історико-філологічний факультет Київського університету, але не закінчив його. Під час визвольних змагань перебував у війську Центральної Ради, а потім Директорії, був заарештований ЧК. Після громадянської війни працює в газеті, починає публікувати власні твори. Входив до літературних угруповань «Плуг» і «Гарт». З 1927 р. став головним редактором журналу «Перець». У 1933 р. був репресований (за звинуваченням у замаху на Постишева), ув'язнений на 10 років у радянських таборах. У 1943 р. письменника звільнено. Працював у оргкомітеті Спілки радянських письменників, у редколегії гумористичного журналу «Перець». Остап Вишня – письменник-гуморист. Упродовж життя написав близько двох з половиною тисяч творів: це гуморески, нариси, фейлетони, памфлети, мемуари, щоденник, переклади. Започаткував у літературі новий жанр – усмішку (різновид гумористичного оповідання, у якому оповідь про події була короткою, точною, дотепною і доброю). Провідна

тема всієї творчості письменника: розвінчання недоліків людини і суспільства.

16 – Міжнародний день толерантності

• День працівників радіо, телебачення та зв'язку

• День працівників сільського господарства

17 – День студента

19 – День скловиробника

• День працівників гідрометеорологічної служби

20 – Всесвітній день дитини

21 – Собор Архістратига Михаїла, покровителя Києва

• Всесвітній день телебачення

• 320 років з дня народження ***Вольтера*** (справж. – Франсуа-Марі Аруе) (1694–1778), французького письменника, філософа, історика

Вольтер

Лірика молодого Вольтера перейнята епікурейськими мотивами, містить випади проти абсолютизму. Його зріла проза різноманітна за темами та жанрами: філософські повісті «Макромегас» (1752),«Кандид, чи Оптимізм» (1759), «Простодушний» (1767), трагедії в стилі класицизму «Брут» (1731), «Танкред» (видана в 1761), сатиричні поеми («Орлеанська незаймана», 1735, видана в 1755), публіцистика. Історична творчість Вольтера пов'язана з боротьбою проти релігійної нетерпимості, критикою феодально-абсолютистської системи: «Філософські листи» (1733),«Філософський словник» (1764–69). Вольтер зіграв значну роль у розвитку світової філософської думки, в ідейній підготовці Великої французької революції кінця XVIII ст.

• 170 років з дня смерті ***Івана Андрійовича Крилова*** (1769–1844), російського письменника-байкаря

22 – День пам'яті жертв голодоморів

25 – Міжнародний день боротьби з насильством проти жінок

27–135 років з дня народження ***Григорія Авраамовича Чупринки*** (псевд. – Грицько Чупринка) (1879–1921), українського поета-романтика

Народився у селі Гоголеві на Чернігівщині (тепер Київщина).

Навчався в Гоголівській народній школі, в Київській та Лубенській гімназіях.

Був ув'язнений за участь в революції 1905 року. З 1910 року постійно жив у Києві. За перевороту 1917 року був козаком у полку Хмельницького.

У 1919 році керував повстанням проти більшовиків на Чернігівщині.

Був співробітником «Української Хати». Заарештований київським губернським ЧК. 25 серпня 1921 року розстріляний разом з Іваном Андрухом як члени київського Центрального повстанського комітету.

Чупринка автор збірок лірики: «Огнецвіт», «Метеор», «Ураган» (1910). «Сонтрава», «Білий гарт» (1911), «Контрасти» (1912), поеми «Лицар-Сам» (1913),

Григорій Чупринка

а також літературно-критичних статей та рецензій. Найповніше видання «Твори Г. Чупринки» вийшло у 1926 році в Празі за редакцією Павла Богацького.

30 листопада – 80 років від дня народження **Раїси Іванченко,** кандидата історичних наук (1967), професора (1997), відмінника освіти України (1997), заслуженого діяча мистецтв України (1999), члена Національної спілки письменників України (від 1977 року).

1957 року закінчила історичний факультет Київського університету. Була на журналістській роботі. 1967 року закінчила аспірантуру Київського університету. Того ж року захистила кандидатську дисертацію «Місце Михайла Драгоманова у суспільно-політичному русі Росії та України в другій половині 19 століття».

За публікації, присвячені Михайлові Драгоманову, зокрема, повісті «Передчуття весни» (1970), монографії «Михайло Драгоманов у суспільно-політичному русі Росії та України (друга половина 19 століття)» (1971), роману «Клятва» (1971), зазнала критики партійного та радянського керівництва.

Від 1996 року – професор і завідувач кафедри суспільних наук Київського міжнародного університету.

У 1994–1996 роках була головою Київської крайової організації Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка.

Від 1998 року — голова благодійного братства святої княгині Ольги при Українській православній церкві Київського патріархату.

ГРУДЕНЬ

1 – Всесвітній день боротьби зі СНІДом.

2 – Міжнародний день боротьби за скасування рабства

• День працівників прокуратури

3 – Міжнародний день інвалідів

4 – Введення в храм Пресвятої Богородиці. Третя Пречиста

5 – Міжнародний день волонтерів

• День працівників статистики

6 – День Збройних сил України

7 – День Великомучениці Катерини

• Міжнародний день цивільної авіації

• День місцевого самоврядування

9 – Міжнародний день боротьби з корупцією

10 – День захисту прав людини

• Всесвітній день футболу

11 – Міжнародний день гір

12 – День Сухопутних військ України

• День благодійництва

13 – День Апостола Андрія Первозванного

14 – День вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС

15 – День працівників суду

16 — День пам'яті Івана Федорова

17 – День працівників державної виконавчої служби

• День Великомучениці Варвари

18 – Міжнародний день мігрантів

19 – День Святителя Миколая Чудотворця

• День адвокатури

20 – День міліції

22 – День зачаття Праведною Анною Пресвятої Богородиці

• День працівників дипломатичної служби

• День енергетика

24 – День працівників архівних установ

Оксана Ламонова, кандидат мистецтвознавства

КАЗКИ СТАРОГО КИЄВА: ЖИВОПИС ЕВЕЛІНИ БЕКЕТОВОЇ

До Києва Евеліна Бекетова потрапила вперше у чотири роки. Це було кохання з першого погляду – у Дніпро і мальовничі пагорби, квітучі каштани й затишні вулиці, старовинні будинки й ще більш старовині церкви. Тому, після художнього училища у рідному Луганську, вона – вже молода художниця – поступає до Київської Академії образотворчого мистецтва. А далі – далі розпочалася – широким потоком – творчість.

Було б нечесно сказати, що *всі* картини Евеліни Бекетової – про Київ. Є трохи Криму («Сон програміста про Херсонес»), трохи й зовсім «фентезійних» павукових замків й драконових хащ. Але усе інше, тобто *майже все* – про Поділ і Печерськ, Андріївський узвіз і Ярославів вал, Цирк на площі Перемоги і споруди Городецького. Це Київ, впізнаваний і безсумнівний, але водночас – чудесно перетворений, місто весни і свята, що потопає в квітучих деревах, забудоване дивними будинками, пишні ліплені прикраси яких оживають прямо серед білого дня, складаючи компанію численним котам. Його вулиці заповнені столиками кафе, за якими смакують каву персонажі з різних століть, а на площах виступають мандруючі актори. Київ Евеліни Бекетової – простір своєрідної іронічної містики, сумних казок, веселих пригод, чарівних подробиць.

До речі, про подробиці. Ці картини – для розглядання нешвидкого й ретельного. Адже за мить тут усього не побачиш. За мить буде лише «загальне враження» про живопис – строкатий, яскравий, якщо можна так сказати – гомінкий, що стрімко й нестримно розгортається з картини у картину. Це – справедливо, але цього замало.

Отже: Скрипалька захоплено грає на даху кеанси, Фонтан Самсона оживає й бере активну участь у сперечаннях торговок подільського Житнього Ринку, з Оперного театру під час антракту вибігли пити капучіно Принц і Одетта,

а подружжя акробатів виходить після вистави з Цирку, і дружина заклопотано питає: «Ти заплатив за дитячий садок?», – і, врешті-решт, сам Городецький прогулюється серед своїх творінь, тримаючи на руках улюбленця, екзотичнішого за чіхуахуа – маленьку білу химерку. І над усім цим – бездонне небо, ясно-синє або засипане зернятками зірок, на які перетворюються вночі закохані ромашки («Картина про Городецького», «Поділ і Печерськ розмовляють один з одним», «Одна тарілка суші на двох», «Так бачать Київ птахи», «Цирк за площі Перемоги»).

Всеперемагаючому «київському настрою» підвладні й інтер'єри, як от старі квартири або творчі в усіх значеннях цього слова майстерні («Вікно»). Адже з їхніх вікон, підвіконня яких переповнені різними захоплюючими дрібничками і незмінними котами, відкриваються ті ж самі Прорізна, чи Рейтарська, чи Велика Житомирська, на яких – ангели, химери, поети, актори, художники, закохані, діти, диваки та, звичайно, знов-таки коти!

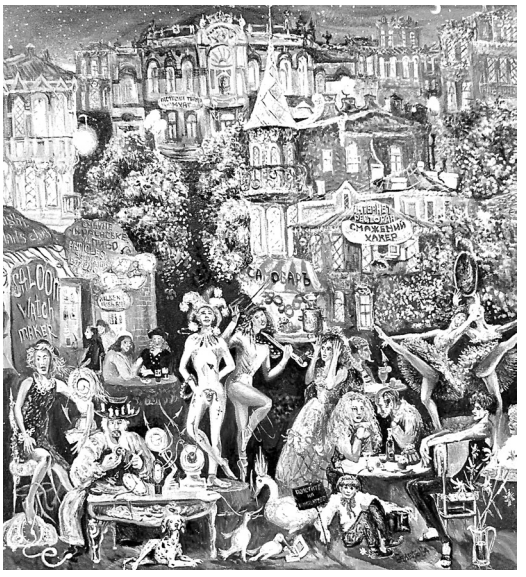

І ще. Києву Евеліни Бекетової, хоча він і створюється зараз, притаманний ледь вловимий сумний аромат ретро, якому не заважає навіть кумедність нескінченних соковитих подробиць.

ПЕРШИЙ ІЛЮСТРАТОР АНДЕРСЕНА

Список тих, хто ілюстрував казки Ганса Християна Андерсена, сам по собі, мабуть, утворить цілу книгу. Із нескінченного переліку імен – геніальних, талановитих, обдарованих і обов'язково захоплених – згадаємо два: Г. А.В. Траугот (тобто ленінградський графік Георгій Траугот та його сини Олександр і Валерій), творці віртуозних ілюстрацій-начерків до легендарного двотомника «Казок та історій», і українець Владислав Єрко, чия розкішна «Снігова королева» стала чи не найяскравішою книжковою сенсацією останніх років.

І все ж таки список художників, які надихалися казками Андерсена, є, висловлюючись мовою геометрії, не прямою, а променем, тобто має початок – точку відліку.

Звичайно, Андерсена почали ілюструвати майже одразу. Найпершим був француз Лоренц Фрьоліх, який зробив малюнки до окремих казок, зокрема, до «Русалоньки». Але диво сталося трохи пізніше. Андерсен згадував так: «Німецький видавець, консул Лорк у Ляйпцигу, вирішив видати збірку моїх казок з ілюстраціями й доручив мені знайти для цього здатного й обдарованого датського художника. І я знайшов нині покійного морського офіцера В. Педерсена».

Вільгельм Педерсен (1820–1959) був на той час ще зовсім молодою людиною. Втім, людиною літньою він так ніколи й не став. Малюнки ж до казок Андерсена

подарували йому безсмертя. Він проілюстрував їх майже усі.

У 1830–1840-х рр., на перехресті сентименталізму, романтизму й реалізму, у німецькому та австрійському мистецтві склався особливий напрям – бідермайєр. В окремий «великий» чи «невеликий» стиль його не виділяли, і навіть назву він отримав дещо кумедну – від псевдоніму поета Людвіга Ейхродта. Сучасники цінували його епіграми, але для наступних поколінь він залишився майже винятково створювачем «простодушного пана Майєра» (саме так приблизно перекладається псевдонім). XIX століття тривало, часи змінювалися, але твори бідермайєру продовжували викликати інтерес, симпатію, більше того – справжню любов. Та і його географія почала стрімко розширюватися. Тропінін, Хруцький, Діккенс, той самий Андерсен віддали бідермайєру щедру данину, хоча, ймовірно, ніколи навіть не чули такої назви.

Від романтизму бідермайєр перейняв віру у фей і добрих духів домашнього вогнища, від сентименталізму – дещо наївну чуттєвість у дружбі й коханні, від реалізму – святу віру в те, що прості люди живуть життям не менш цікавим і важливим, ніж античні боги або середньовічні королі. Бідермайєр – це мистецтво чудесного в звичайному, мерехтливого внутрішнього світла в рідних очах, знайомих речах і вечірніх вікнах. А ще – поезія мирного, тихого, повсякденного існування, про яке із таким болем згадують в часи, коли робиться історія. Мода на бідермайєр переживає зараз світовий бум.

Ілюстрації Вільгельма Педерсена – це як раз бідермайєр, і сама їхня простодушність стає проявом бездоганної стильності. Адже йдеться не про «модернізовану фантазію щодо андерсенівського світу», а про свідоцтво сучасника. Це майже документ. Герої казок саме так одягалися, рухалися та діяли. Художник бачив ті ж самі або точнісінько такі ж речі, як і Андерсен, і вони так само його надихали.

І все ж таки ілюстрації Вільгельма Педерсена є надзвичайно… дивними. Вони несподівані. До них треба звикнути. Втім, звикати треба й до самого Андерсена, якщо читати його в «авторській версії». Адже у збірках, якими виходили його казки, «Ельф трояндового куща» опиняється

Головний редактор
Д. М. ЄСИПЕНКО

Редколегія
В. П. АНДРУЩЕНКО
М. К. ДМИТРЕНКО
А. М. ЄРМОЛЕНКО
Д. М. ЄСИПЕНКО
С. Л. ЙОСИПЕНКО
А. А. КОЗЛОВСЬКИЙ
В. І. КУШЕРЕЦЬ
В. В. ЛЯХ
О. Р. МИХАЙЛЕНКО
Ю. О. ТИХОМИРОВ

Літературний редактор
Л. І. КОЗЛОВСЬКА

Комп'ютерна верстка
Т. В. ЖУР

Реєстраційне свідоцтво КВ № 1158
Підписано до друку 16.12.14

Формат 70x108/16
Папір офсетний
Друк офсетний.
7,2 друк. арк.
17,3 ум. фарб. відб.
8,4 облік.-вид. арк.
Зам. № 6

На 3-й сторінці обкладинки –
картини А. Радзіховського «Загреб»
і «Адріатичне узбережжя»

Український Центр духовної культури
01001, м. Київ,
вул. Софіївська, 10.
Тел./факс (044) 278 39 46.
E-mail: perlina19@mail.ru

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 1262 від 06.03.2003 р.

поряд із «Свинопасом», «Чарівний пагорб» і «Пастушка й сажотрус» – із «Червоними черевиками», а «Дівчинка з сірниками» та «Історія одної матері» – із «Комірцем». Але для Педерсена усе це – природно. Світлі та грізні ангели, діти, серйозні, немов дорослі, і дорослі, що поводяться, як діти, юна Русалонька із дещо… пишними формами, прекрасні доньки Лісового царя, які репетирують танок на честь візиту Старого норвезького троля, птахи, тварини, речі – усі вони виникають в ілюстраціях датського художника так, немов існували завжди.

Сам Андерсен вважав ілюстрації Вільгельма Педерсена зразковими, а художника називав не лише «обдарованим», але й «геніальним». Читачі поділяють його думку. У Данії ілюстрації Педерсена є, як, зазвичай, зараз говорять, «культовими»: «Прості, привабливі й завжди такі популярні малюнки мають для датчан ту привабливу силу, яка притаманна лише улюбленій із покоління в покоління дитячій книзі» (Йорген Шир). А ми – ми отримуємо унікальну можливість бути свідками народження променя (і тепер вже не лише в геометричному значенні!).

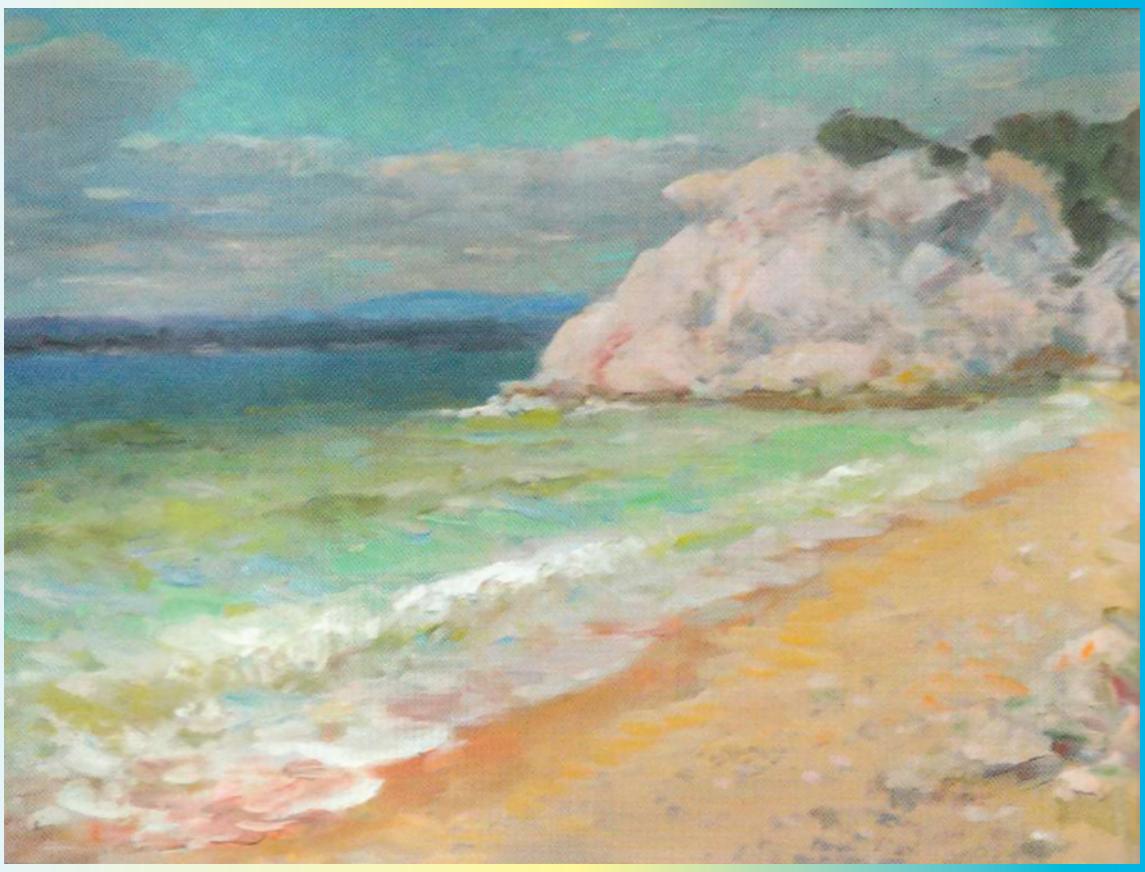

ISSN 0130 – 7037 «Наука і суспільство», 2014 № 11-12